

F. M. DOSTOIEVSKI

ÎNSEMNĂRI DIN SUBTERANĂ

PARTEA I.

Subterana I

Sunt un om bolnav. Sunt un om rău. Un om lipsit de farmec. Cred că sunt bolnav de ficat. La drept vorbind, n-am nici cea mai mică idee despre boala mea și nu știu precis ce anume mă doare. Nu mă tratez și nu m-am tratat niciodată, deși am respect față de medicină și de doctori. Pe deasupra, mai sunt și superstițios până la exagerare; ei, măcar atât de superstițios, încât să am respect față de medicină. (Sunt destul de cultivat ca să nu fiu superstițios, însă sunt superstițios.) Nu, rogu-vă, răutatea nu mă lasă să mă tratez. Uite, sunt sigur că așa ceva domniile voastre nu veți binevoi a pricepe. Asta-i, rogu-vă, dar eu înțeleg. Desigur, n-aș fi în stare să vă lămuresc cui îi fac „un pustiu de bine” în cazul de față, cu răutatea mea; știu prea bine că doctorilor nu le pot face nicidecum o „șotie” dacă nu mă tratez la ei; știu mai bine decât oricine că prin asta numai mie îmi fac rău, nimănui altcuiva. Și totuși, dacă nu mă tratez, o fac din răutate. Dacă tot mă doare ficatul, las' să mă doară și mai tare!

Trăiesc de mult așa, de vreo douăzeci de ani. Acum am patruzeci. Mai înainte am avut o slujbă, acum n-o mai am. Am fost un slujbaș răutăcios. Eram grosolan și îmi găseam plăcerea în asta. De vreme ce nu luam mită, înseamnă că trebuia să mai recompensez măcar așa. (E o butadă proastă, dar n-o s-o șterg. Am scris-o crezând că va ieși ceva foarte caustic; iar acum, după ce mi-am dat singur seama că n-am vrut decât să-mi dau niște aere mârșave – nici gând s-o mai șterg!). Când se întâmpla că de biroul la care ședeam eu se apropia câte-un om cu jalba în mână, ca să-mi ceară vreo lămurire, scrâșneam din dinți la el și simțeam o desfătare nesățioasă dacă izbuteam să-l mâhnesc. Izbuteam aproape întotdeauna. Cel mai adesea, aveam de-a face cu oameni timizi: așa-s cei cu jalbele, știți și dv. Însă dintre filfizoni cel mai mult nu-l puteam înghiți pe un ofițer. Nu voia nicidecum să se umilească și-și zornăia oribil sabia. Din pricina acestei săbii, un an și jumătate am purtat război cu el. Până la urmă, l-am biruit. A încetat să și-o mai zornăie. De altminteri, asta s-a întâmplat pe când eram tânăr. Dar știți dv., domnilor, care era punctul principal al răutății mele? Păi toată chestia, mârșăvia cea mai mare era că în

fiecare clipă, chiar și atunci când îmi vărsăm cel mai mult fierea în mine, recunoșteam cu rușine în sinea mea că nu sunt rău, că nu-s nici măcar un om înrăit, că nu fac decât să sperii vrăbiile degeaba și cu asta mă distrez. Am spume la gură, dar ia aduceți-mi o păpușică acolo, dați-mi un ceai cu zahăr și o să vedeți că mă potolesc. Chiar și la suflet mă înduioșez, deși mai pe urmă voi scrâșni din dinți la mine însumi și, de rușine, câteva luni voi suferi de insomnie. Așa mi-era obiceiul.

De fapt, mai adineaori m-am vorbit singur de rău spunând că am fost un slujbaș răutăcios. Din răutate m-am vorbit de rău. Pur și simplu, mă țineam de ștregării și cu cei cu jalbele, și cu ofițerul, însă în realitate n-am putut fi rău. Clipă de clipă simțeam în mine multe și nenumărate elemente, total opuse răutății. Simțeam cum colcăie elementele astea în mine. Știam că toată viața au colcăit în mine și tot mă rugau să le las să iasă afară. Mă chinuiau de mi se făcea rușine; mă împingeau până în starea de convulsii – și, până la urmă, mi s-a urât de ele, ah, ce mi s-a mai urât! Nu cumva vi s-o fi părând, domnilor, că mă căiesc de ceva în fața dv., că vă prezint scuze pentru ceva? Sunt sigur că vi se pare. De altminteri, vă asigur că mie puțin îmi pasă dacă așa vi se pare.

Nu rău, dar nici măcar altcumva n-am izbutit să ajung: nici rău, nici bun, nici ticălos, nici om cinstit, nici erou, nici insectă. Iar acum îmi duc zilele, câte mi-au mai rămas, în ungherul meu, întărâtându-mă cu consolarea răutăcioasă, care nu servește la nimic, că un om deștept nu poate face nimic din propria sa persoană și că numai prostul poate. Da, rogu-vă, un om deștept din veacul al nouăsprezecelea trebuie și este obligat din punct de vedere moral să fie o ființă eminentemente lipsită de caracter; iar un om de caracter, un militant – trebuie să fie o ființă eminentemente mărginită. Asta-i convingerea mea, la cei patruzeci de ani pe care îi am. Am acum patruzeci de ani și când te gândești că patruzeci de ani înseamnă viața întreagă; doar înseamnă bătrânețea cea mai adâncă. Să trăiești mai mult de patruzeci de ani e indecent, trivial, amoral! la răspundeți-mi sincer, cinstit.

Cine trăiește mai mult de patruzeci de ani? Vă spun eu cine trăiește: proștii și ticăloșii trăiesc. Tuturor bătrânilor o să le-o spun de la obraz, tuturor acestor bătrâni respectabili, tuturor acestor bătrâni cu părul alb și parfumați! Lumii întregi o să i-o spun de la obraz! Am dreptul să vorbesc așa pentru că o să trăiesc până la șaiszeci de ani. Până la șaiszeci de ani o să trăiesc! O să trăiesc până la optzeci de ani! Stați puțin! Lăsați-mă să-mi trag sufletul.

Veți fi crezând, poate, domnilor, că vreau să vă fac să râdeți? Și în privința asta ați greșit. Nu sunt cătuși de puțin un om vesel cum vi se pare sau cum vi s-ar putea părea; de altfel, dacă, iritați fiind de această vorbărie (și simt deja că sunteți iritați) v-ar trece prin cap să mă întrebați: cine sunt eu? – vă voi răspunde: sunt un asesor de colegiu. Am muncit ca să am ce mânca (dar numai pentru asta) și când, anul trecut, prin testament, una din rudele mele îndepărtate mi-a lăsat șase mii de ruble, m-am retras de îndată de la serviciu și m-am instalat în ungherul meu. Și mai înainte am locuit în acest ungher, dar acum m-am statornicit în acest ungher. Camera mea e urâtă, infectă, la

marginea oraşului. Drept servitoare am o țărancă bătrână, rea de proastă ce-i, care, pe deasupra; mai și duhnește întotdeauna groaznic. Mi se pare că, la Petersburg, clima începe să-mi dăuneze și că, numai cu mijloacele mele neînsemnate, viața va fi prea scumpă aici pentru mine. Asta o știu și eu, o știu mai bine decât acești sfătuitori experimentați și prea înțelepți, care dau din cap plini de importanță. Dar rămân la Petersburg; nu plec din Petersburg! Și nu plec pentru că. Eh! De fapt, e cu desăvârșire totuna dacă plec sau nu.

De altminteri: despre ce poate vorbi un om cumsecade cu cea mai mare plăcere?

Răspuns: despre el însuși.

Ei, atunci și eu voi vorbi despre mine.

II.

Acum aș vrea să vă povestesc, domnilor, indiferent dacă doriți sau nu să mă ascultați, de ce n-am reușit să mă prefac nici măcar într-o insectă. Vă declar solemn că de multe ori am vrut să fiu o insectă. Însă nici măcar de asta n-am fost în stare. Vă jur, domnilor, că dacă ești prea conștient, asta-i o boală, o boală adevărată, deplină. Pentru viața de toate zilele a omului ar fi fost mult prea suficientă conștiința umană obișnuită, adică o jumătate sau chiar un sfert din porția care îi revine unui om evoluat din nefericitul nostru secol al nouăsprezecelea și care, pe deasupra, are îndoitul ghinion de a locui în Petersburg, cel mai abstract și premeditat oraș de pe globul pământesc. (Orașele se împart în premeditate și nepremeditate.) Ar fi absolut suficientă, de pildă, conștiința cu care trăiesc așa-zii oameni spontani și militanți. Pariez, credeți că toate acestea le scriu numai ca să vă fac praf, ba încă și că dintr-o îngâmfare de prost gust îmi zornăiesc sabia, ca ofițerul meu. Aș, domnilor, cine se poate lăuda cu bolile sale, ba încă și să mai arunce praf în ochi cu ele?

Adică, ce zic? Toți fac așa; tocmai cu bolile se laudă, iar eu cred că o fac mai mult decât oricare. Să nu ne contrazicem: obiecția mea este absurdă. Totuși sunt întru totul convins că boală înseamnă nu numai foarte multă conștiință, ci și orice conștiință. Insist asupra acestei idei. Să nu ne îndepărtăm de asta pentru moment. Uite ce vreau să-mi spuneți: de ce, ca dinadins, chiar în acele clipe, da, chiar în clipele când eram cel mai capabil să conștientizez toate subtilitățile „a tot ce e frumos și sublim”, cum se zicea cândva la noi, mi se întâmpla chiar atunci nu să conștientizez, ci să fac niște lucruri atât de mizerabile, carE. Ei da, într-un cuvânt, ca dinadins, îmi dădeau ghes să le săvârșesc, când îmi dădeam cel mai bine seama că nu trebuie să le fac? Cu cât eram mai conștient de ce e bine și de tot acest „frumos și sublim”, cu atât mai adânc mă cufundam în tina mea și cu atât mai capabil eram să mă împotmolesc în ea. Iar trăsătura cea mai importantă consta în faptul că toate acestea parcă nu existau întâmplător în ființa mea, ci parcă chiar trebuiau să existe. Ca și cum asta ar fi fost starea mea cea mai normală, nefiind cătuși de puțin boală sau degradare, astfel încât, în cele din urmă, mi-a pierit și cheful să lupt cu această degradare. Până la urmă mai că n-am ajuns să cred (și, poate, chiar am ajuns să cred) că asta-i probabil starea mea normală. Dar mai întâi, la

început, câte chinuri am răbdat în această luptă! Nu credeam că așa li se întâmpla și altora și de aceea toată viața am tănuit-o în sinea mea, ca pe un secret. Mi-era rușine (poate, chiar și acum îmi e rușine); ajungeam până acolo, încât simțeam un fel de desfătare tainică, anormală, ticăloasă de-a mă întoarce câteodată, în cea mai mârșavă noapte petersburgheză, în ungherul meu și să conștientizez intens că, iată, astăzi am făcut iar o porcărie, că ceea ce ai făcut iarăși n-ai cum să mai îndrepti și în sinea mea, tainic, să-mi fac remușcări, să mă zvârcolesc și să mă chinuiască până când, în cele din urmă, amărăciunea mi se transforma într-o dulcețură rușinoasă, blestemată și, până la urmă, într-o desfătare categorică, serioasă! Da, în desfătare, în desfătare! Insist pe ideea asta. Tocmai de aceea am luat capăt de vorbă, pentru că vreau să aflu: au și ceilalți asemenea desfătări? Vă explic: desfătarea provenea tocmai din prea clara conștiință a înjosirii mele; din cauză că te simți și singur ajuns în dreptul ultimului zid; că asta-i rău, dar că nici nu putea să fie altfel; că de-acum nu mai ai cale de scăpare și niciodată n-o să mai fii alt om; că, dacă ți-ar mai fi rămas un pic de timp și de credință ca să poți deveni orice altceva, cu siguranță chiar tu n-ai dori să te transformi; chiar dacă ai vrea, nici așa n-ai avea nimic de făcut, pentru că în realitate, poate, nici n-ai fi avut în ce te prefăce. Însă cel mai important lucru, sfârșitul sfârșiturilor e că totul se petrece conform legilor normale și principale ale conștiinței intense și din inerția care decurge în mod direct din aceste legi și, prin urmare, nu numai că e imposibil să te transformi, ci și, pur și simplu, ți-e imposibil să faci ceva. Reiese, de pildă, ca o consecință a conștiinței intense: ai dreptate că ești ticălos, ca și cum ticălosul s-ar simți consolată dacă simte singur că e într-adevăr ticălos. Dar ajungă-mi. Eh, am îndrăgățat verzi și uscate, dar ce am explicat? Prin ce se explică aici desfătarea? Dar vă voi explica! O să-mi duc totuși explicația până la capăt! De asta am și pus mâna pe condei.

Eu, de exemplu, sunt grozav de vanitos. Sunt suspicios și supărăcios, precum un cocoșat sau un pitic, dar – zău! – am avut și momente când, dacă s-ar fi întâmplat să-mi tragă cineva o scatoalcă, eu, poate, chiar m-aș fi bucurat de asta. Vorbesc serios: cu siguranță aș fi fost în stare să descopăr și în asta un fel de desfătare, firește, desfătarea disperării, dar și în disperare există desfătări cele mai fierbinți, mai ales când ești prea conștient de situația fără ieșire în care te afli. Iar când capeți o scatoalcă – păi te strivește conștiința faptului că ai fost mânjit cu cine știe ce catran. Important e că, oricum ai lua-o, reiese totuși că întotdeauna primul vinovat de toate sunt eu și, ceea ce-i mai jignitor, sunt vinovat fără vină și, ca să zic așa, conform legilor naturii. Vinovat, în primul rând, pentru că sunt mai deștept decât toți dimprejurul meu. (Totdeauna m-am considerat mai deștept decât cei dimprejurul meu și uneori – nu știu dacă vă vine să credeți – chiar mă rușinam de asta. În orice caz, toată viața am privit cumva pe de lături și niciodată n-am putut să mă uit drept în ochii oamenilor.) Vinovat, în sfârșit, că, chiar dacă aș avea mărinimie în mine, n-aș avea decât chinuri din pricina conștiinței inutilității ei. Căci, cu siguranță n-aș fi în stare să fac nimic din mărinimia mea: nici să iert, pentru că, poate,

cel care m-a lovit a făcut-o conform legilor naturii, iar legile naturii nu pot fi iertate; nici să uit, căci, chiar dacă la mijloc sunt legile naturii, e totuși jignitor. Însă, chiar dacă aș vrea să nu fiu cătuși de puțin mărinimos, ci dimpotrivă, aș dori să mă răzbun pe cel care m-a ofensat, nici să mă răzbun n-aș putea nicidecum, pentru că, desigur, nu m-aș putea hotărî să fac ceva, chiar dacă aș putea. De ce nu m-aș putea hotărî? Despre asta vreau să spun separat două cuvinte.

III.

Oare oamenii care știu să se răzbune și, în general, să-și apere interesele, cum fac ei asta, de-o pildă? Doar dacă îi cuprinde, să zicem, dorința de răzbunare, în acest timp nu mai rămâne nimic altceva în ființa lor decât acest sentiment. Un asemenea domn se năpustește drept spre țintă, ca un taur furios, aplecându-și coarneau și doar un zid l-ar mai putea opri. (Apropo: în fața zidului domni de-alde ăștia, adică oamenii spontani și de acțiune, cedează în mod sincer. Pentru ei zidul nu-i ceva de ochii lumii ca, de pildă, pentru noi, oamenii care gândim și, prin urmare, nu facem nimic; nu-i un pretext pentru a face cale întoarsă, un pretext în care alde noi nu credem, de regulă, singuri, dar de care ne bucurăm foarte mult. Nu, ei cedează cu toată sinceritatea. Zidul are pentru ei ceva liniștitor, moral-despovărător și definitiv, aș zice, chiar ceva mistic. Dar despre zid – mai târziu.) Ei bine, tocmai pe omul spontan eu nu-l consider a fi un om adevărat, normal, cum ar fi vrut să-l vadă însăși gingașa lui mamă, natura, atunci când, galantă, l-a adus pe lume. Pe acest om îl invidiez de se varsă fierea în mine. E prost, aici nu vă contrazic, dar, poate, omului normal chiar prost i se cade să fie, de unde știți că nu-i așa? Poate-i chiar frumos să fie așa. Și cu atât mai mult sunt atât de convins de această, ca să-i zic așa, bănuială, cu cât dacă, de pildă, am lua antiteza omului normal, adică pe un om intens conștient, neieșit, desigur, din sânul naturii, ci din retortă (asta-i de-acum aproape misticism, domnilor, dar am și această bănuială), atunci acest om din retortă cedează uneori atât de mult în fața antitezei sale, încât singur, cu intensă sa conștiință e de bună-credință și se socotește a fi un șoarece, nu om. Chiar dacă e un șoarece ce conștientizează intens, e totuși șoarece, pe când celălalt e om și prin urmare ș.a.m.d. Și – ceea ce-i mai important – el e cel care se consideră șoarece; nimeni nu-l roagă s-o facă; și acesta-i un punct important. Dar să-l privim acum pe acest șoarece în acțiune. Să zicem, de pildă, că și el e jignit (și aproape întotdeauna e jignit de cineva) și vrea și el să se răzbune. Poate că-n ființa lui s-a acumulat mai multă ciudă decât în l'homme de la nature et de la verite. Dorința mărunță, ticăloasă și josnică de a-i plăti celui care l-a jignit cu aceeași monedă îl răcăie poate și mai mârșav decât pe l'homme de la nature et de la verite, pentru că l'homme de la nature et de la verite, în virtutea prostiei sale înnăscute, socotește că răzbunarea sa e pur și simplu un act de justiție; pe când șoarecele, ca urmare a conștiinței lui intense, neagă aici justiția. Ajunge, în cele din urmă, la faptă, la actul răzbunării. Nenorocitul de șoarece, pe lângă ticăloșia sa originară, a apucat deja să se facă de răs îndrugând verzi și uscate sub formă de întrebări

și îndoieli, săvârșind tot atâtea alte ticăloșii: la o problemă, a adăugat atâtea probleme nerezolvate, că vrând-nevrând împrejur se adună un fel de lături nefaste, un fel de mocirlă urât mirositoare, constând din îndoieli, tulburări și, în sfârșit, din scuipăturile care cad asupra lui din partea celor activi și spontani, care se manifestă peste tot în calitate de judecători și dictatori, râzându-și de el cât îi țin gâtleurile lor sănătoase. Firește, șoarecelui nu-i rămâne decât să dea a lehamite din labă, cu un zâmbet de dispreț prefăcut, pe care nici el nu și-l ia în serios, și să se furișeze rușinat în gaura lui. Acolo, în subterana lui infamă și urât mirositoare, șoarecele nostru jignit, lovit și batjocorit se cufundă de îndată în răutatea rece, veninoasă și mai ales, veșnică. Timp de patruzeci de ani la rând își va aminti, până la ultimele, până la cele mai penibile amănunte, jignirea îndurată și de fiecare dată va adăuga de la el amănunte și mai penibile, zădărându-se cu răutate și ațâțându-se singur cu propria lui imaginație. Se va rușina el însuși de imaginația sa, dar totuși își va aminti totul, va depăna în memorie totul, va scorni baliverne la adresa sa sub pretextul că și acestea ar fi putut să se întâmple – și nu va ierta nimic. Se prea poate să și înceapă să se răzbune, însă o va face cumva în răstimpuri, prin nimicuri, din dosul sobei, incognito, necrezând nici în dreptul său de a se răzbuna, nici în reușita răzbunării și știind dinainte că de pe urma acestor tentative de răzbunare tot el va avea de suferit de-o sută de ori mai mult decât cel pe care se răzbună și că acesta s-ar putea să nici nu se scarpine. Pe patul de moarte fiind, iar își va aduce aminte totul, cu dobânda adunată între timp. Dar tocmai în această rece, dezgustătoare semidisperare, semicredință, în această autoînmormântare de viu, de amărăciune, în subterană, pentru patruzeci de ani, în impasul intens creat și totuși îndoielnic, în toată această otravă a dorințelor nesatisfăcute, pătrunse în ființă, în această febră a ezitărilor, în deciziile luate pe vecie și în căințele care revin pentru câteva clipe. – în toate acestea constă elixirul acelei bizare desfătări de care v-am vorbit. Ea este atât de subtilă, uneori este atât de rezistentă în fața conștiinței, încât oamenii cât de cât mărginiți sau, pur și simplu, chiar oamenii cu nervii tari nu vor pricepe nici o iotă din ea. „Poate că nu vor înțelege, veți adăuga, rânjind, domniile voastre, nici cei care n-au primit niciodată scatoalce” – și în felul acesta îmi veți face, elegant, aluzia că, la viața mea, și eu voi fi avut parte de o scatoalcă și de aceea vorbesc ca un cunoscător. Pariez că așa veți crede. Dar fiți pe pace, domnilor, n-am încasat scatoalca, deși mi-e absolut indiferent ce părere veți fi având în această privință. Poate regret eu însumi că am împărțit prea puține scatoalce la viața mea. Dar ajunge, nici un cuvânt în plus pe marginea acestei teme extrem de interesante pentru dv.

Continuu liniștit despre oamenii cu nervii tari, care nu înțeleg respectivul rafinament al desfătărilor. Acești domni, de exemplu, în anumite circumstanțe excepționale, deși mugesc ca taurii, cât îi ține beregata, totuși, cum am spus deja, se potolesc numaidecât ajunși față în față cu imposibilul. Imposibilul – deci zidul de piatră? Care zid de piatră? Ei bine, se înțelege: legile naturii, concluziile la care au ajuns științele naturale, matematica. Oho, cum se-apucă

să-ți demonstreze, de pildă, că te tragi din maimuță, încât nici nu mai are rost să te strâmbi, trebuie s-o iei de bună. Oho, cum se-apucă să-ți demonstreze că, în fond, un strop din propria ta osânză trebuie să-ți fie mai scump decât o sută de mii de semeni și în acest rezultat se vor rezolva până la urmă toate așa-numitele virtuți și obligații și toate celelalte aiureli și prejudecăți, așa că n-ai ce face, trebuie să o iei și pe asta de bună, pentru că-i vorba de doi ori doi, de matematică, la încercați să obiectați.

„Nici vorbă, vor striga ei la domniile voastre, nu-i voie să protestezi: doi ori doi fac patru! Natura nu vă cere părerea, puțin îi pasă de dorințele voastre, dacă vă plac sau nu vă plac legile ei. Sunteți obligați s-o acceptați așa cum este ea, prin urmare să-i acceptați și rezultatele. Zidul, deci, este zid. EtC. Etc.” Doamne-Dumnezeule, păi ce-mi pasă mie de legile naturii și ale aritmeticii, când – cine știe de ce – mie nu-mi plac aceste legi și acest doi-ori-doi? Firește, n-o să sparg zidul cu fruntea dacă într-adevăr n-o să am putere ca să-l sparg, dar n-o să mă resemnez în fața lui numai pentru că am un zid de piatră și nu m-au ținut puterile să-l sfărâm.

Ca și cum un asemenea zid de piatră e într-adevăr o consolare și într-adevăr ar conține măcar un cuvânt de împăcare numai și numai pentru că e un doi-ori-doi-fac-patru. O, asta-i tâmpenia tâmpeniilor! Cu totul altceva-i să înțelegi, să conștientizezi tot, toate imposibilitățile și zidurile de piatră; să nu te împaci cu niciunul din aceste imposibilități și cu nici un zid de piatră, dacă ți-e silă să te împaci; să ajungi, pe calea celor mai inevitabile combinații logice, la concluziile cele mai dezgustătoare pe marginea eternei teme că până și de existența zidului de piatră ești parcă tu însuși prin ceva vinovat, deși iarăși e limpede ca lumina zilei că nu ești câtuși de puțin vinovat și, în consecință, scrâșnind din dinți, tăcut și neputincios, să încremenești cu voluptate în inerție, visând la faptul că, după cum reiese, nici n-ai măcar pe cine să te înfurii, că ținta furiei tale nu există și, poate, n-o vei găsi niciodată, că la mijloc e o substituie, o măsluire, o trișare, că e pur și simplu un hârdău cu lături, adică nu se știe ce și nu se știe cine e la mijloc, însă, în pofida tuturor acestor incertitudini și măsluirii, te doare totuși și, cu cât te cuprinde mai mult incertitudinea, te doare și mai tare!

IV

„Ha-ha-ha! Păi după toate astea, dumneata o să descoperi desfătarea și în durerea de dinți!” veți exclama, râzând.

— Și de ce nu? Și în durerea de dinți există desfătare, vă voi răspunde eu. O lună întreagă m-au durut dinții; știu că există. Desigur, în cazul ăsta oamenii nu se înfurie pe tăcute, ci gem; dar gemetele nu sunt sincere, sunt gemete cu perfidie, și-n perfidie e tot chichirezul. Tocmai în aceste gemete se exprimă desfătarea celui care suferă; dacă n-ar simți desfătare de pe urma lor, nici nu s-ar mai apuca să geamă. E un exemplu bun, domnilor, și-l voi dezvolta. În aceste gemete se exprimă, în primul rând, întreagă, umilitoarea lipsă de sens pe care durerea ta o divulgă în fața conștiinței noastre; întreaga legitimitate a naturii de care pe tine, firește, te doare-n cot, dar din pricina

căreia suferi totuși, iar ea nu. Se exprimă conștiința faptului că nu poți găsi un dușman vinovat de suferința pe care o înduri, însă durerea există; conștiința faptului că tu, la un loc cu toți Wagenheimii posibili, ești pe de-a-ntregul robul dinților tăi; că dacă cineva are chef, te lasă durerea de dinți și, dacă n-are chef, or să te mai doară încă trei luni; și că, în sfârșit, dacă încă nu ești de acord și protestezi totuși, nu-ți mai rămâne, pentru propria consolare, decât să te biciuiești singur sau să lovești cât mai dureros cu pumnul în zidul tău – altceva chiar că nu-ți mai rămâne de făcut. Ei bine, de la aceste jigniri cumplite, de la aceste batjocuri, care nu se știe ale cui sunt, începe, în sfârșit, desfătarea, care uneori ajunge până la cel mai înalt grad al voluptății. Vă rog, domnilor, să trageți cândva cu urechea la gemetele unui om cultivat al secolului al XIX-lea, care suferă de durere de dinți, și s-o faceți așa, cam în a doua sau a treia zi de suferință, când începe să nu mai geamă cum a gemut în prima zi, adică nu pur și simplu din cauză că-l dor dinții; nu geme ca un țăran necioplit, ci ca un om atins de evoluție și de civilizația europeană, geme ca un om „care s-a lepădat de glie și de temeiturile populare”, cum se zice acum. Gemetele lui devin cumva infame, obscen-înraite și nu conțin zile și nopți de-a rândul. Și doar știe și singur că gemetele nu-i aduc nici un folos; știe mai bine decât oricine că degeaba îi extenuază și îi enervează pe ceilalți; știe că până și publicul, în fața căruia el depune atâta râvnă, și toată familia lui au început să-l asculte cu dezgust, că nimeni nu-l crede nici cât negru sub unghie și toți își zic în sinea lor că ar putea să geamă și altfel, mai simplu, fără înflorituri și întorsături, că se alintă numai din răutate, din perfidie. Ei bine, tocmai în aceste apucături conștiente și rușinoase stă voluptatea. „Pasămite, vă necăjesc, vă sfâșii inima, nu las toată casa să doarmă. Asta-i, nu dormiți, simțiți și voi în fiecare clipă că mă dor dinții. Pentru voi, acum nu mai sunt erou, cum voiam să par altădată, nu-s decât un ins mârșăvel, un șnapan. Dar las' să fie așa! Sunt foarte bucuros că m-ați dibuit. Vă e scârbă să ascultați gemetele mele ticăloase? N-are decât să vă fie scârbă; vă trag acuși o înfloritură și mai dezgustătoare.” Nici acum nu înțelegeți, domnilor? Nu, se pare că, numai după o profundă evoluție și conștientizare, omul poate înțelege toate sinuozitățile acestei voluptăți! Râdeți? Mă bucur foarte mult. Glumele mele, domnilor, sunt, desigur, de prost gust, sunt inegale, confuze, cu autosuspiciune. Dar asta-i din cauză că eu însumi nu mă stimez. Parcă un om conștient se poate stima cât de cât?

V.

Spuneți: poate, oare poate fi cât de cât stimat un om care, chiar și în însuși sentimentul propriei umilințe, a îndrăznit să descopere desfătarea? Și acum vorbesc așa nu pentru că aș fi împins de cine știe ce căință dulceagă. De altfel, întotdeauna mi-a repugnat să zic: „lartă-mă, tată, nu mai fac” – și nu pentru că n-aș fi fost capabil să rostesc aceste cuvinte, ci poate, dimpotrivă, tocmai pentru că eram prea capabil să le rostesc, și încă cum! Ca un făcut, se întâmpla să intru în câte-un bucluc, de care nici cu visul, nici cu gândul nu eram vinovat. Asta era cea mai mârșavă chestie. Însă mă înduioșam totuși, mă căiam, vărsam lacrimi și, firește, mă trăgeam singur pe sfoară, deși nu mă

prefăceam câtuși de puțin. Nu știu cum, dar inima se ținea de mârșăvii. Aici nu puteam da vina nici măcar pe legile naturii, deși legile naturii au fost totuși cele care m-au nedreptățit permanent și cel mai mult în viața mea. Mi-e scârbă să-mi amintesc acum de asta, dar și-atunci îmi era scârbă. Doar peste nici măcar un minut mi se întâmpla, de-acum cu ciudă, să-mi dau seama că totul e o minciună, o minciună, o dezgustătoare minciună de aruncat praful în ochi, adică toate aceste căințe, toate aceste înduioșări, toate aceste juruințe de schimbare în bine. Dar întrebați-mă: la ce bun mă schimonoseam și mă căzneau singur? Răspunsul: pentru că tare mă plictisiseam să stau cu mâinile în sân; iată de ce mă apucam de tertipuri. Zău că-i așa. Observați-vă mai cu atenție pe dumneavoastră înșivă, domnilor, și atunci veți înțelege că așa e. Îmi născoceam singur aventuri și-mi plăsmuiam viața, ca să trăiesc cumva și eu. De câte ori nu mi s-a întâmplat, bunăoară, să mă supăr fără pricină, într-adins; și doar știi și singur că n-ai de ce să te superi, că o faci pe grozavul, dar te întăriți până într-atâta, încât până la urmă chiar ajungi să te superi. Toată viața m-a tras ața să fac asemenea năzbâtii, așa că, în cele din urmă am ajuns să nu mai fiu stăpân pe mine însumi. O dată mi-a venit chef să mă îndrăgostesc cu de-a sila, ba chiar de două ori. Și doar am suferit, domnilor, vă încredințez de asta. În adâncul sufletului nu-ți vine să crezi că suferi, licărește râsul poznaș, dar totuși sufăr, ba încă în modul cel mai adevărat, în toată legea; sunt gelos, îmi ies din fire. Și totul din cauza plictisului, domnilor, totul din cauza plictisului; inerția mă strivise. Căci fructul direct, legitim, spontan al conștiinței este inerția, adică șederea conștientă cu mâinile în sân. De asta am pomenit mai sus. Repet, zic sus și tare: toți oamenii spontani și militanții sunt activi tocmai pentru că sunt obtuzi și mărginiți. Cum se explică asta? Păi uite cum: ei, ca o consecință a mărginirii lor, cauzele imediate și secundare le iau drept primordiale, așa că, în acest fel, se conving mai repede și mai ușor decât alții că au descoperit motivația imuabilă a faptelor lor, ceea ce-i face să se liniștească; or, asta-i lucrul cel mai important. Căci, pentru a intra în acțiune, trebuie să fii absolut liniștit în prealabil și să nu-ți mai rămână nici o îndoială. Dar eu, de pildă, cum să mă liniștesc? De unde să iau cauzele primordiale pe care să mă sprijin, unde mi-s motivațiile? De unde să le iau? Fac exerciții de gândire și, drept urmare, oricare cauză primordială târăște deîndată după ea încă una, și mai primordială și așa mai departe, la nesfârșit. Așa este esența oricărei conștiințe și gândiri. Deci, din nou, astea-s legile naturii. Așa că, ce rezultă până la urmă? Același lucru. Amintiți-vă: mai înainte am vorbit despre răzbunare. (Cu siguranță, n-ați înțeles nimic.) S-a spus: omul se răzbună pentru că găsește în asta dreptatea. Deci, a descoperit cauza primordială, a descoperit motivația, adică: dreptatea. Cu alte cuvinte, e liniștit din toate părțile și, în consecință se răzbună calm și cu succes, fiind convins că face o treabă cinstită și dreaptă. Însă eu nu văd aici dreptatea, nici virtutea n-o văd și, prin urmare, dacă mă răzbun, o fac din răutate. Răutatea, firește, ar putea birui totul, toate îndoielile mele și, deci, ar putea, cu foarte mare succes, să-mi țină loc de cauză primordială tocmai pentru că ea nu este o cauză. Dar ce să fac,

dacă nici răutate nu am (doar mai adineaori tocmai de la asta am început)? Tot ca urmare a blestematelor legi ale conștiinței, furia mea este supusă descompunerii chimice. Te uiți și vezi că obiectul se volatilizează, temeiurile se evaporă, vinovatul nu-i de găsit, supărarea nu mai e supărare, ci fatalitate, ceva de felul durerii de dinți de care nu-i nimeni vinovat și, în consecință, nu-ți mai rămâne decât aceeași soluție, adică să lovești cu pumnii în zid, ca să te doară cât mai tare. Așa că te lași păgubaș, întrucât n-ai descoperit cauza primordială. Dar ia încearcă să te lași în voia acestui sentiment orbește, fără să judeci, fără cauza primordială, alungând conștiința măcar pentru un timp: apucă-te de urât sau de iubit, numai ca să nu stai cu mâinile în sân. Poimăine, cel mai târziu, vei începe să te disprețuiești pentru că, cu bună știință, te-ai tras singur pe sfoară. Drept rezultat: bășica de spumă și inerția. O, domnilor, eu doar, poate, mă consider om deștept numai pentru că toată viața n-am fost în stare nici să încep, nici să termin ceva. Bine, bine, sunt un flecar, un flecar impulsiv, regretabil, ca noi toți. Dar ce să fac dacă menirea directă și unică a fiecărui om deștept este flecăreala, adică bătutul cu bună știință al apei în piuă?

VI.

O, dacă aș sta degeaba numai din lene! Doamne, cât de mult m-aș stima atunci! M-aș stima tocmai fiindcă măcar lene sunt în stare să am în mine; măcar o însușire, parcă pozitivă, ar exista în mine, iar eu aș fi sigur de ea. Întrebare: ce-i cu ăsta? Răspuns: e un leneș. Deci, ești definit cu precizie, deci se poate spune ceva despre tine. „Leneș!” – păi ăsta-i un titlu, o menire, e o carieră, rogu-vă. Nu glumiți, așa-i. Aș fi atunci membru de drept al celui mai select club și singura mea ocupație ar fi că m-aș stima perpetuu. Am cunoscut un domn care toată viața s-a mândrit cu faptul că se pricepe la vinurile lafite. Considera că ăsta-i meritul său pozitiv și niciodată nu s-a îndoit de propria persoană. Și nu împăcată, ci triumfătoare i-a fost conștiința când a murit; și a avut perfectă dreptate. Și eu mi-aș alege o carieră; aș fi leneș și mâncău, dar nu unul simplu, ci unul sensibil la tot ce e frumos și sublim. Cum vă place? Visez de mult la asta. La cei patruzeci de ani ai mei, „frumosul și sublimul” mi-au scos peri albi; dar asta la patruzeci de ani, pe când atunci – o, atunci ar fi fost altfel! De îndată mi-aș fi găsit și activitatea corespunzătoare, și anume: să beau în sănătatea a tot ce e frumos și sublim. Aș fi profitat de fiecare prilej pentru ca mai întâi să vărs o lacrimă în pocal, iar apoi s-o beau pentru tot ce e frumos și sublim. Aș fi transformat atunci totul în frumos și sublim; în fleacurile cele mai dezgustătoare și indiscutabile aș fi găsit frumosul și sublimul. M-aș fi făcut lăcrimos, precum un burete ud. Un pictor, de pildă, a pictat un tablou în maniera lui Ghe. Imediat beau în sănătatea artistului care a pictat tabloul în maniera lui Ghe, pentru că iubesc tot ce e „frumos și sublim”. Un autor, de pildă, a scris „cum vrea fiecare”; imediat beau în sănătatea acestui „fiecare”, pentru că iubesc tot ce e „frumos și sublim”. Aș pretinde să fiu stimat pentru asta, i-aș persecuta pe cei care nu și-ar manifesta stima față de mine. Trăiesc în pace, mor triumfal – păi asta-i o minune, o întreagă minune! Mi-aș înfoia

ditamai burdihanul, mi-aș umfla o gușă cu trei etaje, mi-aș ținti înainte un nas atât de roșu, încât oricare trecător, uitându-se la mine, ar zice: „Asta mai zic și eu plus! Uite ceva într-adevăr pozitiv!” Și oricum ați lua-o, tare-i plăcut să auzi asemenea aprecieri în secolul nostru negativist, domnilor!

VII.

Dar toate astea-s vise de aur. O, spuneți-mi cine a declarat primul, cine a proclamat primul că omul se dedă la josnicii numai pentru că nu-și cunoaște adevăratele interese; și că, dacă i-ai lumina mintea, dacă i-ai deschide ochii asupra intereselor lui adevărate, normale, omul ar înceta pe loc a se mai deda la josnicii, de îndată ar deveni bun și nobil, deoarece, luminat fiind și înțelegând adevăratele sale avantaje, tocmai în bunătate și-ar vedea propriul folos și doar se știe că nici un om nu poate acționa cu bună știință împotriva propriilor avantaje și că, prin urmare, ca să zicem așa, ar începe să facă bine din necesitate? O, pruncul de el! O, copil curat și nevinovat! Păi, în primul rând, unde s-a mai văzut, de-a lungul mileniilor, ca omul să acționeze împins numai de propriul lui avantaj? Ce să facem cu milioanele de fapte care ne demonstrează că oamenii, cu bună știință, adică fiind cât se poate de conștienți de avantajele lor, le-au lăsat pe al doilea plan și s-au năpustit pe altă cale, la risc, la noroc, fără să fie siliți – de nimeni și de nimic la asta, ci doar parcă tocmai nedorindu-și drumul arătat, tăindu-și cu încăpățânare, cu îndărătnicie un altul, greu, absurd, croindu-și-l aproape prin beznă. Înseamnă, deci, că această încăpățânare, această îndărătnicie le-au fost mai dragi decât orice avantaj. Avantajul! Ce-i acela avantaj? Oare vă veți încumeta să definiți absolut exact în ce constă avantajul omului? Și ce-ar fi dacă uneori folosul omului nu numai că poate, ci și trebuie într-un caz sau altul să constea în a-ți dori răul și nu binele? Și dacă-i așa, dacă un asemenea caz poate exista, praful și pulberea s-a ales din regulă. Ce credeți, există un asemenea caz? Râdeți; râdeți, domnilor, numai răspundeți: foloasele omului au fost oare calculate absolut precis? Oare nu apar unele care nu doar că nu au încăput, dar nici nu puteau să încapă în nici o clasificare? Căci dumneavoastră, domnilor, pe câte știu eu, întregul registru de foloase ale omului l-ați luat ca o medie din datele statistice și din formulele oferite de științele economice. Foloasele dV. Sunt: bunăstarea, bogăția, libertatea, tihna și așa mai departe; așa că un om care, de pildă, ar merge pe față și cu bună știință împotriva acestui registru, ar fi, după părerea domniilor voastre, la drept vorbind, și după părerea mea, un obscurantist sau chiar nebun de legat, nu-i așa? Numai că uite ce-i de-a mirării: de ce se întâmplă astfel că toate aceste statistici, toți înțelepții și iubitorii seminției omenеști, atunci când calculează foloasele omului, lasă mereu să le scape un folos? Nici măcar în calcul nu-l iau sub forma în care ar trebui să-l ia, și doar de asta depinde tot calculul. Mare pagubă n-ar fi, ar fi de-ajuns să ia acest folos și să-l treacă pe listă. Dar tocmai asta-i nenorocirea; folosul acesta enigmatic nu intră în nici o clasificare, nu încapе în nici o listă. De pildă, am un amic. Ah, domnilor! Păi și dV. Vă e amic; și, de fapt, cui nu-i e el amic! Pregătindu-se să facă ceva, acest domn vă relatează de îndată, bombastic și limpede, cum

trebuie să procedeze conform legilor rațiunii și ale adevărului. Mai mult chiar: vă va vorbi cu emoție și pasiune despre interesele adevărate, normale ale omului; cu ironie, îi va muștra pe prostănacii miopi, care nu înțeleg nici propriile lor foloase, nici valoarea adevărată a virtuții; și peste exact un sfert de oră, fără vreun motiv neașteptat, dinafară, ci în virtutea a ceva interior, a ceva mai tare decât interesele lui, o va face boacănă de tot, adică va proceda exact pe dos față de cele spuse de el însuși: și împotriva legilor rațiunii, și în pofida propriului interes, într-un cuvânt, împotriva a tot și a toate. Vă previn că amicul meu e un personaj colectiv și de aceea e cam greu să-l învinuiți numai pe el. Asta-i, domnilor, oare n-o fi existând într-adevăr ceva la care mai fiecare om ține mai mult decât la cele mai mari foloase ale lui, sau (ca să nu încălcăm logica) n-o fi existând un folos anume, cel mai folositor dintre toate (tocmai cel trecut cu vederea, despre care vorbeam adineaori), care este cel mai important și mai folositor folos și de dragul căruia, la nevoie, omul e gata să meargă împotriva tuturor legilor, adică împotriva rațiunii, onoarei, tihnei, bunăstării – într-un cuvânt, împotriva tuturor acestor lucruri frumoase și utile, numai și numai pentru a ajunge la folosul primordial, cel mai folositor, care îi este cel mai drag dintre toate?

— Bine, dar tot de-un folos este vorba, mă veți întrerupe dv. Dați-mi voie, o să mai avem și alte explicații și nu calamburul e problema, ci faptul că folosul acesta e remarcabil tocmai pentru că năruie toate clasificările noastre și surpă permanent toate sistemele alcătuite de către iubitori ai seminției omenesti în numele fericirii seminției omenesti. Într-un cuvânt, pune bețe-n roate peste toT. Însă înainte de a vă spune care-i acest folos, vreau să mă compromit personal și de aceea vă declar cu impertinență că toate aceste minunate sisteme, toate aceste teorii care-i explică omenirii interesele sale adevărate, normale pentru ea, omenirea, tinzând în mod necesar spre împlinirea acestor interese, să devină de îndată bună și nobilă. – deci, totul, deocamdată, este, după părerea mea, doar logistică și nimic mai mult! Da, rogu-vă, logistică! Căci a susține această teorie a înnoirii întregii seminții omenesti printr-un sistem de interese ale aceleași seminții înseamnă, după părerea mea, aproape același lucru cu. Să zicem, a susține, de pildă, urmându-l pe Buckle, că de pe urma civilizației omul se îmblânzește și, prin urmare, devine mai puțin feroce și mai puțin înclinat spre război. Logic, mi se pare, așa reiese din ce spune el. Dar omul e în așa hal atașat de sistem și de concluzia logică, încât e gata să deformeze cu bună știință adevărul, e gata să se prefacă a fi orb și surd, numai ca să-și justifice logica. Dau acest exemplu tocmai pentru că este unul foarte clar. Păi, uitați-vă împrejur: sângele curge gărlă și fierbe atât de zglobiu, încât zici că-i șampanie. Asta-i secolul nostru, veacul al nouăsprezecelea, în care a trăit și Buckle. Asta-i Napoleon, și cel mare, și cel de acum. Asta-i America de Nord, alianța eternă. Asta-i, în sfârșit, caricaturalul Schleswig-Holstein. Deci, ce îmblânzește în noi civilizația? Civilizația nu dezvoltă în om decât multilateralitatea simțurilor. Și nimic altceva. Și prin dezvoltarea acestei multilateralități omul ar putea să evolueze până într-atât, încât să-și găsească desfătarea în sânge. Doar așa ceva

i s-a mai întâmplat. Ați remarcat, că vărsătorii de sânge cei mai rafinați au fost domnii cei mai civilizați, cărora alde Atilla sau Stenka Razin nu le ajung nici până la glezne și, dacă ei nu ne sar în ochi precum Atilla sau Stenka Razin, asta se întâmplă tocmai pentru că îi întâlnim prea des, sunt prea obișnuiți, au ajuns să ne fie familiari. În orice caz, dacă de pe urma civilizației omul nu a ajuns mai setos de sânge, cu siguranță a devenit feroce într-un fel mai rău, mai scârbos, decât altădată. În vărsarea de sânge, el vedea mai înainte dreptatea și, cu conștiința împăcată, îl extermina pe cel care trebuia stârpit; însă acum, deși considerăm că vărsarea de sânge e o mârșăvie, ne săvârșim de această mârșăvie mai cu sârg decât altădată. Ce-i mai rău? Decideți singuri. Cleopatrei (scuzați-mi acest exemplu din istoria Romei) îi plăcea să înfigă ace de aur în sânii sclavelor ei și-și găsea desfătarea în țipetele și zvârcolirile lor. Veți spune că asta a fost, relativ vorbind, în timpuri barbare; că și acum timpurile sunt barbare pentru că, (vorbind tot relativ) și acum se mai înfig ace; că și acum omul, deși a învățat să vadă uneori mai limpede decât în timpurile barbare, încă nici pe departe nu s-a deprins să procedeze așa cum îi recomandă rațiunea și științele. Dar sunteți totuși pe deplin convinși că omul se va deprinde negreșit, după ce se va vindeca cu totul de unele năravuri vechi, proaste și când bunul simț și știința îi vor reeduca omului firea și i-o vor îndrepta-o pe un făgaș normal. Sunteți siguri că atunci omul va înceta să mai greșească de bunăvoie și, ca să zicem așa, nici de nevoie nu va vrea să-și despartă voința de interesele sale normale. Mai mult decât atât: atunci, spuneți dv., însăși știința îl va învăța pe om (deși asta-i deja un lux, după părerea mea) că în realitate nu are nici voință, nici capricii, că nu le-a avut niciodată, și că toată ființa lui nu-i altceva decât o clapă de pian sau un buton de orgă; și că, pe deasupra, orice ar face el, fapta nu se săvârșește cătuși de puțin din voința lui, ci de la sine, conform legilor naturii. Prin urmare, e suficient să fie descoperite aceste legi ale naturii și omul nu va mai da socoteală pentru faptele lui și va duce o viață extrem de ușoară. Se înțelege de la sine că toate faptele omenesci vor fi calculate din aceste legi, matematic, precum tabelele de logaritmi, până la 108.000 și trecute în calendar; sau – ceea ce e și mai bine – vor apărea niște ediții bine intenționate de felul actualelor lexicoane enciclopedice, în care totul va fi calculat și notat cu precizie, încât de-acum nu vor mai exista pe lume nici fapte, nici peripeții.

Atunci – asta tot dV. O spuneți – vor apărea noi relații economice, de-a gata, calculate și ele cu precizie matematică, așa că într-o clipă vor dispărea toate întrebările posibile numai pentru că acestea vor primi toate răspunsurile posibile. Atunci se va clădi palatul de cleștar. Atunci. Ei, atunci, într-un cuvânt, va veni în zbor pasărea Kagan. Desigur, nu se poate garanta cătuși de puțin (asta o spun eu, de la mine) că atunci, bunăoară, n-o să ne plictisim îngrozitor de mult (căci ce-ți mai rămâne de făcut, atunci când totul va fi calculat conform tabelelor?), în schimb totul va fi extrem de rezonabil. Firește, câte nu poți scorni din plictiseală! Doar și acele de aur tot din plictiseală se înfig, dar asta încă n-ar fi nimic. Mizerabil e (tot eu spun asta) că nu-i mare

lucru să se bucure atunci oamenii chiar și de acele de aur. Căci omul e prost, fenomenal de prost. Adică, deși nu-i prost deloc, e, în schimb, atât de ingrat încât, oricât ai căuta, n-ai găsi ființă care să-i semene. Doar eu, de pildă, nu m-aș mira deloc dacă își va face apariția un gentleman cu o fizionomie vulgară sau, mai bine zis, retrogradă și batjocoritoare, care își va pune mâinile în șolduri și ne va spune tuturor: ce ziceți, domnilor, n-ar fi bine să dăm naibii toată cuminenția asta, să-i tragem un picior de să se-aleagă praful din ea, numai cu scopul de a trimite la mama dracului toți logaritmii ăștia, iar noi să putem trăi iarăși după cum ne taie capetele noastre proaste? Asta încă n-ar fi nimic, însă partea dureroasă e că își va găsi negreșit adepți: așa-i făcut omul. Și asta dintr-un moft, pe care s-ar părea că nici nu merită să-l mai pomenim: tocmai din cauză că omului, oricând și oriunde, orice ar fi fost el, i-a plăcut să acționeze după bunul lui plac și nicidecum așa cum îi dictau rațiunea și interesul; poți vrea ceva și împotriva propriului tău interes, iar uneori trebuie categoric să vrei (asta-i de-acum ideea mea). Vrerea ta personală, independentă și liberă, capriciul tău, chiar și cel mai năstrușnic cu puțință, fantezia ta, incitată uneori până la nebunie – toate astea alcătuiesc folosul acela, trecut cu vederea, folosul cel mai folositor, care nu încapă în nici o clasificare, din pricina căruia se duc mereu dracului toate sistemele și teoriile. Și de unde au scos-o înțelepții ăștia că omul are nevoie de o vrere rezonabilă, avantajoasă? Omul n-are nevoie decât de vrere de sine stătătoare, oricât l-ar costa ea și oriunde l-ar duce. Dar și vrerea asta dracul s-o mai știe.

VIII

— Ha-ha-ha! Păi, dacă vrei, vrerea nici nu există de fapt! mă întrerupeți, râzând, domniile voastre. Chiar și-n zilele noastre, știința a ajuns atât de departe cu disecția omului, încât chiar și acum știm că vrerea și așa-numitul liber-arbitru nu sunt altceva decât.

— Stați, domnilor, și eu tot așa voiam să încep. Mărturisesc, chiar m-am speriat. Tocmai voiam să strig că dracul s-o mai știe pe vrere de ce depinde și că slavă Domnului dacă-i așa, însă mi-am amintit de știință șiI. M-am blocat. Și chiar în momentul acesta ați început domniile voastre să vorbiți. Căci într-adevăr, adică dacă se va descoperi vreodată formula tuturor vrerilor și capriciilor noastre, de ce depind ele, din ce legi purced, cum se extind, încotro tind în cutare și în cutare caz, adică dacă se va descoperi formula matematică adevărată. – atunci nu-i mare lucru ca omul să înceteze a mai vrea și va înceta cu siguranță. Spuneți și dv.: ce chef să mai ai să vrei conform tabelului? Mai mult decât atât: imediat, din om, se va preface într-un buton de orgă sau în așa ceva; pentru că ce-i omul fără dorințe, fără voință și fără vreri, dacă nu un buton de pe un valț de orgă? Ce părere aveți? la să socotim probabilitățile: se poate întâmpla una ca asta sau nu?

— Hm. – ziceți domniile voastre, vrerile noastre, în marea lor majoritate, sunt eronate din pricina părerii eronate pe care o avem cu privire la foloasele noastre. Tocmai de asta vrem câteodată negliobii curate, pentru că în aceste negliobii, din prostie, vedem calea cea mai ușoară pentru atingerea unui folos

pe care ni l-am pus dinainte în minte. Ei bine, după ce toate astea vor fi explicate, socotite pe un petec de hârtie (ceea ce-i foarte posibil, întrucât ar fi o infamie și o absurditate să crezi dinainte că omul nu va descoperi niciodată alte legi ale naturii). – atunci, firește, nu vor mai exista așa-numitele dorințe. Căci dacă vrerea va cădea vreodată la deplină învoială cu rațiunea, atunci doar vom gândi, nu vom dori, tocmai pentru că nu se poate, bunăoară, păstrându-ți rațiunea, să vrei un nonsens și astfel să mergi cu bună știință împotriva rațiunii și să-ți dorești singur răul. Și întrucât vrerile și raționamentele pot fi într-adevăr calculate, pentru că odată și-odată vor fi descoperite legile așa-numitului liber arbitru al nostru, deci – și fără glume, vă rog – s-ar putea aranja ceva de felul unui tabel, așa că într-adevăr și de vrut vom vrea conform acestui tabel. Dacă mie, de pildă, mi se va calcula și demonstra că dacă i-am dat cuiva cu tifla am făcut-o pentru că nu puteam să n-o fac și că tocmai cu degetul acela trebuia să-i dau, atunci ce mai rămâne liber în ființa mea, mai ales dacă sunt un om cu carte și am absolvit cursurile cine știe cărei facultăți? Doar atunci aș putea să-mi calculez toată viața cu o anticipație de treizeci de ani; într-un cuvânt, dacă ar fi așa, nici n-o să mai avem ce face, ar trebui oricum să acceptăm totul. De fapt, îndeobște ar trebui să repetăm neobosiți că negreșit în minutul cutare și în circumstanțele cutare natura nu ne cere părerea; că trebuie s-o acceptăm ca atare, nu cum o vedem în fanteziile noastre și dacă într-adevăr râvnim la tabel și calendar saU. Sau chiar la retortă, atunci n-avem ce face, trebuie să acceptăm și retorta! Că altfel, ne acceptă ea singură și fără noi.

— Mda, dar tocmai aici am ajuns în impas! Domnilor, scuzați-mă că am luat-o razna cu filozofeala; la mijloc sunt patruzeci de ani de subterană! Permiteți un pic de fantezie. Vedeți dv.: rațiunea, domnilor, e un lucru bun, nu încapă îndoială, dar rațiunea nu-i decât rațiune și-i satisface omului numai capacitatea de a raționa, pe când vrerea este manifestarea întregii vieți, adică a întregii vieți a omului, cu tot cu rațiune și cu toate scârpînările. Și cu toate că, din această manifestare, viața noastră iese adeseori cam mizerabilă, e totuși viață, nu o simplă extragere a rădăcinii pătrate. Eu, de pildă, absolut firesc, vreau să trăiesc ca să-mi satisfac toată capacitatea mea de a trăi, nu ca să-mi satisfac doar capacitatea mea de a raționa, adică a douăzecea parte din toată capacitatea mea de a trăi. Ce știe rațiunea? Rațiunea nu știe decât ceea ce a apucat să afle (unele lucruri, poate, nici nu le va afla vreodată; chiar dacă nu-i o consolare, de ce n-am spune-o?), iar natura omenească acționează toată pe de-a-ntregul, cu tot ce e în ea, conștient și inconștient, și chiar dacă minte, totuși trăiește. Bănuiesc, domnilor, că mă priviți cu părere de rău; îmi repetați că un om cultivat și evoluat, adică, într-un cuvânt, un om cum va fi omul viitor, nu poate deci, cu bună știință, să vrea ceva dezavantajos pentru el; ziceți, deci, că așa ne învață matematica. Dar vă repet a suta oară: există un singur caz, numai unul, când omul poate într-adins, conștient să-și dorească ceva dăunător, stupid, chiar extrem de stupid, și anume: să aibă dreptul de a-și dori ceva, mai stupid de care nu există nimic, și să nu fie legat de obligația de a-și

dori numai lucruri deștepte. Doar, domnilor, această prostie imensă, acest capriciu s-ar putea să fie cel mai convenabil lucru, pentru alde noi, din câte există pe pământ, mai ales în anumite cazuri. Printre altele, poate fi mai folositor decât toate foloasele chiar în cazul când ne face rău pe față și contrazice cele mai lucide concluzii despre foloase, la care a ajuns rațiunea noastră. – pentru că în orice caz ne menajează ceea ce avem noi mai important și mai scump, adică personalitatea și individualitatea noastră. Unii, bunăoară, afirmă că într-adevăr asta e cel mai scump lucru pentru omenire; vrerea poate, firește, dacă vrea, să cadă la învoială cu rațiunea, mai ales dacă nu se exagerează cu asta și se întrebuițează în mod temperat; e un lucru util și câteodată chiar lăudabil. Însă vrerea adeseori, chiar cel mai adesea, contrazice, cu încăpățănare desăvârșită, rațiunea și. Și. Nu știți și dv., asta-i un lucru util și câteodată chiar lăudabil? Domnilor, să presupunem că omul nu-i prost. (într-adevăr, nu ne putem pronunța așa la adresa lui măcar în virtutea faptului că, dacă ar fi prost, atunci cine, mă rog, ar mai fi deștept?) Dar dacă nu-i prost, e monstruos de ingrat! Fenomenal de ingrat. Chiar mă gândesc că cea mai bună definiție a omului ar fi: ființă bipedă și ingrata. Dar asta încă nu-i tot; acesta încă nu-i principalul lui defect; principalul lui defect e perpetua lui imoralitate, perpetuă de la potopul universal și până la perioada Schleswig-Holstein din destinul omenesc. Imoralitate și, deci, nechibzuință; căci se știe demult că nechibzuința nu are altă sursă decât imoralitatea, la încercați să aruncați o privire asupra istoriei umanității; ei, ce vedeți? Măreție? Mă rog, poate că și măreție; numai colosul din Rodos și tot ar fi ceva! Doar nu degeaba domnul Anaevski ne aduce la cunoștință faptul că, după părerea unora, ar fi făcut de mâna omului, însă alții afirmă că ar fi făurit de însăși natura. Atunci, diversitate? Mă rog, poate fi și diversitate; gândiți-vă ce trudă ar fi să cercetăm, în toate secolele și la toate popoarele, numai uniforme de paradă ale militarilor și civililor; cât privește uniforme de funcționari, aici ne-am putea chiar frânge gâtul; nici un istoric n-ar rezista. Monotonie? Da, mă rog, poate fi și monotonie; se încaieră și se tot încaieră, și acum se încaieră, și mai înainte s-au încăierat, și după aceea s-au încăierat. – recunoașteți și dv. Că asta-i din cale-afară de monoton, într-un cuvânt, despre istoria omenirii se poate spune totul, tot ce i s-ar părea năzări imaginației celei mai zdruncinate. Un singur lucru nu s-ar putea spune că-l vedeți – cuminenția. V-ați poticni de la prima silabă. Și chiar clipă de clipă dăm, în privința asta, peste o chestie: doar permanent apar în viață oameni cumiți și chibzuiți, înțelepți și iubitori ai seminției umane, al căror principal scop în viață este tocmai de a se purta cât mai cuminte și chibzuit, ca să zicem așa, ca să-l lumineze prin persoana lor pe aproapele, mai precis, ca să îi demonstreze că se poate trăi pe lume și cuminte și chibzuit. Și ce? Se știe: mulți dintre acești iubitori, mai devreme sau mai târziu, poate chiar spre sfârșitul vieții, și-au trădat principiile, împotmolindu-se în câte o tărășenie, uneori chiar dintre cele mai indecente. Acum vă întreb: ce se poate aștepta de la om, în calitatea lui de ființă înzestrată cu asemenea însușiri ciudate? N-aveți decât să-l copleșiți cu toate bunătățile pământești, n-

aveți decât să-l cufundați în fericire până peste cap, astfel încât bulbucii să iasă la suprafața fericirii, ca la suprafața apei; n-aveți decât să-i oferiți o îndeustulare economică atât de mare, încât să nu-i mai rămână chiar nimic altceva de făcut decât să doarmă, să înfulece turtă dulce și să se agite pentru necurmarea istoriei universale. – că și-așa omul, și-așa, numai din ingraturitudine, numai ca să vă facă de ocară, tot vă va trânti o porcărie. Își va risca până și turta dulce și într-adins își va dori neghiobia cea mai dezastruoasă, absurditatea cea mai neeconomică numai și numai pentru ca, în această cumințenie pozitivă, să-și insinueze fantasticul său element păgubos. Anume visele sale fantastice, prostia sa cea mai vulgară va dori să și le mențină, numai ca să-și confirme (ca și cum asta chiar ar fi o necesitate) faptul că oamenii sunt totuși oameni, nu clape de pian, la care chiar dacă legile naturii cântă cu mâna lor, amenință totuși să împingă cântatul până într-acolo încât în afara calendarului nu vei mai putea avea chef de nimic. Și nu numai atât: chiar și în cazul când într-adevăr ar fi o clapă de pian, chiar dacă i-ar demonstra omului această realitate matematic și cu ajutorul științelor naturii, nici așa nu și-ar băga mințile în cap, ci va face dinadins ceva pe dos, numai și numai din ingraturitudine: numai pentru a-și impune punctul de vedere. Iar în cazul în care nu va dispune de mijloacele necesare, va scorni totuși distrugerea și haosul, va născoci felurite suferințe și-și va impune până la urmă punctul de vedere! Va slobozi blestemul prin lume și, întrucât numai omul este capabil să blesteme (acesta-i deja privilegiul lui, prin care se deosebește în principal de alte animale), atunci, poate, numai prin blestem își va atinge scopul, adică se va convinge că într-adevăr e om, nu o clapă de pian! Dacă veți spune că și toate astea pot fi calculate din tabel, și haosul, și bezna, și blestemul, așa că însăși posibilitatea calculului preliminar va curma totul și rațiunea își va atinge țelul – atunci omul va profita de ocazie și va înnebuni, ca să nu aibă rațiune și să-și impună punctul de vedere! Cred în asta, dau seamă de asta, căci, după cât se pare, întreaga cauză a omenirii se reduce doar la posibilitatea omului de a demonstra clipă de clipă că e om, nu un buton! Pe spinarea lui, dar s-o dovedească; prin troglodism, dar s-o dovedească! Și dacă așa stau lucrurile, cum să nu păcătuim, cum să nu înălțăm laude că încă nu s-a ajuns atât de departe și că deocamdată doar dracul știe de ce o mai fi depinzând vrerea.

Strigați la mine (numai dacă mă învredniciți cu strigătele domniilor voastre) că nimeni nu-mi anulează voința; că aici toți n-au altă grijă decât să intervină cumva, să facă în așa fel încât însăși voința mea, prin propria ei voință, să coincidă cu interesele mele normale, cu legile naturii și cu aritmetica.

— Vai, domnilor, cum să mai fie vorba de propria ta voință, când se ajunge la tabel și la aritmetică și când numai doi-ori-doi-fac-patru va avea căutare? Și fără voința mea doi ori doi va face patru. Mulțam de așa voință proprie!

IX.

Domnilor, glumesc, firește, știu și singur că gluma mea e nereușită, însă nici nu se poate să luăm chiar totul în glumă. Poate că glumesc scrâșnind din

dinți. Domnilor, mă chinuiesc niște întrebări; dați-mi răspuns la ele. Domniile voastre, de pildă, vreți să-l dezbarați pe om de vechile lui năravuri și să-i corijați voința în funcție de ceea ce pretind știința și bunul simț. Dar de unde știți că pe om nu numai că se poate, dar și trebuie să-l transformați așa? De unde conchideți că omul are nevoie să se transforme așa? De unde trageți concluzia că vrerea omului trebuie să se transforme așa? Pe scurt, de unde știți că această corijare îi va fi într-adevăr omului de folos? Și, dacă ar fi să spunem lucrurilor pe nume, de unde și până unde știți cu siguranță că nu mersul împotriva foloaselor adevărate, normale, garantate de argumentele rațiunii și aritmeticii, îi este într-adevăr și întotdeauna de folos omului și că nu asta-i lege pentru întreaga omenire? Doar deocamdată asta nu-i decât o ipoteză a dv. Să zicem că este legea logicii, însă, poate, nu-i deloc a omenirii. Poate veți fi crezând, domnilor, că sunt nebun? Permiteți-mi să am unele rezerve. Sunt de acord: omul este un animal prin excelență constructiv, menit să năzuiască în mod conștient spre un țel și să se ocupe cu ingineria, adică să-și taie veșnic și permanent un drum spre undeva, însă, poate vrea uneori să calce pe-alături tocmai pentru că e condamnat să-și taie acest drum și, pe deasupra, pentru că, oricât ar fi de prost în general omul activ și spontan, totuși uneori ajunge la concluzia că drumul, iată, aproape întotdeauna duce undeva și că nu e important unde duce, ci să ducă, iar pruncul cuminte, neglijând ingineria, să nu se lase în voia lenei distrugătoare care, după cum se știe, e mama tuturor viciilor. Omului îi place să edifice și să taie drumuri, asta-i mai presus de orice îndoială. Dar totuși de ce pune patimă, de asemenea, în distrugere și haos? Asta spuneți-mi-o! însă despre asta țin să spun și eu două cuvinte. N-o fi iubind, poate, atât de mult distrugerea și haosul (căci e neîndoielnic că uneori tare le iubește, asta-i așa) pentru că instinctiv se teme să ajungă la țintă și să încheie edificarea clădirii? N-aveți cum să știți, poate că această clădire nu-i place decât de la distanță, nicidecum din apropiere; poate nu-i place decât s-o edifice, nu să și trăiască în ea, oferindu-le-o apoi aux animaux domestiques, cum ar fi furnicile, berbecii etC. Etc. Uite, furnicile au cu totul alte preferințe. Ele au o clădire extraordinară de același fel, care nu poate fi în veci dărâmată – mușuroiul.

Onorabilele furnici au început cu mușuroiul, probabil că tot cu mușuroiul vor termina, ceea ce conferă cinste constanței și pozitivismului lor. Însă omul e o ființă ușuratică, reprobabilă și, poate, ca unui jucător de șah, nu-i place decât procesul atingerii scopului, nu și scopul în sine. Și cine știe (e imposibil să garanteze cineva), poate că tot scopul spre care omenirea năzuiește pe pământ nu constă decât din această continuitate a procesului de realizare, altfel spus – din însăși viața, nu din scopul propriu-zis care, firește, nu poate fi decât ceva ca doi ori doi fac patru, adică o formulă, iar doi ori doi fac patru, domnilor, asta nu mai e viață, ci începutul morții. În orice caz, omul s-a temut mereu de acest doi ori doi fac patru, iar eu mă tem și acum. Să zicem că omul nu face decât să caute acest doi ori doi fac patru, traversează oceanele, își sacrifică viața în această căutare, dar, zău, parcă îi e frică să găsească cu

adevărat. Doar simte că, de îndată ce găsește, nu va mai avea ce să caute. Muncitorii, după ce termină lucrul, își primesc cel puțin banii, se duc la cârciumioară, nimeresc apoi la poliție. – ei bine, au deci, ce face o săptămână întreagă. Dar omul unde să se ducă? De fiecare dată se observă la el un fel de jenă atunci când atinge asemenea scopuri. Ce-i drept, atingerea îi place, dar să nu fie o atingere completă, ceea ce, desigur, e teribil de ridicol. Într-un cuvânt, alcătuirea omului e comică; toate acestea, evident, conțin un calambur. Dar doi-ori-doi-fac-patru este, totuși, ceva nesuferit. Doi-ori-doi-fac-patru nu-i, după părerea mea, decât o impertinență. Doi-ori-doi-fac-patru se uită ca un filfizon, îți stă în drum cu mâinile în șolduri, nu te lasă să treci și scuipe. Sunt de acord că doi-ori-doi-fac-patru este un lucru excelent; dar dacă ne apucăm să lăudăm totul, atunci și doi-ori-doi-fac-cinci este uneori un lucrușor nemaipomenit de drăguț.

Și de ce sunteți atât de ferm și solemn convinși că numai normalul și pozitivul, într-un cuvânt, că numai prosperitatea îi este omului avantajoasă? Nu cumva rațiunea greșește în privința avantajelor? Nu s-ar putea să-i placă la fel de mult și suferința? Nu s-ar putea ca suferința să-i fie exact tot atât de avantajoasă ca și prosperitatea? Iar uneori omului îi place teribil de mult suferința, ține la ea cu patimă, ceea ce-i un lucru știut, în privința asta nici n-are rost să cerem lămuriri de la istoria universală: întrebați-vă pe dV. Înșivă dacă sunteți om și ați avut parte de câțiva ani de viață. După părerea mea personală, ar fi chiar întrucâtva indecent să ținem numai la prosperitate. Bine sau rău, dar uneori e o mare plăcere și să sfârâmi ceva. De fapt, eu nu țin morțiș nici la suferință, dar nici la prosperitate nu țin. Țin morțiȘ. La capriciul meu, țin să-mi fie garantat când voi avea nevoie de el. Suferința, bunăoară, nu este permisă în vodeviluri, știu asta. Într-un palat de cleștar nici nu-i de conceput; suferința înseamnă îndoială, înseamnă negare și ce palat de cleștar mai e acela de care te poți îndoi? Și totuși sunt convins că omul n-ar renunța niciodată la suferința adevărată, adică la distrugere și haos. Suferința – păi ea e singurul mobil al conștiinței noastre. Deși am susținut la început că, după părerea mea, conștiința este cea mai mare nenorocire a omului, știu totuși că omul ține la ea și n-ar da-o pe nici un fel de satisfacții. Conștiința e, bunăoară, infinit mai presus decât doi ori doi. După doi ori doi, firește, nu-ți mai rămâne nimic, nici de făcut, nici chiar de aflat. Nu va mai fi posibil decât să-ți blochezi cele cinci simțuri și să te cufunzi în contemplație. Însă, atunci când omul are conștiință, deși ajunge la același rezultat, adică tot nu va avea ce face, va putea cel puțin să se biciuiască uneori, iar asta îl mai înviorează cât de cât. Deși situația e retrogradă, e oricum mai bine decât nimic.

X.

Credeți în edificiul de cleștar, pe veci indestructibil, adică într-o clădire la care nici nu poți scoate limba pe furis, nici nu-i poți da cu tifla, ținându-ți mâna ascunsă în buzunar. Bine, dar eu, poate, mă tem de această clădire tocmai pentru că este din cleștar și pe veci indestructibilă, tocmai pentru că nu voi putea scoate la ea limba pe furis.

Vedeți dv.: dacă în loc de palat ar fi vorba de un coteț și dacă ar începe o ploaie, poate că m-aș băga în coteț ca să nu mă ude, însă cotețul nu-l voi lua drept palat din recunoștință că m-a adăpostit de ploaie. Râdeți, spuneți chiar că în acest caz cotețul și palatul sunt totuna. Da, vă răspund eu, dacă ar trebui să trăim numai ca să nu ne udăm.

Dar ce să fac dacă mi-am băgat în cap ideea că oamenii nu trăiesc numai pentru asta și că, dacă tot trebuie să trăiască, mai bine să trăiască în palate? Asta mi-e vrerea, asta mi-e dorința. O să mi-o răzuiți de pe creier numai atunci când îmi veți fi schimbat dorințele. Hai, schimbați-mi-le, ademeniți-mă cu altceva, oferiți-mi alt ideal. Dar deocamdată cotețul nu-l voi lua drept palat. Chiar dacă s-ar vădi că edificiul de cleștar e o scorneală, că nici n-are cum exista conform legilor naturii și că l-am născocit numai în virtutea propriei mele prostii, în virtutea unor obișnuințe străvechi, neraționale ale generației noastre. Nu-mi pasă că n-are cum exista. Oare nu-i totuna dacă există în dorințele mele sau, mai bine zis, există, atâta timp cât există dorințele mele? Poate că râdeți din nou? N-aveți decât să râdeți; accept toate persiflările și totuși n-o să spun că-s sătul atunci când mi-e foame; știu totuși că nu mă voi astâmpăra în fața unui compromis, în fața unei permanente perioade nule, numai pentru că „zeroul” există conform legilor naturii și există realmente. Nu voi accepta ca încununare a dorințelor mele o clădire imensă, cu apartamente pentru chiriași săraci, cu contract pe o mie de ani și avându-l, pentru orice eventualitate, pe dentistul Wilgenheim pe firmă. Distrugeți-mi, spulberați-mi idealurile, arătați-mi ceva mai bun și o să vă urmez. Veți zice, poate, că nu merită să vă legați la cap cu mine; dar în acest caz aș putea și eu să vă răspund cu aceeași monedă. Discutăm serios; și dacă nu vreți să mă învredniciți cu atenția domniilor voastre, să știți că n-o să mă ploconesc. Eu am subterana mea.

Dar atâta timp cât trăiesc și doresc, să mi se usuce mâna dacă voi căra măcar o cărămidă pentru clădirea acestui bloc de locuințe! Nu vă uitați că adineaori am renegat edificiul de cristal numai din cauză că n-o să-l pot întărâta scoțându-mi limba la el. Asta n-am spus-o pentru că tare-mi place să scot limba. Poate că n-am fost supărat decât că, printre toate clădirile domniilor voastre, nu există până acum niciuna la care s-ar putea să nu-ți vină să scoți limba. Dimpotrivă, aș accepta să mi se taie limba de tot, numai din recunoștință, dacă s-ar putea aranja astfel încât eu însumi să nu mai am niciodată chef să scot limba. Nu mă privește că așa ceva nu se poate aranja și că trebuie să ne mulțumim cu apartamentele. De ce am în alcătuirea mea asemenea dorințe? Oare voi fi fiind astfel alcătuit numai ca să ajung la concluzia că toată structura mea nu-i decât o cacialma? Oare la asta se rezumă țelul? Nu cred.

De altminteri, știți ceva? Sunt convins că subteranii de teapa mea trebuie ținuti în frâu. Unul ca noi, deși e în stare să stea în subterană timp de patruzeci de ani, dacă iese la lumină și scapă din frâu, atunci să știți că vorbește, vorbește și nu mai termină.

XI.

La urma urmei, domnilor: mai bine-i să nu faci nimic. Mai bună-i inerția conștientă! Prin urmare, trăiască subterana! Deși am spus că fierbe fierea-n mine invidiindu-l pe omul normal, n-aș vrea să fiu în locul lui, în condițiile în care îl văd (deși nu voi conțeni să-l invidiez. Nu, nu, în orice caz, subterana e mai avantajoasă!). Acolo cel puțin se poate. Eh! Păi și acum mint! Mint pentru că știu și eu, ca doi-ori-doi, că subterana nu-i deloc mai bună, că mai bun e altceva, cu totul altceva, ceva la care râvnesc, dar care e de negăsit pentru mine! La naiba cu subterana!

Uite chiar ce ar fi bine în cazul de față: ar fi cel mai bine dacă aș crede măcar câtuși de puțin din tot ce am scris acum. Dar vă jur, domnilor, că nu cred nimic, nici un cuvântel nu cred din cele mângălite până acum! Adică, să zicem, cred, dar în același timp, nu se știe de ce, simt și bănuiesc că mint de îngheață apele.

— Atunci de ce-ai mai scris toate astea? Mă întrebați domniile voastre.

— Uite de ce: dacă v-aș înfunda undeva pentru patruzeci de ani, lăsându-vă fără nici o ocupație, apoi aș veni la domniile voastre, în subterană, peste patruzeci de ani, ca să vă vizitez, unde credeți că ați ajunge? E oare posibil să lași un om singur, fără ocupație, timp de patruzeci de ani?

— Și nu ți-e rușine, și nu te simți înjosit! Îmi veți zice, poate, clătinând cu dispreț din cap. Ești însetat de viață și rezolvi problemele vieții printr-o harababură logică. Și ce săcâitoare, ce impertinente sunt ieșirile d-tale, dar în același timp se vede ce frică ți-e! Spui prostii și ești mulțumit de ele; spui obrăznicii, dar îți e mereu teamă pentru ele și te scuzi. Susții că nu te temi de nimic, ' ne lingușești când ne afli părerea. Susții că scrășnești din dinți dar în același timp te ții de vorbe de duh ca să ne faci să râdem. Știi că vorbele d-tale de duh nu sunt inteligente, dar, evident, ești foarte mulțumit de virtuțile lor literare. Poate că, într-adevăr, s-a întâmplat să suferi, dar n-ai pic de respect pentru suferința dumitale; ai și adevărul în d-ta, dar n-ai pudoare; mânat de cea mai meschină vanitate, îți etalezi adevărul, îl faci de rușine, îl scoți la tarabă. Vrei într-adevăr să spui ceva, dar ți-e frică și-ți ascunzi ultimul cuvânt, pentru că n-ai curajul să-l rostești, posedat fiind doar de impertinență fricoasă. Te lauzi cu conștiința, dar nu faci decât să șovăi, pentru că deși mintea îți funcționează, inima îți e întunecată de dezământ și, fără să ai inima curată, nu există conștiința deplină, adevărată. Și câtă insistență poți avea, cerșești mila și te fandosești! Minciună, minciună, minciună!

Firește, toate aceste cuvinte ale domniilor voastre le-am născocit chiar eu, acum. Și ele sunt din subterană. Acolo, timp de patruzeci de ani, am stat cu urechea lipită de-o crăpătură, ascultându-vă cum roștiți asemenea cuvinte. Le-am inventat chiar eu, căci numai cuvintele se lasă inventate. Nu-i de-a mirării că mi-au intrat singure în cap și au luat formă literară.

Dar oare, oare sunteți chiar atât de creduli, încât să vă imaginați că voi tipări toate astea, ba încă o să vi le și ofer ca să le citiți? Și iată încă o nedumerire pe care trebuie să mi-o lămuresc: adică de ce vă tot numesc „domnilor”, de ce mă adresez domniilor voastre ca și cum într-adevăr mi-ați fi

cititori? Mărturisiri de felul celor pe care intenționez să încep a le relata nu se obișnuiește să fie tipărite și oferite altora spre lectură. Cel puțin eu unul nu am în mine atâta tărie, nici nu consider că e necesar să am. Dar vedeți dv.: mi-a trecut prin minte o fantezie și, fie ce-o fi, vreau să o duc la îndeplinire. Iată despre ce-i vorba:

Printre amintirile oricărui om există lucruri pe care nu le dezvăluie tuturor, ci poate doar prietenilor. Există și unele pe care nu le dezvăluie nici prietenilor, ci poate, doar sieși, ba încă și în secret. Dar există, în sfârșit, lucruri pe care omul se teme să le dezvăluie până și lui însuși, și fiecare om cumsecade acumulează destule asemenea lucruri. Adică se întâmplă chiar așa: cu cât omul e mai cumsecade, cu atât mai multe lucruri din astea are. Eu unul de-abia recent am îndrăznit să-mi amintesc unele peripeții din trecut, însă până acum le-am evitat, chiar cu un fel de îngrijorare. Dar acum, când nu doar mi le amintesc, ci m-am decis chiar să le aștern pe hârtie, iată la ce încercare am de gând să mă pun: e oare posibil să fii absolut sincer măcar cu tine însuși și să nu-ți fie frică să rostești tot adevărul? Apropo de asta fac următoarea observație: Heine afirmă că autobiografiile exacte sunt aproape imposibile și că omul minte cu siguranță când e vorba de propria lui persoană. După părerea lui, Rousseau, bunăoară, trebuie să fi mințit negreșit în confesiunea lui, ba chiar a mințit cu bună știință, din vanitate. Sunt convins că Heine are dreptate: îmi dau foarte bine seama că uneori, împins numai de vanitate, poți să te ponegrești singur, atribuindu-ți crime pe de-a-ntregul; și chiar înțeleg prea bine de ce gen poate fi această vanitate. Însă Heine se referea la un om care s-a confesat în fața publicului. Eu, dimpotrivă, scriu doar pentru mine și declar o dată pentru totdeauna că, chiar dacă scriu parcă adresându-mă unor cititori, n-o fac decât de ochii lumii, pentru că așa-i mai ușor de scris. E vorba de formă, doar de forma nudă și cititori nu voi avea niciodată. Am mai spus-o.

Nu vreau să fiu stânjenit de nimic în redactarea însemnărilor mele. Nu voi ține cont de nici o ordine și de nici un sistem. Voi nota ceea ce-mi voi aduce aminte.

Iată că aici, de pildă, v-ați putea lega de cuvintele mele și să mă întrebați: dacă într-adevăr nu mizezi că vei avea cititori, atunci de ce faci acum cu d-ta însuși, ba încă pe hârtie, asemenea convenții, că, adică, nu vei ține cont de nici o ordine și de nici un sistem, că vei nota ceea ce-ți vei aduce aminte etC. Etc.? De ce te explici? De ce te scuzi?

— De aia, vă răspund eu.

De altfel, la mijloc e o întregă psihologie. Poate și faptul că, pur și simplu, sunt laș. Dar poate și faptul că într-adins îmi imaginez că aș avea un public, ca să mă port mai decent în timp ce o să scriu. Pot exista o mie de cauze.

Și încă ceva: de ce, la ce bun, adică, vreau să scriu? Dacă n-o fac pentru public, nu s-ar fi putut și așa, în gând, să-mi amintesc totul, fără a transpune nimic pe hârtie?

Asta-i așa; dar pe hârtie va ieși cumva mai solemn. Scrisul conferă o anumită sobrietate, mai multă luciditate în judecata propriilor fapte, mai mult stil. Pe urmă, poate că mă voi simți într-adevăr mai ușurat în timp ce voi scrie. De pildă, acum mă copleșește o veche amintire. Mi-a venit clar în minte zilele acestea și de atunci a rămas în mine ca un motiv muzical săcâitor, care nu vrea nicidecum să te slăbească. Or, eu am chef să mă descotorosesc de ea. Am sute de asemenea amintiri, dar din când în când din suta asta iese câte una la iveală și mă apasă. Nu știu de ce cred că, dacă o voi pune pe hârtie, mă va lăsa în pace. De ce n-aș încerca?

În sfârșit: mă plictisesc și stau tot timpul fără să fac nimic. Iar însemnările vor fi într-adevăr ca un fel de muncă. Se zice că munca îl face pe om bun și cinstit. Ei bine, asta ar putea fi în orice caz o șansă.

Acum ninge. O ninsoare aproape apoasă, galbenă, tulbure. Și ieri a nins, a nins și zilele trecute. Mi se pare că văzând lapovița mi-am amintit anecdota care acum nu mai vrea să mă slăbească. Așadar, cele ce urmează le voi povesti pornind de la lapovița.

PARTEA A DOUA.

Pornind de la lapovița.

Când chiar din bezna rătăcirii Cu arzândul verb al stăruirii Eu sufletul căzut ți-am scos Și tu, moccind de suferință, îți blestemai cu grea căință Desfrâul care-adânc te-a ros; Când pedepsind cu amintirea Rușinea-n care-ai fost de-abia, Mi-ai depănat și povestirea Cu tot ce-a fost înaintea mea; Și rușinată, îngrozită, Când ochii-n palme ți-ai ascuns, Cutremurată, prihănită Cu-amare lacrimi tu ai plâns.

EtC. EtC. Etc. (Dintr-o poezie de N. A. Nekrasov)

I.

N-aveam pe vremea aceea decât douăzeci și patru de ani. Încă de pe atunci viața mea era mohorâtă, neorânduită și de o singurătate aproape sălbatică. Nu mă adunam cu nimeni, evitam până și să vorbesc și mă înfundam tot mai mult în ungherul meu. La serviciu, la cancelarie, căutam chiar să nu mă uit la nimeni și îmi dădeam foarte bine seama că toți colegii mei nu numai că mă socoteau un ins ciudat, ci-aveam mereu și impresia asta-și că parcă mă priveam cu un fel de dezgust. Îmi trecea prin minte: oare de ce nimănui, cu excepția mea, nu i se pare că este privit cu dispreț? Unul dintre colegii de birou avea o față respingătoare și mâncată toată de vărsat, încât parcă ar fi fost a unui tâlhar. Cred că dacă aș fi avut o asemenea față scârboasă nici n-aș fi îndrăznit să-mi ridic ochii spre careva. Altul avea tunica atât de uzată, încât în preajma lui mirosea deja urât. Și totuși niciunul dintre domnii ăștia nu se jena deloc – nici din pricina hainelor, nici din pricina feței, nici din vreo pricină, să zicem, morală. Niciunul, nici celălalt nu-și imaginau că ceilalți se uită la ei cu dezgust; de fapt, chiar dacă și-ar fi imaginat, le-ar fi fost indiferent, atâta timp cât șefii binevoiau să nu-i privească chiorâș. Acum mi-e cu desăvârșire clar că eu însumi, ca o consecință a vanității mele nemărginite și, prin urmare, a exigenței față de propria-mi persoană, mă priveau adesea cu o nemulțumire

cumplită, împinsă până la dezgust, și de aceea, mental, îi atribuiau părerea mea oricărui dintre ei. Bunăoară, îmi uram fața, găseam că e mârșavă și chiar bănuiam că ar avea o expresie ordinară și de aceea de fiecare dată, făcându-mi apariția la serviciu, încercam să mă port cât mai independent, ca să nu fiu suspectat de mârșăvie, și să-mi compun o expresie cât mai distinsă cu putință. „Chiar dacă fața nu mi-o fi frumoasă, mă gândeam eu, să fie în schimb distinsă, expresivă și, în primul rând, extrem de inteligentă.” Însă știam precis și chinuitor că fața mea nu va fi niciodată în stare să exprime aceste perfecțiuni. Dar cel mai groaznic era că-mi găseam figura eminentemente neghioabă. M-aș fi putut împăca pe deplin cu gândul că mintea mi-e proastă. Aș fi acceptat chiar și o expresie mârșavă, însă numai cu condiția ca fața mea să fie în același timp considerată extrem de inteligentă.

Pe toți colegii de birou, firește, îi uram, de la primul până la ultimul, și îi disprețuiau pe toți, însă în același timp parcă mă și temeam de ei. Se întâmpla că, subit, îi socoteam chiar mai presus de mine. Pe-atunci asta mi se întâmpla cumva subit: ba îi disprețuiesc, ba îi consider mai presus de mine. Un om cultivat și de treabă nu poate fi vanitos fără să fie nemărginit de exigent cu sine și fără să se disprețuiască în unele clipe, ajungând până la ura de sine. Dar disprețuindu-i sau socotindu-i mai presus decât mine, îmi aplecam ochii aproape în fața tuturor celor pe care-i întâlneam. Făceam chiar experiențe: oare voi putea înfrunta măcar privirile ăștia? Și eram întotdeauna primul care-mi coboram privirea în pământ. Asta mă chinuia până la turbare. Aveam în mine o frică maladivă ca nu cumva să par ridicol și de aceea, ca un sclav, adoram rutina în tot ce privea exteriorul; mă lăsam cu drag dus pe fâgașurile bătătorite și mă speriam din tot sufletul de orice excentritate pe care mi-o observam. Dar cum aș fi putut rezista? Eram bolnăvicios de cultivat, cum se și cuvine să fie cultivat un om al timpului nostru. Ei, în schimb, erau toți obtuzi și semănau unul cu altul, ca berbecii dintr-o turmă. Poate, din tot biroul, numai mie mi se părea permanent că sunt laș și sclav; mi se părea tocmai pentru că eram cultivat. Însă nu doar mi se părea, ci chiar așa era în realitate: eram laș și sclav. O spun fără jenă. Oricare om de treabă din timpul nostru este și trebuie să fie laș și sclav. Este starea lui normală. De asta sunt profund convins. Așa e făcut omul și așa e alcătuit. Și nu în prezent, ca urmare a cine știe căror împrejurări întâmplătoare, ci în general, în toate timpurile, omul de treabă trebuie să fie laș și sclav. Este legea naturii pentru toți oamenii de treabă din lume. Dacă vreunui dintre ei i se întâmplă s-o facă pe grozavul în vreo situație, să nu se consoleze cu asta și să nu i se urce la cap: oricum, în altă situație va da chix. Aceasta este unica și eterna ieșire. O fac pe grozavii numai măgarii și corciturile lor, dar și acestea numai până la un anumit punct. Nu merită să le dai atenție pentru că n-au absolut nici o importanță.

Mă mai chinuia ceva pe atunci: tocmai faptul că nimeni nu seamănă cu mine, iar eu nu semăn cu nimeni. „Eu sunt singur, iar eu sunt toți îmi ziceam și cădeam pe gânduri.

Se vede dintr-asta că eram încă un copil.

Se întâmpla să apară și situații contrarii. Câteodată îmi era tare lehamite să mă duc la birou: ajungeam într-un asemenea hal de lehamite, că de multe ori mă întorceam bolnav de la slujbă. Dar subit, din senin, începea o perioadă de scepticism și indiferență (toate la mine erau pe perioade) și iată-mă râzând singur de intoleranța și dezgustul meu, reproșându-mi singur romantismul. Ba n-am chef să stau de vorbă cu nimeni, ba ajung până acolo, încât nu numai că-mi dau drumul la gură, dar mă bate chiar gândul să mă împrietenesc cu ei. Tot dezgustul meu dispărea dintr-o dată, ca din senin. Cine știe, poate că nu l-am avut niciodată, poate că era o mască, luată din cărți? Nici până acum n-am găsit răspuns la întrebarea asta. O dată chiar m-am împrietenit la toartă cu ei, am început să le frecventez casele, să joc preferans, să beau votcă, să discut despre avansări. Dar aici permiteți-mi să fac o digresiune.

În linii mari, noi, rușii, n-am avut niciodată romantici proști, cu capul în stele, cum sunt mai ales cei germani și francezi, pe care nu-i influențează nimic, chiar de-ar plesni pământul sub ei, chiar de-ar pieri toată Franța pe baricade. – nu, ei o țin una și bună, nu s-ar schimba nici măcar din conveniență și-și vor cânta cântecele lor stelare până, ca să zic așa, în mormânt, pentru că sunt proști. La noi însă, pe pământul rusesc, nu există proști, asta se știe; prin asta ne și deosebim de celelalte pământuri nemțești. Prin urmare, nici firi stelare nu se întâlnesc la noi în stare pură. Toate astea le-au inventat publiciștii și criticii noștri „pozitivi” de atunci, dându-se în vânt după Kostanjongli și nenișori de-alde Piotr Ivanovici, din prostie luându-i drept idealul nostru, au scornit tâmpenii pe seama romanticilor, considerându-i tot atât de stelari precum cei din Germania sau din Franța. Dimpotrivă însușirile romantismului nostru sunt de-a dreptul opuse celor ale romantismului stelar-european și aici nu-i potrivită nici o unitate europeană de măsură. (Permiteți-mi, vă rog, să folosesc acest cuvânt: „romantic” – cuvântul străvechi, respectabil și cunoscut de toată lumea.) Însușirile romanticului nostru sunt să înțeleagă totul, să vadă totul și să vadă adesea incomparabil mai limpede decât văd cele mai pozitive minți ale noastre; să nu se împace cu nimic și cu nimeni, dar în același timp să nu se dea în lături de la nimic; să ocolească totul, să cedeze în toate și să fie politicoș cu toată lumea; să nu piardă niciodată din vedere scopul util, practic (niște apartamente, acolo, primite de la stat, pensioane, steluțe) – să țințească acest scop prin toate entuziasmele și volumașele de versuri lirice și în același timp, până la mormânt, să păstreze nevătămat în suflet „frumosul și sublimul”, păstrându-și, pentru că tot veni vorba, și propria persoană pe pernțe moi ca pe un lucrușor ieșit din mâna bijutierului, măcar pentru, bunăoară, folosul aceluiași „frumos și sublim”. Larg om la suflet este romanticul nostru și cel dintâi șmecher dintre toți șmecherii noștri, vă încredințez de astA. Chiar din experiență. Firește, toate astea sunt valabile numai dacă romanticul e deștept. Na-ți-o bună, am zis-o! Romanticul e întotdeauna deștept, n-am vrut decât să fac observația că, deși am avut și romantici tâmpiți, asta nu intră la socoteală și numai pentru că dumnealor, încă în floarea vârstei fiind, au degenerat definitiv, s-au prefăcut în nemți și, ca

să-și păstreze mai bine lucrșorul ieșit din mâna bijutierului, s-au stabilit pe-acolo pe undeva, cei mai mulți la Weimar sau la Schwarzwald. Eu, de exemplu, îmi disprețuiam sincer munca de la Dirou și dacă nu-mi arătam scârbă, asta era din necesitate, deoarece stăteam acolo și luam bani pentru ce făceam. Drept rezultat, remarcați, vă rog, că totuși nu mi-am arătat scârbă. Romanticul nostru mai degrabă și-ar ieși din minți (ceea ce, de altminteri, se întâmplă foarte rar), dar nu se-apucă să-și dea scârbă în vileag dacă nu are în vedere altă carieră, și n-o să fie niciodată îmbrâncit afară, ci doar dus, poate, la casa de nebuni în chip de „rege al Spaniei” și asta numai dacă și-ar ieși prea de tot din minți. Știți însă că, la noi, își ies din minți doar sfrijiții și bălanii. Pe când romanticii noștri, care-s câtă frunză și iarbă, dobândesc ulterior ranguri importante. Diversitatea e neobișnuită! Și ce aptitudine pentru senzațiile cele mai contradictorii! Și atunci mă consolam cu asta, nici acum nu gândesc altfel. De aceea avem atât de multe „firi largi” care, chiar și atunci când decad într-un hal fără hal, nu-și pierd niciodată idealul; și deși nu mișcă un deget de dragul idealului, deși sunt tâlhari și hoți inveterați, își respectă totuși până la lacrimi idealul inițial și sunt neobișnuit de cinstiți în sufletul lor. Da, numai printre noi ticălosul cel mai inveterat poate fi absolut și chiar sublim de cinstit în suflet, neîncetând, în același timp, să fie ticălos. Repet, la tot pasul, din romanticii noștri ies uneori asemenea șnapani afaceriști (cuvântul „șnapani” îl întrebuițez din dragoste), care arată subit un asemenea simț al realității și atâta cunoaștere pozitivă, încât privindu-i, șefii lor și publicul, stupefiați, rămân încremeniți și cu gurile căscate.

Diversitatea e realmente extraordinară și numai Dumnezeu știe în ce se va preface și ce va deveni în circumstanțele ulterioare și ce ne promite ea în viitorul nostru. Însă materialul nu-i rău deloc! Și n-o spun din cine știe ce patriotism caraghios sau de paradă. De altfel, sunt sigur, vă închipuiți iarăși că rād. Și cine știe, poate și invers, adică sunteți convinși că într-adevăr aș gândi așa. În orice caz, domnilor, ambele păreri ale domniilor voastre vor reprezenta pentru mine o onoare și o plăcere deosebită. Și iertați-mi digresiunea.

Desigur, prietenia cu tovarășii mei nu a rezistat mult, foarte curând am început să mă clănțănesc cu ei și, ca urmare a tinereții și a lipsei mele de experiență, am încetat chiar să-i salut, tăindu-le și lor cheful să mă salute. De altfel, așa ceva mi s-a întâmplat numai o singură dată. Îndeobște, am fost mereu singur.

Acasă, în primul rând, mai mult citeam. Voiam, cu ajutorul senzațiilor exterioare, să înăbuș clocotul neconținut din mine. Iar dintre senzațiile exterioare pentru mine nu era accesibilă decât lectura. Desigur, lectura îmi era de mare ajutor – mă emoționa, mă desfăta și mă chinuia. Dar uneori mă plictisea îngrozitor. Voiam totuși să fac mișcare și, brusc, mă cufundam în desfrâu, ba nu, nu într-unui adevărat, ci într-unui meschin, obscur, subteran, dezgustător. Pasiunile îmi erau acute, fierbinți, din pricina veșnicei, bolnăvicioasei mele irascibilități. Avânturile mele erau isterice, cu lacrimi și convulsii. Cu excepția lecturii, nu mai aveam unde mă duce. – adică nu exista

nimic demn de stimă în mediul meu înconjurător, nimic care să mă atragă. Pe deasupra, fierbea urâtul în mine; își făcea apariția setea isterică de contradicții și iată-mă lansându-mă în desfrâu. Să știți, n-am melițat acum atât de mult ca să mă dezvinovățesc. De fapt, nu! Am mințit! Chiar să mă dezvinovățesc am vrut. Pe asta, domnilor, o bifez pentru sufletul meu. Nu vreau să mint. Mi-am dat cuvântul.

Mă dedam desfrâului în singurătate, noaptea, pe furiș, cu temeri, cu murdărie, cu rușine, care nu mă părăseau în cele mai dezgustătoare momente și care chiar, în asemenea momente, ajungeau să fie un blestem, încă de pe atunci purtam subterana în sufletul meu. Mi-era o frică teribilă ca nu cumva să mă vadă, să mă întâlnească, să mă recunoască cineva. De aceea umblam prin locuri tare dubioase.

O dată, trecând noaptea pe lângă o cârciumioară, privind pe fereastra luminată, am văzut cum domnii dinăuntru s-au luat la bătaie cu tacurile de biliard și cum unuia dintre ei i-au făcut vânt pe fereastră. Altădată aș fi fost foarte scârbit; însă atunci a dat ceasul rău peste mine, am început să-l invidiez pe domnul azvârlit pe fereastră și invidia îmi era așa de mare, încât am intrat în cârciumă, în sala de biliard. „Poate am norocul, pasămite, să mă iau și eu la bătaie și să fiu azvârlit pe fereastră”.

Nu eram beat, dar ia binevoii să-mi spuneți: ce poți face dacă urâtul te roade până te împinge la isterie?! Însă n-a ieșit nimic. Mi-am dat seama că nici să sar pe fereastră nu sunt în stare și am plecat fără să mă încaier.

De la primul pas mi-a dat peste nas un ofițer.

Stăteam lângă masa de biliard și, neștiind cum se joacă, îl încurcam pe ofițer, care trebuia să treacă; m-a luat de umeri și tăcut – fără să mă prevină și fără să-mi dea vreo explicație – m-a mutat din locul unde stăteam în alt loc și a trecut pe lângă mine ca și cum nu m-ar fi observat. L-aș fi iertat dacă m-ar fi pocnit, dar nu-l puteam nicidecum ierta că m-a mutat din loc și mi-a ignorat cu atâta insolentă prezența.

Naiba știe ce-aș fi dat atunci pentru o ceartă adevărată, mai corectă, mai decentă, ca să zic așa, mai literară! M-a tratat ca pe o muscă. Ofițerul era un zdrahon înalt de vreo zece verșoci; iar eu sunt o ființă scundă și pipirică. De altminteri, cearta depindea de mine: ar fi fost destul să protestez și, desigur, m-ar fi aruncat pe fereastră. Dar m-am gândit bine și am preferat. Să dau înapoi înciudat.

Din cârciumă am ieșit jenat și tulburat, m-am dus întins acasă, iar a doua zi mi-am continuat meschinul desfrâu și mai cu frică, mai timorat – dar totuși l-am continuat. De altminteri, să nu cumva să credeți că mi-a fost frică de ofițer din lașitate: niciodată n-am fost laș în suflet, deși mi-a fost mereu frică în realitate, dar, nu vă grăbiți să râdeți, fiți siguri că am o explicație pentru asta; puteți fi siguri că am explicații pentru orice.

Ah, dacă acest ofițer ar fi fost dintre acei care acceptă duelul! Însă nu, el era dintre acei domni (vai, demult dispăruți!) care preferau să acționeze cu tacurile sau, precum locotenentul Pirogov al lui Gogol, pe cale ierarhică. Însă

duelul nu-l acceptau, iar cu cei de teapa noastră, cu civilii, ar fi găsit cu cale că ar fi chiar indecent să se dueleze – de fapt, considerau duelul drept ceva inadmisibil, libertin, franțuzesc, în timp ce jigneau pe săturatele, mai ales în cazul unei înălțimi de zece verșoci.

Nu mi-a fost frică din lașitate, ci din nemărginită vanitate. Nu m-au speriat cei zece verșoci ai staturii lui și nici eventualitatea de-a fi bătut zdravăn și azvârlit pe fereastră; ce-i drept, curaj fizic aș fi avut destul, însă n-am avut suficient curaj moral. M-am temut că toți cei prezenți, începând cu impertinentul de marcator și până la ultimul conțopist împuțit și bubos, care se învârtea și el pe-acolo, cu gulerul numai din jeg – nu mă vor înțelege și vor râde de mine când voi protesta și voi începe să vorbesc cu el în limbajul literaturii. Pentru că de punctul onoarei, adică nu de onoare, ci de punctul onoarei (point d'honneur) la noi, nici până astăzi, nu se poate discuta decât în limbajul literaturii. În limba obișnuită nici nu se pomenește de „punctul onoarei”. Eram pe deplin convins (simțul realității, în pofida a tot romantismul) că, pur și simplu, toți se vor umfla de răs, iar ofițerul nu mă va bate așa ușor, în glumă, ci negreșit se va apuca să-mi dea cu genunchiul în fund, făcând cu mine, prin această cameră, înconjurul mesei de biliard și, poate, numai după aceea îmi va face hatârul să mă azvârle pe fereastră. Desigur, acestei istorii de toată mizeria nu-i puteam pune capăt numai așa, plecând. Mai târziu, aveam să-l întâlnesc adeseori pe stradă pe ofițer, așa că l-am luat la ochi. Atâta doar: nu știu dacă m-a recunoscut și el. Cred că nu; trag această concluzie pe baza câtorva indicii. Dar eu, eu îl priveam cu ciudă și dușmănie, situație care a ținut așa. Câțiva ani! Pe măsura scurgerii timpului, ura mea chiar se amplifică. La început, discret, am început să culeg informații despre el. Mi-a fost greu pentru că nu cunoșteam pe nimeni. Dar o dată, pe stradă, cineva l-a strigat pe numele de familie, când eu îl urmam de la distanță, ca și cum aș fi fost legat de dânsul, și am aflat cum îl cheamă. Altă dată l-am urmărit până acasă și dându-i portarului o grivnă, am aflat în ce apartament stă, la care etaj, singur sau cu cineva etc. – într-un cuvânt, tot ce se poate afla de la un portar. Într-o dimineață, deși până atunci n-o mai făcusem pe literatul, mi-a trecut subit prin minte să-l descriu într-o lumină demascatoare, caricaturală, scriind o povestire. Povestirea am scris-o cu plăcere. Îl demascam, chiar îl calomniam; numele de familie i l-am schimonosit mai întâi în așa fel, încât putea fi identificat de îndată, dar pe urmă, după o matură chibzuință, i l-am schimbat și am trimis povestirea la revista Otecestvennaie zapiski. Însă pe-atunci nu erau încă la modă demascările și povestirea nu mi-a fost publicată. Mi-a fost tare ciudă. Câteodată mă sufocam de necaz, l-am compus o scrisoare superbă, fermecătoare, implorându-l să-mi ofere scuzele lui; în caz de refuz, îi făceam o aluzie destul de fermă că ne vom duela. Scrisoarea era atât de bine compusă, încât, dacă ofițerul ar fi priceput cât de cât ce înseamnă „frumosul și sublimul”, negreșit ar fi dat buzna la mine ca să mi se arunce la piept și să-mi propună prietenia lui. Și ce bine ar fi fost! Ce bine, ce bine ne-am fi împăcat noi doi! „El m-ar fi ocrotit cu înalta lui poziție socială, eu l-aș fi înnobilat cu erudiția mea,

ei bine. Cu ideile mele și câte lucruri frumoase n-am fi putut face noi doi!” Imaginați-vă că pe-atunci trecuseră deja doi ani de când mă jignise și provocarea mea era cel mai revoltător anacronism, în pofida ingeniozității de care dădeam dovadă în scrisoare, explicând și mascând anacronismul. Dar, slavă Domnului (și-acum, cu lacrimi în ochi, îi mulțumesc Celui-de-sus), scrisoarea n-am expediat-o. Mă ia și-acum cu frig când îmi amintesc ce-ar fi putut ieși dacă aș fi expediat-o. Și într-o bună zi. Într-o bună zi m-am răzbunat în cel mai simplu, în cel mai genial mod cu putință! Pe neașteptate, mi-a venit o idee extraordinară. Uneori, în zilele de sărbătoare, către ora patru, umblam pe Nevski Prospekt, plimbându-mă pe partea însorită a bulevardului. La drept vorbind, nu mă plimbam câtuși de puțin, ci înduram infinite chinuri, înjosiri și revărsări ale fierei; dar se vede treaba că tocmai de asta aveam nevoie. Mă fățaiam ca un țipar, în modul cel mai penibil cu putință, făcând întruna loc ba generalilor, ba ofițerilor din regimentele de gardă și de husari, ba cucoanelor; în aceste momente simțeam dureri convulsive în inimă, mă treceau fiori fierbinți pe șira spinării, numai gândindu-mă la mizeria costumului meu, la mizeria și trivialitatea minusculei mele siluete care se fofilează prin mulțime. Era un chin de mucenic, o permanentă și insuportabilă înjosire la gândul că sunt o muscă în fața acestei lumi, o muscă parșivă, inutilă – mai inteligentă, mai cultă, mai distinsă decât toți, asta se înțelege. – dar o muscă, făcându-le loc tuturor să treacă, umilită și obidită de toți. De ce căutam chinul ăsta, de ce umblam pe Nevski – nu știu, știu doar că mă trăgea ața pe bulevard ori de câte ori aveam posibilitatea.

Tot pe-atunci am început să simt acele afluxuri de desfătare despre care am vorbit în primul capitol. Însă după istoria cu ofițerul, bulevardul a început să mă atragă și mai mult: pe Nevski îl întâlneam cel mai des, tot acolo îl admiram. Și el se plimba pe Nevski mai ales în zilele de sărbătoare. Cu toate că și el le făcea loc generalilor și demnitarilor, deși se strecura și el ca un țipar printre dâșii, pe alde mine sau pe alții chiar mai curăței decât mine, îi călca pur și simplu în picioare; înainta drept spre ei, ca și cum spațiul ar fi fost gol, în nici un caz nu-i ceda cuiva trecerea. Privindu-l, mă lăsam pradă furiei mele și. Înciudat, mă dădeam de fiecare dată deoparte din calea lui. Mă chinuia gândul că nici pe stradă nu pot fi nicidecum pe picior de egalitate cu el. „De ce neapărat tu trebuie să fii primul care se dă deoparte? îmi imputam câteodată singur, cuprins de o isterie nebună, trezindu-mă pe la trei și ceva după miezul nopții. De ce tocmai tu și nu el? Nu știi că nu există nici o lege și că nu scrie nicăieri de asta? Măcar dacă ar fi în mod egal, cum se întâmpla atunci când se întâlnesc doi oameni delicați: unul cedează jumătate, celălalt tot jumătate și uite-așa trec, respectându-se reciproc.” Dar nu era așa, eu eram cel care se dădea deoparte, iar el nici măcar nu observa că îi cedez trecerea. Și iată, m-a fulgerat deodată ideea cea mai grozavă. „Ce-ar fi, mi-am zis eu, dacă m-aș întâlni cu el și. Nu m-aș da deoparte? De-al dracului să nu mă dau deoparte, chiar dacă ar trebui să-l îmbrâncesc; ei, ce-ar fi?” încetul cu încetul, acest gând îndrăzneț a pus stăpânire atât de mult pe mine, încât nu-mi mai dădea pace.

Visam la asta neîncetat, ieșeam grozav de des pe Nevski, într-adins, ca să-mi imaginez mai clar cum voi face și când o voi face. Eram entuziasmat. Din ce în ce mai mult mi se părea că această intenție este verosimilă și posibilă.

„Desigur, nu-l voi îmbrânci de-adevăratelea, îmi ziceam eu, îmbunându-mă de bucurie cu anticipație, pur și simplu n-o să mă feresc, o să mă ciocnesc cu el, dar nu ca să-l doară, ci, așa, umăr la umăr, exact cât admit conveniențele; mă voi izbi în el exact atâta cât și el se va izbi în mine.” Până la urmă, m-am hotărât definitiv. Dar pregătirile mi-au luat foarte mult timp. În primul rând, pentru această faptă trebuia să arăt cât mai decent și să mă îngrijesc de costum. „Pentru orice eventualitate, dacă, de pildă, se iscă un incident public (iar publicul este aici superflu: contesa se plimbă, prințul D. Se plimbă, întreaga literatură se plimbă), trebuie să fiu bine îmbrăcat; asta impresionează și, în ochii înaltei societăți, ne-ar pune cumva pe picior de egalitate.” Cu acest scop, mi-am cerut salariul cu anticipație și mi-am cumpărat mănuși negre și o pălărie bună de la magazinul lui Ciurkin. Mănușile negre mi s-au părut mai impunătoare și mai de bon ton decât cele de culoarea lămâiei, pe care pusesem ochii mai întâi. „Culoarea e prea țipătoare, așa părea un ins care ține morțiș să iasă în evidență” mi-am zis eu și nu le-am luat pe cele de culoarea lămâiei. O cămașă bună, cu butoni albi de os, îmi pregătisem de mult; dar tare mă ținea în loc mantaua. În sine, mantaua mea nu era rea, ținea de cald; însă avea căptușeala vătuită și gulerul era de raton, ceea ce constituia o culme a condiției mele de lacheu. Gulerul trebuia schimbat cu orice preț, aveam nevoie de unul de biber, cum poartă ofițerii. Pentru asta am început să umblu prin Gostinâi Dvor și, după câteva tentative, am ochit un biber ieftin, nemțesc. Acești biberi nemțești, deși se uzează repede și ajung să arate mizerabil, la început, cât sunt noi, arată cât se poate de bine; iar mie nu-mi trebuia decât o singură dată. Am întrebat de preț: era totuși scump. După o chibzuință temeinică, m-am hotărât să vând gulerul de raton. Restul de bani, o sumă considerabilă pentru mine, m-am decis să-i cer cu împrumut de la Anton Antonâci Setocikin, șeful meu de secție, un om plin de smerenie, dar serios și calculat, care nu împrumuta pe nimeni, dar căruia, la angajare, îi fusesem recomandat în mod special de către o persoană influentă. M-am chinuit îngrozitor. Mi se părea monstruos și rușinos să-i cer bani lui Anton Antonâci. Două sau trei nopți n-am dormit deloc, de fapt pe-atunci dormeam puțin, eram apucat de febră; inima mi se oprea nu știu cum nedeslușit sau subit începea să sară, să sară, să sară! La început, Anton Antonâci s-a mirat, apoi s-a încruntat, apoi a chibzuit dar totuși m-a împrumutat, luându-mi o chitanță prin care îi dădeam dreptul să-mi rețină din leafă, peste două săptămâni, banii dați sub formă de împrumut. Astfel, totul era gata, în sfârșit; frumosul biber s-a instalat în locul ratonului parșiv și, încetul cu încetul, am început să trec la fapte. Doar nu mă puteam duce de prima dată, aiurea; trebuia s-o fac cu dibăcie, realmente încetul cu încetul. Recunosc, însă, că după tentative numeroase, eram cât pe ce să disper: nu ne ciocneam nicidecum și basta! De pregătit, eram pregătit, intenția o aveam, se părea că acuși-acuși ne vom ciocni și-na-ți-o bună! – mă feream

iarăși din calea lui, iar el trecea fără să mă bage în seamă. Apropiindu-mă de el, chiar spuneam rugăciuni, pentru ca Dumnezeu să-mi întărească hotărârea. O dată a fost cât pe ce să mă hotărâsc, dar am sfârșit doar prin a mă prăbuși la picioarele lui, pentru că m-a părăsit curajul când eram la o distanță de numai vreo doi verșoci de el.

Dumnealui m-a călcat foarte calm în picioare și eu, ca o minge, am zburat într-o parte. În noaptea aceea am avut iarăși febră și am delirat. Și deodată totul s-a încheiat cum nu se poate mai bine. În noaptea din ajunul zilei respective mi-am propus să nu-mi mai pun în aplicare intenția nefastă, să las totul baltă și, cu acest scop, am ieșit pe Nevski pentru ultima dată, numai ca să văd cum voi lăsa totul baltă. Deodată, la vreo trei pași de dușmanul meu, m-am hotărât pe neașteptate, am închis ochii și ne-am lovit zdravăn, umăr la umăr! Nu i-am cedat nici cu un deget și am trecut unul pe lângă altul ca doi oameni aflați pe picior de egalitate! Nici măcar nu și-a întors capul și s-a prefăcut că nu mă vede; dar numai s-a prefăcut, sunt sigur de asta. Și acum mai sunt sigur de asta! Desigur, eu am suferit mai mult de pe urma ciocnirii; el era mai puternic, dar nu asta are importanță. Important e că mi-am atins scopul, nu m-am ferit nici cu un pas și, în public, m-am pus pe picior de egalitate cu el. M-am întors acasă pe deplin răzbunat pentru tot. Eram încântat. Jubilam și cântam arii italiene. Desigur, nu voi descrie ce s-a întâmplat cu mine peste trei luni; dacă ați citit primul meu capitol, Subterana, vă puteți da seama și singuri. Apoi ofițerul a fost transferat în altă parte; de vreo paisprezece ani nu l-am văzut. Ce-o mai fi făcând acum, dragul de el? Pe cine măi strivește?

II.

Dar se termina câte-o perioadă din meschinul meu desfrâu și mă apuca o greață îngrozitoare. Venea căința, o alungam: prea mi-era greață. Totuși, puțin câte puțin, mă obișnuiam și cu asta. Mă obișnuiam cu orice, adică nu că mă obișnuiam, dar acceptam cumva de bună voie să suport. Aveam în schimb o porțiță de scăpare care le împăca pe toate: să evadez în „frumos și sublim”, firește, în vis. Visam teribil, visam câte trei luni la rând, înfundat în ungherul meu și, credeți-mă, în clipele acelea nu mai semănăm cu domnul care, ca o găină cu inima tremurătoare, își cosea la guler blănița de biber nemțesc. Brusc, deveneam erou. Locotenentului meu înalt de zece verșoci nu i-aș fi permis să mă viziteze. Nici măcar nu mi-l puteam aminti atunci. Ce erau visele mele și cum de mă mulțumeam cu ele – e greu acum de spus, dar pe-atunci mă mulțumeam. De altfel, în parte, și acum mă mai mulțumesc. Visele deosebit de dulcele și de intense veneau la mine după desfrâul meschin, veneau cu căință și lacrimi, cu blesteme și extaze. Aveam momente de asemenea încântare totală, de asemenea fericire, încât, zău, nu se simțea în interiorul meu nici cea mai mică urmă de zeflema. Aveam credință, speranță, iubire. Problema e că pe-atunci credeam orbește că printr-o minune, cu concursul unor circumstanțe exterioare, toate astea se vor desface, se vor lărghi; că, pe neașteptate, va apărea orizontul unei activități corespunzătoare, benefice, sublime și, mai ales, de-a gata (ce fel de activitate va fi fiind, asta n-am știut-o niciodată, dar important

era că trebuie să mi se ofere de-a gata) și iată-mă făcându-mi apariția în lumea cea mare, mai-mai, ca să zic așa, călare pe-un cal alb și cu o coroană de lauri pe frunte. Nu puteam înțelege să am un rol secundar și tocmai de aceea am jucat în realitate rolul cel mai neînsemnat. Ori erou, ori în mocirlă, cale de mijloc nu exista. Asta m-a și nenorocit, căci în mocirlă mă consolam cu gândul că în alte momente sunt erou, iar eroul, cu faptele sale, acoperea mocirla: pasămite, unui om obișnuit îi e rușine să se murdărească, iar eroul e prea sus ca să se murdărească de tot, prin urmare, se poate murdări. Semnificativ e că aceste afluxuri a tot ce e „frumos și sublim” mă vizitau și în timpul meschinului meu desfrâu și mai ales atunci când eram la fund de tot, mă vizitau așa, cu mici izbucniri dispartate, parcă amintindu-mi de faptul că există și, totuși, cu apariția lor, nu spulberau desfrâul; dimpotrivă, parcă îl înviorau prin contrast și veneau în minima cantitate necesară pentru un sos bun. Sosul era alcătuit din contradicție și suferință, din chinuitoarea analiză interioară, și toate aceste chinuri mai mari sau mai mici îi confereau desfrâului meu o anumită picanterie, chiar un sens. – într-un cuvânt, îndeplineau întru totul funcția unui sos bun. Toate astea nu fără o anumită profunzime. De fapt, n-aș fi putut accepta un desfrâu simplu, trivial, spontan, de conțopist, purtând în cârcă toată această murdărie! Atunci cu ce m-ar fi putut seduce mocirla, cu ce m-ar fi ispitit să ies noaptea în stradă? Nu, rogu-vă, aveam eu o porțiță onorabilă, salvatoare în orice situație.

Dar câtă iubire, Dumnezeule, câtă iubire trăiam uneori în aceste vise ale mele, în aceste „mântuiri în tot ce e frumos și sublim”: deși era o iubire fantastică, deși nu se aplica niciodată la ceva omenesc, era atât de mare această iubire, încât mai apoi, în realitate, nici nu mai resimțeam nevoia s-o aplic: ar fi fost un lux excesiv. De altminteri, totul se încheia până la urmă într-un mod cât se poate de fericit prin trecerea leneșă și îmbătătoare la artă, adică la formele sublime ale existenței, gata prefabricate, furate cu toptanul de la poeți sau romancierii și adaptate pentru toate serviciile și cerințele posibile. Eu, de pildă, triumf asupra tuturor; toți, firește, sunt făcuți praf și nevoiți să-mi recunoască toate perfecțiunile mele, iar eu îi iert pe toți. Mă îndrăgostesc, fiind poet celebru și șambelan; câștig nenumărate milioane și imediat le donez pentru binele omenirii, recunoscându-mi pe loc, în fața întregului popor, toate infamiile care, firește, nu-s simple infamii, ci conțin foarte mult „frumos și sublim”, ceva manfredian. Toți plâng și mă sărută (altfel ce fel de proști ar mai fi?) iar eu mă duc desculț și flămând să predic noile idei și-i zdrobesc pe retrograzi la Austerlitz. Apoi se intonează un marș, se decretează amnistia, papa acceptă să plece de la Roma în Brazilia; apoi un bal pentru toată Italia la vila Borghese, cea situată pe malul lacului Como, întrucât, special pentru acest eveniment, lacul Como este strămutat la Roma; apoi scena din tufișuri etC. Etc. – parcă n-ați ști? Veți spune că e o murdărie, o mârșăvie să scot toate astea la tarabă după atâtea încântări și lacrimi, pe care singur le-am recunoscut. De ce să fie o murdărie? Chiar vă închipuiți că mi-ar fi rușine după toate astea și că totul ar fi mai stupid decât orice aspect din viața domniilor voastre? Pe

deasupra, credeți-mă că am avut lucruri care nu erau deloc rău compuse. Doar nu toate se petreceau pe lacul Como. De fapt, aveți dreptate: într-adevăr e o murdărie și o mârșăvie. Și cel mai mârșav e că am început acum să mă justific în fața domniilor voastre. Chiar mai mârșav decât atât e că fac acum această observație. Și, apoi, gata cu asta, altfel nu mai termin niciodată: toate ar ieși una mai murdară decât alta.

Mai mult de trei luni la rând n-am fost în stare să visez și am început să simt nevoia irezistibilă de a mă avânta în societate. A mă avânta în societate însemna pentru mine să mă duc în vizită la Anton Antonâci Setocikin, șeful meu de birou. E singurul om cu care am păstrat relații amicale toată viața și acum mă mir eu însumi de acest lucru. Dar îl vizitam când intram în câte-o perioadă, când visele mele ajungeau într-un asemenea hal de euforie, încât trebuia neapărat și imediat să mă îmbrățișez cu oamenii și cu întreaga omenire; și pentru asta trebuia să am la dispoziție măcar un om existent în realitate. La Anton Antonâci trebuia să mă duc marțea (ziua lui de primire) și, prin urmare, necesitatea de a mă îmbrățișa cu toată omenirea trebuia să mi-o programez marțea. Locuia acest Anton Antonâci lângă Cinci Colțuri, la etajul al treilea, în patru cămăruțe scunde și una mai mică decât alta, care arătau cât se poate de economic și gălbui. Avea în casă două fete și pe mătușa lor care turna ceaiul. Fetele. – una avea treisprezece ani și cealaltă paisprezece, amândouă carne – mă făceau să mă fâstăcesc teribil pentru că șuşoteau mereu între ele și râdeau. De obicei, stăpânul casei stătea în biroul lui pe o canapea de piele, în fața unei mese cu vreun musafir cărunt, funcționar din departamentul nostru sau chiar din alt departament. Niciodată n-am văzut mai mult de doi-trei vizitatori, întotdeauna aceiași. Discutau despre accize, despre târguielile din Senat, de leafă, de avansări, de excelența sa, despre mijloacele de a te face plăcut etC. Etc. Aveam răbdarea să stau ca prostul lângă acești inși câte patru ore la rând, neîndrăznind și neștiind cum să aduc și eu vorba de ceva. Mă tâmpeam, mă luau sudorile de câteva ori, îmi dădea târcoale damblaua; dar asta era bine și cu folos. Întorcându-mă acasă, amânam pentru câtva timp dorința mea de a mă îmbrățișa cu întreaga omenire.

De altminteri, mai aveam un fel de cunoscut, pe unul Simonov, fost coleg de școală. În fapt, aveam mulți colegi de școală la Petersburg, dar nu făceam gașcă și chiar încetasem să mă salut cu ei pe stradă. Poate că mă mutasem cu serviciul la un alt departament tocmai ca să nu fiu la un loc cu ei și s-o rup deodată cu copilăria pe care o uram. Blestemată fie școala asta, blestemați fie aniiăștia de ocnă! într-un cuvânt, de îndată ce-am scăpat în libertate, m-am despărțit de colegi. Mai rămăseseră doi-trei inși cu care mă salutam întâlnindu-i. Printre aceștia se număra și Simonov, care în școală nu se remarcă prin nimic, era timid și șters, dar eu observasem la el o anumită independență de caracter și chiar cinste. Nu cred nici să fi fost foarte mărginit. Mi-am petrecut cu el clipe destul de luminoase, care, însă, nu au ținut mult și s-au cufundat dintr-o dată în ceață. După cât se pare, pe el aceste amintiri îl stinghereau și,

probabil, se temea ca nu cumva să revin la tonul de altădată. Bănuiam că nu mă putea suferi, dar, nefiind sigur de asta, îl vizitam totuși.

Iată că o dată, într-o joi, nemaisuportându-mi singurătatea și știind că joia ușa lui Anton Antonâci este închisă, mi-am adus aminte de Simonov. Urcând la el, la etajul al treilea, mă gândeam tocmai la faptul că îl fac pe acest domn să se simtă penibil în prezența mea și că nu merita să vin. Dar cum asemenea considerațiuni sfârșeau întotdeauna prin a mă îmboldi, ca un făcut, să mă bag în situații ambigue, am intrat. Trecuse aproape un an de când nu-l mai văzusem pe Simonov.

III.

Am întâlnit la el încă doi foști colegi de școală. După cât se pare, discutau o chestie importantă. Niciunul dintre ei n-a dat vreo atenție sosirii mele, ceea ce chiar era ciudat, pentru că nu mă văzusem cu ei de mai mulți ani. Probabil mă considerau a fi ceva de felul unei muște cât se poate de obișnuite. Cu atâta dispreț nici în școală nu fusesem tratat, deși toți mă urau. Eu, desigur, înțelegeam că trebuie să mă disprețuiască acum pentru lipsa mea de succes în carieră și pentru că decăzusem cam prea tare, umblam prost îmbrăcat și altele – ceea ce în ochii lor alcătua firma incapacității mele și a prea puținei importanțe care trebuia să mi se acorde. Totuși, nu m-aș fi așteptat să fiu disprețuit în așa hal. Simonov chiar s-a mirat de sosirea mea. Și mai înainte parcă se mira întotdeauna de sosirea mea. Toate astea m-au intrigat; m-am așezat și, întrucâtva indispus, am început să trag cu urechea la discuția lor.

Era o discuție serioasă și chiar inflăcărată despre o masă de adio, pe care acești domni intenționau s-o organizeze chiar a doua zi, punând mână de la mână, în cinstea unui alt coleg de-al lor, Zverkov, ofițer care fusese mutat într-un fund de gubernie. Monsieur Zverkov mi-a fost și mie tot timpul coleg de școală. Am început să-l urăsc mai abitir din cursul superior. În cursul inferior fusese doar un băiețel frumușel, zvăpăiat, pe care îl iubeau toți. De altfel, în cursul inferior, îl uram tocmai pentru că era băiețel frumușel și zvăpăiat. Învăța întotdeauna permanent rău, tot mai rău dintr-o clasă într-alta; totuși a ieșit cu bine din școală, pentru că avea protecție. În ultimul lui an petrecut în școala noastră i-a picat o moștenire, două sute de suflete și, întrucât noi eram săraci aproape cu toții, se apucase chiar s-o facă pe fanfaronul față de noi. Era un tip vulgar la culme dar totuși băiat bun chiar și atunci când o făcea pe fanfaronul. La noi, în pofida formelor de cinste și onoare exterioare, fantastice și de paradă, toți, cu excepția câtorva, chiar se dădeau bine pe lângă Zverkov, cu atât mai mult, cu cât el o făcea pe fanfaronul. Și n-o făcea pe grozavul pentru că ar fi avut cine știe ce folos din asta, ci doar așa, pentru că era un om favorizat de darurile naturii. Pe deasupra, nu știu de ce, printre noi se înrădăcinase convingerea că Zverkov este specialist în materie de ingeniozitate și bune maniere. Mai ales această ultimă calitate mă scotea din sărite. Uram sunetul vocii lui, strident, de ins care nu se îndoia câtuși de puțin de sine, faptul că-și diviniza propriile spirite, care-i ieșeau îngrozitor de stupide, deși avea limba

ascuțită; îi uram fața frumoasă dar nătângă (pe care, de altfel, aș fi dat-o bucuros pe a mea, deșteaptă) și comportamentul degajat, de ofițer din deceniul al cincilea, îl uram pentru că ne povestea despre viitoarele lui succese la femei (n-avea curajul să înceapă a avea de-a face cu femeile fără să aibă epoleți de ofițer pe umeri și îi aștepta cu nerăbdare) și despre faptul că o va ține lanț cu duelurile. Îmi amintesc că eu, care tăceam întotdeauna, m-am luat din senin la hartă cu Zverkov când acesta, vorbind odată în timpul liber cu colegii despre viitoarele nebunii și, întărâtându-se, în cele din urmă, ca un cățel la soare, ne-a declarat că pe nici o fată din satul lui n-o va trece cu vederea, că asta e droit de la seigneur, iar pe țărani, dacă vor îndrăzni să protesteze, îi va biciui și le va dubla dijma tuturor canaliilor bărboase. Mitocanii noștri aplaudau, iar eu nu m-am luat la hartă cu el fiindcă mi-ar fi fost milă de fete și de tații lor, ci pur și simplu pentru că aplauzele le primea un om de tot nimicul. Atunci l-am dat gata dar Zverkov, deși era tâmpit, era vesel și obraznic și de aceea a scăpat cu râsul, așa că, la drept vorbind, nu prea l-am dat gata: râsul a rămas de partea lui. Pe urmă m-a mai răzbit de câteva ori, dar fără ciudă, ci cumva în glumă, în treacăt, râzând. Răutăcios și disprețuitor, eu nu-i răspundeam. După absolvire a încercat parcă să facă un gest de apropiere; eu nu m-am împotrivit prea tare, pentru că mă simțeam măgulit; însă curând ne-am despărțit prin forța împrejurărilor. După aceea am auzit de succesele lui de cazarmă, de chefurile lui. Mai târziu s-au făcut auzite alte zvonuri, cum că are succes în carieră, pe stradă nu schița nici un gest de salut când mă vedea și bănuiam că se teme ca nu cumva să se compromită, salutându-se cu o persoană atât de lipsită de importanță, ca mine. L-am văzut o dată și la teatru, într-o lojă din rândul al treilea, purtând de-acum galoane de ofițer superior. Se fâțâia și se tot frângea din șale în fața fiicelor unui general ramolit. În vreo trei ani se dărâmasese foarte tare, deși continua să fie destul de frumos și agil; se fleșcăise, începuse să se îngrașe și se vedea că pe la treizeci de ani se va buhăi de-a binelea. Deci, în cinstea acestui Zverkov, care părăsea în sfârșit orașul, colegii noștri voiau să dea o masă. În decursul acestor trei ani ținuseră permanent legătura cu el, deși în sinea lor, sunt sigur de asta, nu se simțeau pe picior de egalitate cu el.

Dintre cei doi musafiri ai lui Simonov, unul era Ferficikin, neamț din Rusia, mic de statură, cu mutră de maimuțoi, un prost care râdea mai mult decât toți, cel mai înverșunat dușman al meu încă din clasele inferioare. – ticălos, impertinent, fanfaron, care se prefăcea a fi ambiția întruchipată, cu toate că, desigur, era un laș în sufletul lui. Era unul dintre admiratorii lui Zverkov care cochetau cu el din interes și împrumutau adesea bani de la el. Celălalt musafir al lui Simonov, Trudoliubov, era o persoană ștearsă, lucra în armată, era înalt, cu o fizionomie rece, destul de cinstit, dar gata să se ploconească în fața oricărui succes și capabil să-și dea cu părerea numai în privința avansărilor. Era un fel de rudă de departe cu Zverkov și asta – ce prostie! – îi conferea printre noi o oarecare importanță. Tot timpul pe mine mă considerase un nimic; mă trata nu tocmai politicos, totuși acceptabil.

— Deci, dacă punem câte șapte ruble, zise Trudoliubov, suntem trei, așa că se-adună douăzeci și una de ruble și putem mânca bine. Desigur, Zverkov nu plătește.

— Se-nțelege, doar e invitatul nostru, hotărî Simonov.

— Chiar vă închipuiți, interveni Ferficikin, înfumurat și înfierbântat, ca un lacheu impertinent, care se laudă cu stelele de general ale stăpânului său, chiar vă închipuiți că Zverkov o să ne lase numai pe noi să plătim? Din delicatețe o să accepte, dar pe urmă o să pună la bătaie o juma' de duzină.

— Lasă, o juma' de duzină e prea mult pentru patru inși, observă Truboliubov, remarcând numai jumătatea de duzină.

— Deci, trei, cu Zverkov – patru, douăzeci și una de ruble, la Hotel de Paris, mâine, la ora cinci, conchise definitiv Simonov, care fusese ales organizator.

— Cum douăzeci și una? am spus eu cu o oarecare emoție, pesemne chiar simțindu-mă jignit. Socotindu-mă și pe mine, sunt douăzeci și opt de ruble, nu douăzeci și una.

Mi s-a părut că, oferindu-mă subit și pe neașteptate, le voi face o surpriză plăcută, că îi voi da gata dintr-o lovitură și-i voi face să mă privească cu respect.

— Cum, vrei și d-ta? observă nemulțumit Simonov, evitând parcă să mă privească. Mă știa ca pe-un cal breaz.

Eram înfuriat pentru că mă știa ca pe-un cal breaz.

— De ce nu? Mi se pare că și eu îi sunt coleg și chiar mă simt jignit că m-ați ocolit, am început eu să clocotesc din nou.

— De unde era să te găsim? interveni, grosolan, Ferficikin.

— D-ta nu te-ai avut niciodată bine cu Zverkov, adăugă Trudoliubov, încruntându-se.

Însă eu mă ambalasem deja și nu mai voiam să cedez.

— Cred că nimeni n-are dreptul să judece relațiile dintre noi, replicai eu cu un tremur în glas, ca și cum Dumnezeu știe ce s-ar fi întâmplat. Poate că vreau acum să particip tocmai pentru că înainte nu m-am avut bine cu el.

— Cine să te mai înțeleagă. Cu sentimentele astea înălțătoare, râse Trudoliubov.

— O să te trecem pe listă, hotărî Simonov, adresându-mi-se. Deci, pe mâine la ora cinci, la Hotel de Paris; vezi să nu încurci ceva.

— Banii! dădu să zică Ferficikin cu jumătate de gură, făcându-i lui Simonov semn din cap spre mine, dar amuți pentru că până și Simonov se fâstăcise.

— Gata, spuse Trudoliubov, ridicându-se. Dacă ține atât de mult la asta, n-are decât să vină.

— Păi avem cercul nostru, amical, se oțărî Ferficikin, punând și el mâna pe pălărie. Doar nu-i o întrunire oficială. Poate că nu dorim deloc să fii și d-ta printre noi.

Plecară; ieșind, Ferficikin nici măcar nu mă salută, Trudoliubov schiță doar un gest cu capul, fără să mă privească. Simonov, cu care rămăsesem între patru ochi, era cuprins de o nedumerire înciudată și mă privea cam straniu. Nu se așeza și nu mă poftea să iau loc.

— HM. DA. Pe mâine. Banii mi-i dai acum? Asta ca să fiu sigur, îngăimă el jenat.

Am roșit; dar, roșind, mi-am adus aminte că, din timpuri imemorabile, îi datoram lui Simonov cincisprezece ruble, de care nu uitasem niciodată, dar nici nu i le restituiseam.

— Fii și d-ta de acord, Simonov, că, venind aici, nu puteam ști. Și îmi pare foarte rău că am uitat.

— Bine, bine, e totuna. O să plătești mâine la masă. Voiam numai să știu. Te rog.

Își înghiți vorba și încep să se plimbe și mai înciudat prin cameră. Pășind, încep să se oprească în călcâie, bătând tare din tălpi.

— Te rețin cumva? l-am întrebat eu după o tăcere de două minute.

— O nu! a tresărit el subit. Adică, la drept vorbind, da. Vezi d-ta, ar trebui să trec. Aici, aproape. Adăugă el pe ton de scuză, întrucâtva jenat.

— Ah, Dumnezeu! De ce nu spui! am exclamat eu, luându-mi cascheta cu un aer surprinzător de degajat, cine știe de unde venit.

— Păi nu-i departe. Doi pași. Repetă Simonov, conducându-mă până în vestibul cu un aer agitat, care nu i se potrivea deloc. Deci, rămâne pe mâine, la ora cinci fix! îmi strigă el din urmă pe scară: era tare bucuros că mă vede plecat. Eu turbam de furie.

— Naiba, naiba m-a pus să mă bag! scrâșneam din dinți, mergând pe stradă. Să-i fac plăcere ticălosului, porcușorului de Zverkov! Desigur, nu trebuie să mă duc; desigur, mă doare în cot; ce, am vreo legătură cu el? Chiar mâine îl anunț pe Simonov printr-un curier.

Însă turbam tocmai din cauză că știam precis că mă voi duce, că în ciuda lor mă voi duce; cu cât va fi mai lipsit de tact și mai indecent, cu atât mai mult voi avea chef să mă duc.

Și chiar aveam un motiv real să nu mă duc: lipsa banilor. N-aveam în casă decât nouă ruble mari și late. Însă șapte din ele erau simbria pe care trebuia să i-o dau tot mâine lui Apollon, servitorul meu, care stătea la mine cu șapte ruble pe lună și mâncarea lui.

Ținând cont de firea lui Apollon, îmi era imposibil să nu-i dau banii. Însă despre această canalie, despre această ciumă a mea, voi vorbi ceva mai târziu.

De altminteri, știam că n-o să-i dau banii și că o să mă duc neapărat la petrecere.

În noaptea aceea am avut visele cele mai dezgustătoare cu putință. Nici nu-i de-a mirării: toată seara m-au înghesuit amintiri din anii de ocnă pe care mi i-am mâncat în școală, amintiri de care nu mă puteam nicidecum descotorosi. Îmi făcuseră vânt în această școală niște rude îndepărtate de care depindeam și de care, pe urmă, n-am mai auzit niciodată. – eram un orfan

sătul deja până-n gât de muștrările lor, începusem deja să gândesc, tăceam și mă uitam împrejur ca o sălbăticiune. Colegii m-au luat de la început în primire cu batjocuri răutăcioase și nemiloase pentru că nu semănăm cu niciunul dintre ei. Dar eu nu puteam suporta batjocurile; nu mă puteam obișnui cu ei la fel de ușor cum se obișnuiau ei unii cu alții. Am început să-i urăsc din prima clipă și m-am izolat de ei într-o mândrie temătoare, rănită și excesivă. Grobianismul lor mă revolta. Ei râdeau cu cinism de chipul meu, de silueta mea neîndemânică; și când te gândești ce fețe imbecile aveau! în școala noastră expresiile fețelor se imbecilizau și degenerau într-un mod cumva special. Peste câțiva ani ți-era și scârbă să te uiți la ei. Încă de pe la șaisprezece ani mă minunam privindu-i; încă de pe atunci mă lăsau perplex modul lor meschin de gândire, prostiile cu care se ocupau, tâmpenia jocurilor și a discuțiilor. Nu înțelegeau atâtea lucruri necesare, nu se interesau de atâtea chestiuni impresionante, extraordinare, încât, fără să vreau, am ajuns să cred că-mi sunt inferiori. Nu vanitatea ofensată mă îndemna la asta și, pentru numele lui Dumnezeu, nu care cumva să vă agățați de mine cu expresii plate, care au ajuns să-mi facă greață, de tipul celei că „eu doar visam, pe când ei încă de pe atunci înțelegeau viața adevărată”. Nu înțelegeau nimic, nici o viață adevărată și jur că tocmai asta mă indigna cel mai mult la ei. Dimpotrivă, realitatea cea mai evidentă, cea mai bătătoare la ochi o percepeau fantastic de stupid și încă de pe atunci învățaseră să se ploconească numai în fata succesului. Râdeau cu cruzime, la modul cel mai rușinos cu putință, de tot ce era drept, dar înjosit și călcat în picioare. Rangul îl luau drept inteligență; la șaisprezece ani discutau deja despre locuri călduțe. Desigur, multe se explicau prin prostie, prin exemple proaste care li se dăduseră permanent în copilărie și adolescență. Erau monstruos de perversi. Firește, și aici era mai multă aparență, mai mult cinism de paradă; firește; tinerețea și o anume candoare licăreau și-n ei, chiar de sub stratul gros de perversitate; însă nici candoarea lor nu era atrăgătoare și se manifesta într-un fel de golănie. Îi uram teribil, deși, poate, eram mai rău decât ei. Ei îmi plăteau cu aceeași monedă și nu-și ascundeau repulsia pe care mi-o nutreau. Dar nu râvneam la dragostea lor; dimpotrivă, doream mereu să-i văd umiliți. Ca să mă descotorosesc de batjocurile lor am început într-adins să învăț cât mai bine și am ajuns printre fruntași. Asta i-a impresionat. Pe deasupra, încetul cu încetul, începuseră să înțeleagă că citeam cărți pe care ei nu le puteau citi și înțelegeam niște lucruri (neincluse în programa cursului nostru special) de care ei nici auziseră. Se uitau ciudat și în batjocură la mine, dar, din punct de vedere moral, îmi acceptau superioritatea, mai ales că și profesorii mă remarcaseră în această privință. Batjocurile au încetat, dar a rămas ostilitatea și între noi s-au instaurat relații reci, încordate. Spre sfârșit eu însumi n-am mai rezistat: o dată cu trecerea anilor lua amploare în mine nevoia de oameni, de prieteni. Am încercat să încep a mă apropia de ei; dar mereu această apropiere ieșea nefirească, așa că se sfârșea de la sine, fără nici un rezultat. Am avut odată chiar un prieten. Dar de-acum eram despot în suflet; voiam să am o putere nelimitată asupra sufletului lui; voiam să-i insuflu disprețul față de mediul

înconjurător; i-am pretins s-o rupă, arogant și definitiv, cu acest mediu. L-am speriat cu prietenia mea pătimasă; îl făceam să plângă, să se cutremure de convulsii; avea un suflet naiv, care se dăruia cu ușurință; dar după ce mi s-a dăruit cu totul, am ajuns imediat să-l urăsc și l-am respins ca și cum n-aș fi avut nevoie de el decât ca să repurtez victoria asupra lui, decât ca să mi-l fac vasal. Însă nu-i puteam birui pe toți; nici prietenul meu nu semăna cu vreunul dintre ceilalți și era o excepție rarisimă. Primul pas pe care l-am făcut după ieșirea din școală a fost că am renunțat la cariera specială căreia îi fusesem destinat, ca să rup astfel toate legăturile, să blestem trecutul și să-l înmormântez. Și după toate astea, naiba știe de ce m-am mai dus la Simonov!

În zori, am sărit din pat, am sărit cu un fel de emoție, ca și cum toate astea vor începe imediat să se săvârșească. Însă aveam impresia că începe și că neapărat va începe în ziua aceea o schimbare radicală în viața mea. Poate din lipsă de obișnuință, însă toată viața mi s-a părut că, odată cu orice eveniment exterior, cât de neînsemnat, imediat va începe o schimbare radicală în viața mea. De altfel, ca de obicei, am plecat la slujbă, însă am șters-o acasă cu două ore mai devreme, ca să mă pregătesc. Principalul e, îmi ziceam eu, să nu ajung primul, ca nu cumva să creadă că m-am bucurat peste măsură. Dar asemenea lucruri principale erau cu miile și toate mă tulburau până la sleire. Mi-am lustruit încă o dată cizmele, cu mâna mea; pentru nimic în lume Apollon nu mi le-ar fi lustruit de două ori în aceeași zi, găsimd că nu-i un obicei bun. Le-am lustruit furând periile din vestibul, ca să nu mă vadă Apollon și să nu înceapă pe urmă să mă disprețuiască. Apoi mi-am examinat amănunțit hainele și am găsit că toate erau vechi, uzate, ponosite. Tunica era într-adevăr în regulă, dar nu mă puteam duce cu tunica la petrecere. Mai grav era că pe pantaloni, chiar în genunchi, aveam o pată mare și galbenă. Presimțeam că această pată, singură, mă va frustra de nouă zecimi din demnitatea mea. Știam și că e foarte meschin să gândesc astfel. „Dar acum nu-i vreme de gândit; de-acum începe realitatea”, îmi ziceam eu, pierzându-mi curajul. Știam foarte bine și că exagerez monstruos toate aceste fleacuri; dar altfel nu puteam: nu mai eram stăpân pe mine, mă apucaseră frigurile. Cu disperare îmi imaginam cât de sus și cu câtă răceală mă va întâmpina acest „ticălos” de Zverkov; cu cât dispreț tâmp și irezistibil se va uita la mine tontul de Trudoliubov; cât de spurcat și impertinent va chicoti pe seama mea râma de Ferficikin, ca să-i facă pe plac lui Zverkov; cât de bine va pricepe totul Simonov în sinea lui și cât mă va disprețui pe urmă pentru josnicia vanității și lașității mele; și mai ales, cât de mizerabil va fi totul, cât de neliterar și banal. Desigur, ar fi fost mai bine să nu plec nicăieri. Dar tocmai asta era lucrul cel mai puțin posibil: dacă mă trage ața undeva, apoi nu mă las până nu mă bag până peste cap. M-aș fi tachinat apoi toată viața: „Asta-i, ți s-a făcut frică, ți s-a făcut frică de realitate, ți s-a făcut frică!”. Dimpotrivă, țineam morțiș să le demonstrez acestor „gunoaie” că nu-s deloc laș, așa cum singur mă consider. Mai mult chiar, cuprins de cel mai puternic paroxism de febrilitate lașă, visam să birui, să înving, să-i captivez, să-i fac să mă iubească măcar pentru „măreția gândurilor și incontestabila

intelență”. Îl vor părăsi pe Zverkov, acesta va sta deoparte tăcut și rușinat, iar eu îl voi strivi pe Zverkov. Apoi, poate, o să mă împac, o să beau și o să-l iau la per tu însă cel mai rău și jignitor pentru mine era că știam foarte bine și cu siguranță că, în fond, n-am nevoie de toate astea, că, în fond, nu țin cătuși de puțin Să-i strivesc, să-i înving, să-i captivez și că pentru tot acest rezultat, dacă l-aș obține, eu aș fi primul care n-ar da o para chioară. O, cum îl rugam pe Dumnezeu să treacă mai iute ziua aceea! Cuprins de o tristețe imposibil de exprimat, mă apropiam de fereastră, deschideam oberlichtul și scrutam ceața tulbure a lapoviței care cernea din cer.

În sfârșit, rabla mea de ceas de perete hârșâi ora cinci. Mi-am înșfăcat cascheta și, străduindu-mă să nu-l privesc pe Apollon. – care de dimineață tot aștepta să-i dau simbria dar, din mândrie, nu voia să aducă vorba el mai întâi – am trecut pe lângă el, am ieșit pe ușă și cu o birjă, luată într-adins pe ultima monedă de cincizeci de copeici, am tras ca boierul la Hotel de Paris.

IV.

Încă din ajun știam că voi ajunge primul. Dar acum nu asta avea importanță.

Nu numai că nu sosise niciunul dintre ei, dar de-abia am găsit separeul nostru. Masa încă nu era aranjată. Ce să însemne asta? După multe întrebări, am reușit, în sfârșit, să aflu, de la servitori că masa era comandată pentru ora șase, nu pentru cinci. Așa mi s-a confirmat și la bufet. Mi-era chiar și rușine să întreb. Nu era decât cinci și douăzeci și cinci. Dacă schimbaseră ora, se cuvenea, în orice caz, să mă înștiințeze; pentru asta există serviciul poștal prin curieri, nu ca să mă facă „de rușine” în proprii mei ochi și. Chiar ai servitorilor. M-am așezat; un servitor a început să facă mezasplasul; în prezența lui am început parcă să mă simt și mai ofensat.

La ora șase, afară de lămpile aprinse, în separeu au fost aduse lumânări. Totuși, servitorul nu se gândise să le aducă imediat după sosirea mea. În separeul de-alături dejunau, la mese diferite, doi clienți posomorîți, morocănoși și tăcuți. Într-unui din separeurile îndepărtate era zarvă mare: inșii de-acolo chiar țipau; se-auzeau hohotele unei cete întregi de petrecăreți; răzbăteau niște guițături franțuzești oribile: erau și doamne la dineu, într-un cuvânt, mi-era tare scârbă. Rar mi-a fost dat să trec prin momente mai oribile, așa că, la șase fix, când și-au făcut apariția toți trei, în prima clipă chiar m-am bucurat de venirea lor, ca și cum ar fi fost cine știe ce eliberatori și era cât pe ce să uit că trebuie s-o fac pe supăratul.

Zverkov intră înaintea celorlalți, făcând-o, pare-mi-se, pe conducătorul grupului. Și el și ceilalți doi râdeau; dar văzându-mă, Zverkov își luă o înfățișare plină de importanță, veni spre mine fără grabă, îndoindu-se puțin din talie, parcă făcând pe cochetul și îmi întinse mâna cu drag, adică nu cu cine știe ce drag, ci cu o politețe precaută, ca de general, de parcă, întinzându-mi mâna, se apăra de ceva. Eu, dimpotrivă, îmi închipuisem că de îndată ce va intra va izbucni în râsul lui de altădată, subțire și ascuțit și că, de la primele cuvinte, își va pune la bătaie glumele și spiritele lui nesărate. Pentru acestea

mă pregătisem din ajun, dar nu mă așteptam din partea lui la atâta condescendență superioară. Prin urmare, se considera acum infinit mai presus decât mine în toate privințele? Dacă n-ar vrea decât să mă jignească cu această atitudine de general, îmi ziceam, asta încă n-ar fi nimic, l-aș scuipa eu mai pe urmă în obraz. Dar dacă într-adevăr, fără nici o dorință de a mă jigni, și-a făcut loc această idee în căpățâna lui de berbec, la modul serios, gândindu-se că e infinit mai presus decât mine și nu se poate uita la mine decât protector? începusem deja să mă sufoc întrezărind această bănuială.

— Am aflat cu surprindere că ai dorit și d-ta să fii alături de noi, începu el, sâsâind, și șopotind, târăgănând cuvintele, ceea ce mai înainte nu făcea. Nu știi cum s-a făcut, dar nu ne-am întâlnit demult. Te ferești de noi. Rău. Nu suntem chiar atât de fioroși cum îți închipuiești d-ta. În orice caz, mă bucur să re-în-no-iesc.

Și, neglijent, se întoarse ca să-și pună pălăria pe pervaz.

— Aștepți de mult? mă întrebă Trudoliubov.

— Am venit la cinci fix, cum am stabilit ieri, răspunsei eu tare și cu o iritare ce prevestea că voi exploda în curând.

— Păi nu i-ai dat de știre că am schimbat ora? întrebă Trudoliubov răsucindu-se spre Simonov.

— Nu i-am dat. Am uitat, îi răspunse acesta, însă fără cea mai mică părere de rău și, fără să se scuize măcar față de mine, se duse să comande antreurile.

— Deci bietul de d-ta stai aici de-o oră! exclamă în zeflema Zverkov, pentru că, după cât îl ducea pe el mintea, situația trebuia să fie într-adevăr foarte comică. După el, cu vocea lui ticăloșică, zglobie ca de cățeluș, izbucni în râs nemernicul de Ferficikin. Și lui i se păruse tare comică și jenantă situația mea.

— Nu-i nimic de râs! am strigat eu la Ferficikin, tot mai iritat. Alții sunt vinovați, nu eu! Cineva n-a crezut de cuviință că trebuie să-mi dea de știre. Asta-i, asta-I. O neghiobie.

— Nu-i doar o neghiobie, ci chiar mai mult, bombăni Trudoliubov, luându-mi cu naivitate apărarea. Ești prea îngăduitor. A fost curată lipsă de politețe. Desigur, neintenționată. Și Simonov cum dE. Hm!

— Dacă mi-ar fi făcut mie chestia asta, observă Ferficikin, eu aș fi.

— Ai fi comandat ceva, îl întrerupse Zverkov, ori ai fi mâncat fără să ne mai aștepți.

— Fiți de acord că aș fi putut proceda așa fără să cer nimănui permisiunea, i-o retezai eu. Dacă am așteptat e pentru că.

— Să luăm loc, domnilor, strigă Simonov care tocmai intrase. Totul e gata. De șampanie răspund personal, e frapată excelent. Păi nu-ți știam adresa, de unde era să te iau? se răsuci el spre mine, însă iarăși parcă fără să mă privească.

Probabil, avea ceva împotriva mea. Nu-i exclus să se fi răzgândit după discuția din ajun.

S-au așezat cu toții; am luat și eu loc. Masa era rotundă. În stânga mea stătea Trudoliubov, în dreapta era Simonov. Zverkov s-a așezat vizavi; Ferficikin – lângă el, între Zverkov și Trudoliubov.

— La spu-u-ne, ești. La un departament? continuă Zverkov să se ocupe de mine. Văzându-mă jenat, își închipuia la modul serios că trebuie să mă îmbuneze și, ca să zic așa, să mă încurajeze. „O fi vrând să arunc în el cu sticla”, mi-am zis eu clocotind de furie. Neobișnuit fiind cu oamenii, mă iritam nefiresc de rapid.

— La biroul cutare, i-am răspuns cu vocea sacadată, uitându-mă în farfurie.

— Și. Te aranjează? la spu-u-ne, ce te-a făcut să renunți la fosta slujbă?

— Faptul că am avut chef să scap de fosta slujbă, îi spusei eu, lungind de două ori mai mult cuvintele, aproape nemaifiind în stare să mă stăpânesc.

Ferficikin pufni. Simonov mă privi ironic; Trudoliubov se opri din mâncat și se apucă să mă examineze curios. Zverkov era șocat, dar nu voia să recunoască.

— A-a-așa, dar care ți-e retribuția?

— Care retribuție?

— Adică leafa?

— Văd că mă supui la un adevărat examen!

De altminteri, le-am spus pe loc cât câștigam.

Roșisem îngrozitor.

— Cam puțin, observă Zverkov, dându-și importanță.

— Da, nu prea-ți poți permite să iei masa prin restaurante! adăugă

Ferficikin cu impertinență.

— După mine, asta-i sărăcie sadea, observă serios Trudoliubov.

— Ce mult ai slăbit, ce mult te-ai schimbaT. De atunci. Adăugă Zverkov, deja fără venin și cu un fel de compătimire obraznică, uitându-se cu atenție la mine și la costumul meu.

— Hai, ajungă-ți cu fâstăceala! strigă, chicotind, Ferficikin.

— Stimate domn, află că nu mă fâstăcesc, explodai eu, în sfârșit. Ascultă ce-ți spun! Iau masa aici, la „restaurant”, pe banii mei, ai mei, nu ai altuia, remarcă acest lucru, monsieur Ferficikin.

— Cu-um? Păi cine mănâncă pe banii altuia? Parcă ai vrea să zici. Sări Ferficikin, roșind ca racul, privindu-mă furios drept în cohi.

— Uite a-așa! i-am răspuns eu, simțind că am sărit peste cal. Și cred că am putea avea o discuție mai inteligentă.

— Mi se pare mie, sau ai de gând să ne arăți cât ești de inteligent?

— Nu-ți fă griji, asta ar fi cu totul de prisos.

— Ce-i asta, domnule, te-ai pus pe cotcodăcit? Nu cumva ți-ai iești din minți la lempramentul d-tale?

— Ajunge, domnilor, ajunge! strigă autoritar Zverkov.

— Ce prostie! bombăni Simonov.

— Într-adevăr, e o prostie; ne-am adunat ca între prieteni ca să ne despărțim de un bun amic, care pleacă în voiaj, iar d-ta îți dai în petic, spuse cu grosolănie Trudoliubov, adresându-mi-se. Ieri te-ai invitat singur printre noi, așa că fă bine și nu ne tulbura armonia.

— Ajunge, ajunge, strigă Zverkov. Încetați, domnilor, așa nu merge. Mai bine vă povestesc cum era cât pe ce să mă însor acum trei zile.

Și, iată, a început o diatribă despre felul cum acest domn mai că nu se însurase acum trei zile. De fapt, de însurătoare n-a suflat o vorbă, în schimb în relatarea lui erau pomeniți la tot pasul generali, colonei și chiar kameriunker, printre care s-ar fi putut crede că Zverkov era persoana cea mai importantă. Se iscară hohote încurajatoare de râs; Ferficikin ajunsese chiar să chițcăie.

Toți mă ignorau, ședeam zdrobit și distrus.

„Doamne, ce caut eu printre oamenii ăștia? îmi ziceam. Și m-am expus în fața lor ca un prost! Totuși, i-am permis cam multe lui Ferficikin. Gogomanii își închipuie că mi-au făcut o onoare, dându-mi un loc la masa lor și nu înțeleg că eu sunt cel care le face o onoare, nu ei mie! „Ai slăbit! Costumul!” O, blestemații de pantaloni! Mai adineaori, Zerkov a remarcat pata galbenă de la genunchi. Ce mai! Chiar acum, în clipa asta, trebuie să mă ridic de la masă, să-mi iau pălăria și să plec, fără să le spun o vorbă. Din dispreț! Iar mâine n-au decât să mă provoace la duel. Ticăloșii. Doar n-o să-mi pară rău de șapte ruble! Plec imediat!”

Firește că am rămas.

De ciudă, beam pahar după pahar cu vin de Bordeaux și Xeres. Neobișnuit cu băutura, mă îmbătăm repede și, odată cu amețeala, îmi creștea și supărarea. Dintr-o dată mi-a venit chef să-i jignesc în modul cel mai obraznic cu putință și de-abia apoi să plec. Să pândesc o clipă prielnică și să mă pun în adevărata mea lumină; pe urmă n-au decât să zică: e caraghios, dar deștept. ȘI. ȘI. Într-un cuvânt, naiba să-i ia!

I-am învăluit, impertinent, într-o privire tulbure. Dar ei păreau să fi uitat cu totul de mine. Ei se distrau, făceau gălăgie, țipau, se veseleau. Vorbea mai mult Zverkov. Am început să trag cu urechea. Zverkov le povestea despre o doamnă superbă pe care, în sfârșit, o făcuse să-i mărturisească direct că îl iubește (desigur, mințea ca un cal) și că, în această afacere îl ajutase un prieten bun, prințisor, husarul Kolea, care are trei mii de suflete.

— Dar acest Kolea, care are trei mii de suflete, n-a venit nicidecum aici ca să-și ia rămas bun de la d-ta, am intervenit eu brusc în discuție.

Pentru câteva clipe tăcuseră toți.

— Te-ai și îmbătat, binevoi, în sfârșit, Trudoliubov să mă ia în seamă, uitându-se chiorâș și disprețuitor în direcția mea.

Tăcut, Zverkov mă examina ca pe o gânganie. Simonov turnă cât putu de repede șampanie.

Trudoliubov ridică paharul, urmat de toți, cu excepția mea.

— Să fii sănătos și drum bun! îi strigă el lui Zverkov. Să bem, domnilor, pentru anii care au trecut, pentru viitorul nostru! Ura!

Băură toți și săriră să-l sărute pe Zverkov. Eu nu m-am mișcat din loc; cupa plină rămase în fața mea neîncepută.

— D-ta nu bei? urlă Trudoliubov, pierzându-și răbdarea și uitându-se amenințător la mine.

— Vreau să țin un speech din partea mea, separaT. Și apoi o să beau, domnule Trudoliubov.

— Ce om infect și răutăcios! bombăni Simonov.

Mi-am îndreptat șira spinării și am luat cupa, pregătindu-mă febril pentru ceva neobișnuit și încă neștiind nici eu ce anume voi spune.

— Silence! strigă Ferficikin. O să vedeți îndată un munte de deșteptăciune!

Zverkov aștepta foarte serios, înțelegând despre ce-i vorba.

— Domnule locotenent Zverkov, am început eu, să știi că nu-mi place frazeologia, nu-mi plac vorbăreții și taliile cu corsete. Acesta-i primul punct, după care urmează cel de-al doilea.

Toți începură să se agite foarte tare.

— Punctul al doilea: urâsc depravările și pe depravați. Mai ales pe depravați!

— Punctul al treilea: îmi place adevărul, sinceritatea și cinstea, continui aproape mașinal pentru că începuse să mă ia cu frig de spaimă, neînțelegând cum de pot spune așa ceva. Îmi place gândirea, monsieur Zverkov, îmi place adevărata colegialitate, pe picior de egalitate și nU. HM. Îmi place. De altminteri, la ce bun? Și beau în sănătatea d-tale, monsieur Zverkov, sedu-le pe cerkeze, împuşcă-i pe dușmanii patriei și. Și. În sănătatea d-tale, monsieur Zverkov!

Zverkov se ridică de pe scaun, se înclină spre mine și îmi spuse:

— Îți mulțumesc foarte mult.

Era teribil de jignit și chiar se făcuse palid la față.

— Ei, drăcie! zbieră Trudoliubov, trântind cu pumnul în masă.

— Nu, pentru asta ar trebui să ia câteva peste bot! țipă Ferficikin.

— Afară cu el! bombăni Simonov.

— Domnilor, nici un cuvânt, nici un gest mai mult! strigă solemn Zverkov, curmând indignarea unanimă. Vă mulțumesc tuturor, însă voi fi în stare să-i dovedesc și singur în ce măsură îi apreciez cuvintele.

— Domnule Ferficikin, chiar mâine îmi vei da satisfacție pentru cuvintele pe care tocmai le-ai rostit! spusei eu tare, adresându-mă lui Ferficikin cu un aer plin de importanță.

— Mă provoci la duel? Voia d-tale, îmi răspunse acesta, dar, cu siguranță, eram atât de ridicol provocându-l, și asta mi se potrivea atât de puțin, încât toți, până la urmă și Ferficikin, se tăvăleau de răs.

— Da, să-l dăm afară! E beat criță! spuse cu dezgust Trudoliubov.

— N-o să mi-o iert niciodată că l-am trecut pe listă! bombăni iar Simonov.

„Uite, acum ar fi cazul să le dau cu sticla în cap!” mi-am zis eu. Am luat o sticlă și. Mi-am umplut paharul.

« Nu, mai bine rămân până la capăt! îmi continuai eu gândul. Ați fi bucuroși, domnilor, dacă aș pleca. Nici în ruptul capului. În ciuda voastră o să stau și o să beau până la capăt ca să vă dovedesc că nu vă acord nici cea mai mică importanță. Voi sta și voi bea, pentru că aici e cârciumă și mi-am plătit intrarea. Voi sta și voi bea pentru că vă socot niște pionii, niște pionii inexistenți. Voi sta și voi bea. Și voi cânta dacă voi avea chef, da, voi cânta, pentru că am dreptul. Să cânt. Hm”.

Dar nu cântam. Încercam doar să nu-l privesc pe niciunul dintre ei; luam pozele cele mai independente cu puțință și așteptam nerăbdător să vorbească ei primii cu mine. Dar, din păcate, nu-mi vorbeau. Și ce mult aș fi vrut să mă împac cu ei în momentul acela! Ceasul bătu opt, în sfârșit, nouă. Ei trecură de la masă pe canapea. Duseră acolo și vinul. Zverkov se întinse pe canapea, punându-și un picior pe masa rotundă. Făcuse într-adevăr cinste cu trei sticle. Firește, pe mine nu m-a invitat. Se așezară cu toți pe canapea, împrejurul lui. Îl ascultau aproape cu evlavie. Se vedea că îl iubeau. „Pentru ce? pentru ce?” mă întrebam în sinea mea. Din când în când puneă pe ei stăpânire câte un val de euforie bețivă și se sărutau. Vorbeau despre Caucaz, despre ce înseamnă adevărata pasiune, despre galbik, despre slujbele bănoase, despre veniturile husarului Podharjevski, pe care niciunul nu-l cunoștea personal, și se bucurau că are venituri atât de mari; despre neobișnuita frumusețe și grație a contesei D., pe care, de asemenea, niciunul n-o văzuse vreodată; în sfârșit, ajunseră să susțină că Shakespeare e nemuritor.

Zâmbeam cu dispreț și mă plimbam prin cealaltă jumătate a încăperii, de-a lungul peretelui opus canapelei, de la masă la sobă și înapoi. Țineau morțiș să le arăt că mă pot lipsi de conversația lor; totuși, tropăiam în ciuda lor și bocăneam cu tocurile de la cizme. Dar totul era în zadar. Dumnealor nici nu mă luau în seamă. Am avut răbdarea să mă plimb așa, prin fața lor, de la ora opt până la ora unsprezece, pe același traseu: de la masă la sobă și înapoi, de la sobă la masă. „Mă plimb pentru că așa am chef și nimeni nu-mi poate interzice”. Servitorul care intra mereu în încăperea s-a oprit de câteva ori, uitându-se lung la mine; din pricina deselor întoarceri, amețisem; din când în când mi se părea că delirez. În decursul acestor trei ore mă trecuseră trei rânduri succesive de sudori și tot de trei ori mă uscaser. Din când în când, cu o durere profundă și înveninată, îmi fulgera inima gândul că vor trece zece ani, douăzeci de ani, patruzeci de ani și eu, totuși, chiar și după patruzeci de ani, îmi voi aminti cu dezgust și umilință aceste minute, care erau cele mai abjecte, mai ridicole și mai îngrozitoare din viața mea. Era imposibil să mă înjosesc într-un mod mai nemernic și mai de bună voie, înțelegeam foarte bine acest lucru, însă continuam să circul de la masă la sobă și înapoi. „Ah, numai dacă ați ști de ce sentimente și gânduri sunt eu capabil și cât sunt de cultivat!” mă gândeam în anumite momente, adresându-mă mintal spre canapeaua pe care ședeau dușmanii mei. Însă dușmanii mei se comportau ca și cum nici nu m-aș fi aflat în încăperea. O dată, o singură dată s-au răsucit spre mine, tocmai în momentul în care Zverkov a adus vorba despre Shakespeare și eu, subit, am

izbucnit într-un hohot disprețuitor de râs. Am pufnit atât de ipocrit și de mârșav, încât și-au întrerupt discuția toți deodată și, tăcuți, s-au uitat lung la mine vreo două minute, serioși, fără să râdă, urmărind cum eu umblu de-a lungul peretelui, de la masă la sobă și nu le dau nici o atenție. Dar nu s-a întâmplat nimic: n-au intrat în vorbă cu mine și peste două minute mă lăsară iarăși în plata Domnului. Bătu ora unsprezece.

— Domnilor, strigă Zverkov, ridicându-se de pe canapea, acum mergem toți acolo!

— Evident, evident! ziseră și ceilalți.

M-am răsucit brusc spre Zverkov. Eram atât de frânt, de zdrobit, încât îmi venea să mă înjunghii, numai s-o sfârșesc odată! Eram cuprins de febră; părul ud de transpirația care se uscaseră îmi rămăsese lipit de tâmpă.

— Zverkov, te rog să mă ierți! i-am spus eu cu voce tăioasă și fermă. Ferficikin, și d-ta să mă ierți, iertați-mă toți cei care sunteți de față, pe toți v-am jignit!

— Aha! Nu-ți convine duelul! șuieră cu venin Ferficikin.

Am simțit un junghi ascuțit în inimă.

— Nu, nu de duel mi-e frică, Ferficikin! Sunt gata să mă duelez cu d-ta chiar mâine, dar după ce ne împăcăm. Chiar insist s-o facem și nu mă poți refuza. Vreau să-ți dovedesc că nu mă tem de duel. D-ta o să tragi primul, iar eu o să-mi descarc pistolul în aer.

— Se ține de poante! observă Simonov.

— S-a țicnit, asta-i! își dădu cu părerea Trudoliubov.

— Lasă-mă odată să trec, mi te-ai proțăpărit în drum! Ce mai vrei? îmi răspunse cu dispreț Zverkov. Toți erau roșii la față de băutură; ochii le sticleau.

— Vreau să fim prieteni, Zverkov, te-am jignit, „dar.

— M-ai jignit! D-ta! Pe mi-ine?! Află, stimate domn, că niciodată și în nici un fel de împrejurări, d-ta nu mă poți jigni pe mine dar...

— Și ajungă-ți, dă-te la o parte! îl susținu Trudoliubov. Să mergem!

— Olimpia e a mea, domnilor, să fim înțeleși! strigă Zverkov.

— Nu-ți contestăm dreptul! îi răspunseră ceilalți, râzând.

Rămăsesem făcut de ocară. Ceata ieși din separeu cu mare gălăgie, Trudoliubov începu un cântec stupid. Simonov mai zăbovi o clipă ca să dea bacșiș servitorilor. Subit, l-am abordat.

— Simonov, dă-mi șase ruble! am spus eu, hotărât și disperat.

El mă privi peste măsură de mirat, cu o căutătură imbecilă. Era și el beat.

— Ce, și acolo vrei să vii cu noi?

— Da!

— N-am bani! mi-o trânti el, zâmbi cu dispreț și dădu să iasă din încăpăre.

— Simonov, am văzut că ai bani! De ce mă refuzi? Crezi că-s ticălos? Să nu cumva să mă refuzi: dacă ai ști, dacă ai ști pentru ce ți-i cer! De asta depinde totul, întreg viitorul, planurile mele.

Simonov scoase banii și mai că nu mi-i aruncă.

— La-i, dacă chiar nu mai știi ce-i rușinea! spuse el și fugi ca să-i ajungă din urmă pe ceilalți.

Am rămas singur pentru un moment. Dezordine, resturi de mâncare, un pahar spart pe dușumea, pete de vin vărsat, mucuri de țigări, mahmureală și delir în creier, tristeți chinuitoare în inimă și, în sfârșit, lacheul care văzuse și auzise tot și acum, curios, mă privea drept în ochi.

— Acolo! am strigat eu. „Sau vor îngenunchea cu toții, îmbrățișându-mi picioarele și cerșindu-mi prietenia saU. Sau îi voi trage o scatoalcă lui Zverkov!”.

V.

Deci, iată, în sfârșit, ciocnirea cu realitatea, bâiguiam eu, coborând valvârtej scările. Acum, de bună seamă, nu mai e vorba de Papa, care părăsește Roma și pleacă în Brazilia; acum, de bună seamă, nu mai e vorba de balul de pe malul lacului Como!

„Ești un ticălos, m-a fulgerat un gând, dacă-ți râzi acum de asta!”

— Fie! am strigat, răspunzându-mi mie însumi. Dar, de-acum s-a zis cu asta!

Ceilalți dispăruseră; dar era totuna; știam încotro o luaseră.

La scară stătea o trăsură singuratică, de noapte, cu birjarul îmbrăcat într-un suman de dimie, albit tot de fulgii apoși ai lapoviței, care continua să cearnă și părea chiar caldă. Noaptea era cețoasă și înăbușitoare. Căluțul mărunțel, flocos, bălțat era și el troienit de zăpadă și tușea; asta mi-o amintesc foarte bine. M-am repezit spre sania aceea ordinară, dar de îndată ce mi-am pus piciorul ca să urc, amintirea felului în care Simonov îmi dăduse cele șase ruble m-a cosit și, ca un sac, m-am prăbușit în sanie.

— Nu! Am încă multe de făcut ca să-mi recapăt demnitatea! am strigat eu. Dar o să mi-o recapăt sau o să pier pe loc chiar în noaptea asta. Dă-i drumul!

Am pornit din loc. În capul meu se dezlănțui un adevărat vârtej.

„N-or să cadă în genunchi ca să-mi cerșească prietenia. Țasta-i un miraj, un miraj trivial, dezgustător, romantic și fantastic; e același bal de pe malul lacului Como. Și de aceea sunt obligat să-i plesnesc lui Zverkov o scatoalcă! Sunt obligat să-l plesnesc. Prin urmare, e clar: zbor acum ca să-i cârlesc o scatoalcă.”

— Mâna!

Birjarul smuci hățurile.

„De cum intru, îl cârlesc. Oare va fi nevoie, înainte de scatoalcă, să-i spun câteva vorbe drept introducere? Nu. Intru și îl plesnesc. Toți vor șede pe scaune, iar el se va lăfăi pe canapea alături de Olimpia. Afurisita de Olimpia! Mi-a răs o dată în nas și m-a refuzat. O s-o înșfac pe Olimpia de păr, iar pe Zverkov de urechi! Nu, e mai bine să-l înhaț de-o ureche și, răsucindu-i urechea, să-l plimb prin toată camera. Poate că ceilalți o să sară la bătaie și o să-mi dea brânci afară. Chiar cu siguranță așa se va întâmpla. N-au decât!

Totuși, pentru prima oară, i-am cârpit cuiva o scatoalcă; inițiativa mi-a aparținut; iar după legHe onoarei asta-i totul, el va fi deja stigmatizat și cu bătaia n-o să-și poată spăla onoarea știrbită de scatoalca mea; doar prin duel o va putea face. Va fi obligat să accepte duelul. Și fie, n-au decât să mă bată. N-au decât, nemernicii! Cel mai tare o să mă snopească Trudoliubov: e foarte puternic; Ferficikin o să sară dintr-o parte și, cu siguranță, o să mă înșface de păr. Dar n-are decât! Știu ce mă așteaptă. Căpățânile lor de berbeci vor fi nevoite, în sfârșit, să simtă în toate astea gustul tragicului! Când mă vor târi spre ușă, le voi striga că, de fapt, ei nu fac nici cât degetul meu cel mic.”

— Mână, birjar, mână!

Acesta chiar tresări, pocnind din bici. Într-adevăr, strigătul meu fusese tare sălbatic.

„În zori ne duelăm, asta-i sigur. Cu departamentul am terminat-o. Mai înainte, în loc de departament, Ferficikin a spus leprartament. Dar de unde să iau pistoalele? Fleacuri! Cer să mi se dea leafa cu anticipație și cumpăr. Dar praful de pușcă, dar gloanțele? Asta-i treaba secundantului. Și cum s-apuc să le fac pe toate astea până-n zori? Și unde am să-mi găsesc un secundant? Știu doar că n-am pe nimeni cunoscut. Fleacuri! strigai eu, întărâtându-mă și mai tare. Fleacuri! Primul om întâlnit pe stradă, dacă-l abordez, e obligat să-mi fie secundant, așa cum e obligat să-l scoată din apă pe unul care se îneacă. Trebuie să fie admise cazurile cele mai excentrice. Chiar și dacă pe directorul meu l-aș solicita mâine să-mi fie secundant, până și el – măcar din cavalerism – ar trebui să accepte și să păstreze secretul! Anton Antonâci.”

Problema e că, în chiar clipa aceea, mai clar și mai limpede decât oricine pe lume, eu însumi îmi dădeam seama de josnica absurditate a ipotezelor mele și de întreg reversul medaliei, însă.

— Mână, birjar, mână, potlogarule, mână!

— Of, boierule! zise omul de la coada calului.

Deodată mă luă cu frig.

„Oare n-ar fi mai binE. N-ar fi oare mai binE. Să mă duc chiar acum acasă? O, Dumnezeule! De ce, de ce m-am agățat ieri de ideea dineului? Dar nu, e imposibil! Cum rămâne cu plimbarea de trei ore de la masă până la sobă? Nu, ei, ei și nimeni altcineva trebuie să-mi dea socoteală pentru plimbarea asta! Trebuie să spele această rușine!”

— Mână.

«Și dacă or să mă ducă la secția de poliție? N-or să aibă curaj? S-ar teme de scandal. Dar ce-ar fi dacă, din dispreț, Zverkov va refuza duelul? Asta așa va fi cu siguranță; dar atunci o să le demonstrez eU. În cazul ăsta, o să dau buzna în curtea poștei când va fi mâine gata de plecare, o să-l înșfac de picior, o să-i smulg mantaua de pe el când va urca în diligență. O să-mi înfig dinții în mâna lui, o să-l mușc. „Uitați-vă, oameni buni, în ce hal poate fi adus un om disperat!” N-are decât să mă lovească în cap, iar ceilalți din spate. O să strig ca să mă audă toată lumea: „Uitați-vă, oameni buni, cățelandrul ăsta pleacă la sedus tinere cerkeze având scuipatul meu pe bot!”

Desigur, după asta se va sfârși cu toate! Departamentul va dispărea de pe fața pământului. Voi fi arestat, judecat, dat afară din slujbă, băgat la închisoare, trimis în Siberia cu domiciliu forțat. Puțin îmi pasă! Peste cincisprezece ani voi veni la el în zdrențe ca un cerșetor, după ce voi fi eliberat din închisoare. Îl voi găsi undeva, într-un oraș reședință de gubernie. Va fi căsătorit și fericit.

Va avea o fată mărișoară. Îi voi spune: „Uită-te la mine, bestie! Uită-te la obrajii mei scofâlciți, la zdrențele astea! Am pierdut totul: cariera, fericirea, arta, știința, femeia iubită și totul din pricina ta. Uite pistoalele. Am venit să-mi descarc pistolul și. Și te iert”. În clipa aceea aș trage în aer și m-aș face nevăzut.»

Era cât pe ce să-mi dea lacrimile, deși știam cu certitudine chiar în momentul acela că totul este din Silvio și din Mascarada lui Lermontov. Și deodată mi se făcu îngrozitor de rușine, atât de rușine, încât am oprit birja, am coborât din sanie și m-am proțăpît în ninsoare, pe mijlocul străzii. Birjarul mă privea uimit și ofta.

Ce era de făcut? Nici acolo nu mă puteam duce, pentru că ar fi ieșit o aiureală; nici nu puteam lăsa așa lucrurile, pentru că și din asta ar fi ieșit. „Doamne! Cum să las totul baltă! Mai ales după asemenea jignire! Nu! exclamai eu, sărind iarăși în sanie. E o predestinare, o fatalitate!”

— Mână, mână într-acolo!

Și, nerăbdător, l-am pocnit pe birjar cu pumnul în ceafă.

— Ce te-a apucat, de ce dai în mine? strigă țărănușul, șfichiindu-și, totuși, mărtoaga, încât aceasta începu să zvârle din copitele dinapoi.

Lapovița își prăvălea din cer fulgii mari; m-am descoperit, nu-mi păsa de ea. Uitasem totul, fiindcă mă hotărâsem definitiv să-i cârpesc scatoalca și simțeam cu groază că negreșit acum, acum se va întâmpla și că incidentul nu mai poate fi oprit de nici o putere din lume. Felinare singuratice licăreau posomorite prin pâcla lapoviței, ca niște făclii la o înmormântare. Zăpada mi se băga sub manta, sub redingotă, sub cravată și se topea acolo; nu trăgeam husa: oricum, și fără asta, totul era pierdut! în sfârșit, am ajuns. Parcă neștiind ce fac, am sărit din sanie, am urcat scările în fugă și am început să bat în ușa cu pumnii și picioarele. Mai ales picioarele îmi erau grozav de slăbite, din genunchi. Mi s-a deschis repede, ca și cum s-ar fi știut că trebuie să vin. (Într-adevăr, Simonov anunțase că e posibil să mai vină unul, iar aici trebuia să fii anunțat și, în general, să ții cont de toate măsurile de precauție. Era unul din „magazinele de modă” de pe atunci, care au fost demult exterminate de poliție. Ziua era într-adevăr un magazin; iar seara, cei care aveau recomandatie puteau veni în vizită.) Cu pași repezi, am traversat prăvălia întunecoasă, intrând în salonul pe care îl știam, unde nu ardea decât o lumânare, și m-am oprit nedumerit: nu era nimeni.

— Unde-s ceilalți? am întrebat la noroc. Însă ei, desigur, apucaseră să plece pe la casele lor.

Dinaintea mea stătea o persoană, zâmbind prostește, chiar patroana, care mă cunoștea măcar cât decăt. Peste un minut s-a deschis o ușă și a mai intrat o persoană.

Fără să le acord nici o atenție, umblam prin cameră și, pare-mi-se, vorbeam singur. Eram parcă salvat de la moarte și presimțeam acest lucru, cu bucurie, din toată ființa mea: i-aș fi cârpit scatoalca, negreșit i-aș fi cârpit-o! Dar acum ei nu mai sunt aici și. Totul a dispărut, totul s-a schimbat! Mă uitam împrejur. Încă nu-mi puteam da seama de situație. Mașinal am privit-o pe fata de-abia intrată: dinaintea ochilor îmi licări o față proaspătă, tânără, puțin cam palidă, cu sprâncene drepte și negre, cu o privire serioasă și întrucâtva mirată. Asta mi-a plăcut imediat; aș fi urât-o dacă mi-ar fi zâmbit. Am început s-o examinez mai atent și parcă cu efort: gândurile încă nu mi se adunaseră la un loc. Ceva ingenuu și blând era întipărit pe acest chip, dar cumva bizar de serios. Sunt sigur că, prin asta, avea de pierdut aici și din proștii aceia n-o remarcase nimeni. De altminteri, n-aș fi putut spune că-i o frumusețe, deși era înaltă, voinică, bine făcută, îmbrăcăminte îi era extrem de simplă. Ceva mârșav îmi dădu ghes: m-am dus direct spre ea.

M-am privit întâmplător în oglindă. Fața mea răvășită mi se păru teribil de respingătoare: palidă, rea, abjectă, cu părul vârvoi. „N-are decăt, mă bucur, mi-am zis, chiar mă bucur că o să mă găsească dezgustător; asta îmi face plăcere.”

VI.

Undeva, dincolo de peretele subțire, începu să hârâie un ornic, de parcă l-ar fi strivit, l-ar fi sugrumat cineva. După un hârâit nefiresc de lung, urmară niște bătăi subțirele, nesuferite și, nu știu cum, neașteptat de repezi. – ca și cum, deodată, i-ar fi luat-o cineva înainte. Era ora două. M-am dezmeticit, cu toate că nu dormisem, ci doar zăcusem într-un fel de semiuitare de sine.

În camera îngustă, mică și scundă, în care aproape tot spațiul era ocupat de un șifonier uriaș, pe lângă care erau aruncate la întâmplare cutii de carton, cârpe și tot felul de boarfe, era aproape întuneric de tot. Mucul de lumânare de pe masa din capătul celălalt al încăperii era aproape stins, pâlpâia doar din când în când. Peste câteva minute urma să se lase o beznă desăvârșită.

Nu mi-a luat mult timp ca să-mi vin în fire; dintr-o dată, fără eforturi, mi-au revenit toate în minte, de parcă stătuseră la pândă ca să se repeadă iarăși la mine. De fapt, în însăși starea mea de uitare rămăsese permanent un fel de punct, ce nu voia nicidecum să mi se șteargă din memorie, împrejurul căruia se roteau visările mele somnoroase. Ciudat, însă: ceea ce mi se întâmplase în ziua aceea, acum, după ce mă trezisem, mi se părea de domeniul trecutului îndepărtat, de care mă descotorosisem cu totul, și încă de mult.

Aburii beției îmi rămăseseră în creier. Parcă plutea ceva deasupra mea, mă atingea, mă ațâța și mă îngrijora. Tristețea și veninul fierbeau din nou, încercând să iasă afară. Deodată, lângă mine, am văzut doi ochi deschiși, care mă cercetau curioși și stăruiți. Privirea lor era de o indiferență rece, sumbră, parcă cu totul înstrăinată; era o privire grea.

Un gând posac încolți în creierul meu și-mi trecu pe tot trupul cu un fel de senzație scârboasă, ca atunci când intri într-o subterană igrasioasă și mucedă. Era cumva nefiresc că tocmai acum cei doi ochi se apucaseră să mă cerceteze. Mi-am amintit și că, în decurs de două ore, nu schimbasem nici o vorbă cu această ființă: mai înainte, asta chiar îmi plăcuse, nici eu nu știu de ce. Acum însă, ca un păianjen, mi-a apărut în fața ochilor imaginea absurdă, dezgustătoare a desfrâului, care, fără dragoste, grosolan și fără rușine, începe de-a dreptul cu ceea ce încununează o iubire adevărată. Ne-am uitat mult timp unul la altul, dar ea nu-și pleca ochii și nu-și schimba expresia privirii, încât, în cele din urmă, cine știe de ce, m-am simțit înspăimântat.

— Cum te cheamă? am întrebat sacadat, ca să termin mai repede.

— Liza, îmi spuse ea aproape în șoaptă, însă cumva dușmănos și își feri ochii.

Am păstrat un moment de tăcere.

— Astăzi e o vreme. O lapoviță. Mizerie! am zis eu mai mult pentru sine, punându-mi posomorit mâna sub cap și privind în tavan.

Ea nu-mi răspunse. Situația era urâtă.

— Ești de-aici? am întrebat-o peste un minut, aproape cu năduf, răsucindu-mi puțin capul spre ea.

— Nu.

— De unde?

— Din Riga, zise ea fără chef.

— Nemțoaică?

— Rusoaică.

— Și ești de mult aici?

— Unde?

— În casa asta.

— De două săptămâni. Vorbea cu vocea din ce în ce mai întretăiată.

Lumânarea se stinsese de tot; de-acum nu-i mai puteam desluși trăsăturile feței.

— Tată și mamă ai?

— DA. NU. Am.

— Unde-s?

— AcolO. La Riga.

— Cine-s?

— Așa.

— Cum așa? Cine-s, ce stare au?

— Târgoveți.

— Până acum ai stat la dâșii?

— Da.

— Câți ani ai?

— Douăzeci.

— Și de ce ai plecat de-acasă?

— Așa.

Acest așa însemna: lasă-mă-n pace, mi-e greață. Am tăcut amândoi.

Dumnezeu știe de ce nu plecam. Eu însumi mă simțeam tot mai îngreșat și mai abătut. Imaginile întregii zile din ajun parcă de la sine, fără voia mea, începură să-mi revină haotic în minte. Brusc, mi-am amintit o scenă pe care o văzusem pe stradă, când, îngrijorat, mă grăbeam la slujbă.

— Astăzi, niște oameni au scos un sicriu și mai că nu l-au scăpat, am rostit eu dintr-o dată cu glas tare, aproape fără să vreau, neintenționând cătuși de puțin să deschid discuția.

— Un sicriu?

— Da, pe Sennaia: l-au scos dintr-o pivniță.

— Dintr-o pivniță?

— Nu chiar din pivniță, dintr-un subsoL. ȘtiL. De joS. Dintr-o casă deocheată. Era o murdărie peste tot. Coji de semințe, gunoaiE. DuhneA. Oribil! Tăcere.

— A fost o zi parșivă pentru înmormântări! am început din nou, numai ca să nu tac.

— De ce să fie parșivă?

— Lapoviță, zloată. (Am căscat.)

— Totuna-i, spuse ea deodată, după câteva clipe de tăcere.

— Nu, e-o mizerie. (Am căscat din nou.) Groparii au înjurat cu siguranță că-i uda lapovița. Iar în groapă precis băltea apa.

— De ce să băltească apa în groapă? întrebă cu un fel de curiozitate, dar vorbind mai grosolan și mai întretăiat decât până atunci. Brusc, începuse să mă întărite.

— Cum să nu, apă, pe fund, de vreo șase verșoci. Aici, la Volkovo, nu-i chip să sapi vreo groapă uscată.

— De ce?

— Cum de ce? Locul e jilav. Peste tot e mlaștină. Morții sunt îngropați în baltă. Am văzut cu ochii mei. De multe ori. (Nu văzusem niciodată, nici la Volkovo nu fusesem, auzisem doar din povestirile altora.)

— Oare chiar ți-e totuna dacă mori sau nu?

— De ce să mor? întrebă ea, parcă apărându-se.

— Cândva tot o să mori la fel ca răposata de ieri. A fost toT. O domnișoară. A murit de oftică.

— Fata ar fi trebuit să moară la spital. (Asta o știe, mi-am zis, și n-a spus „domnișoară”, ci „fată”).

— Îi era datoare patroanei, am replicat eu, hazardându-mă tot mai mult în discuție, și a lucrat pentru ea aproape până la sfârșit, cu toate că era bolnavă de oftică. Vorbeau pe-acolo birjarii și soldații, povesteau istoria asta. Precis că erau foști cunoscuți de-ai ei. Râdeau. Voiau să-i facă parastasul la o cârciumă. (Și aici am turnat multe minciuni.)

Tăcere, tăcere adâncă. Fata nici nu se clinti.

— Crezi că la spital e mai bine să mori?

— Nu-i totuna? Și de ce să mor? adăugă ea iritată.

— Nu acum; dar mai târziu?

— Și mai târziu.

— Ba bine că nu! Uite, acum ești tânără, frumoasă, proaspătă – asta ți-e prețul. Însă dacă un an o să duci viața asta, o să te ofilești.

— Peste un an?

— În orice caz, peste un an prețul o să-ți fie mai mic, am continuat eu cu bucurie răutăcioasă. O să pleci de-aici, la mai rău, în altă casă. Peste încă un an, o să treci altundeva, tot la mai rău, iar peste șapte ani o să ajungi în pivnița de pe Sennaia. Și asta încă ar fi bine. Dar ghinionul tău ar fi dacă, pe lângă asta, te-ar lovi vreo boală, să zicem că ți s-ar șubrezi pieptul. Din cauza vreunei răceli sau din altă pricină. Când duci o viață ca asta, bolile lasă urme. Te-nhață și nu te mai scapă din gheare. Nu-i mare lucru să mori.

— Bine, o să mor, îmi răspunse ea dușmănos de-a dreptul și se foi repede.

— Păi e păcat.

— De cine?

— De viață e păcat. Tăcere.

— Ai avut un drăguț?

— Ce-ți folosește d-tale dacă-ți spun?

— Doar nu te descos. Mie puțin îmi pasă. De ce te superi? Firește, se poate să fi avut și tu necazurile tale. Ce mă privește pe mine? Nimic, îmi pare rău.

— De cine?

— De tine îmi pare rău.

— N-are rost. Șopti ea abia auzit și iarăși se foi. Imediat m-am simțit și mai înciudat. Cum! Vorbesc atât de blând și ea.

— Și ce crezi? Ești pe drumul cel bun?

— Nu cred nimic.

— Rău că nu crezi. Dezmeticește-te cât nu-i prea târziu. Și încă nu-i prea târziu. Ești încă tânără, arăți bine; ai putea îndrăgi pe cineva, să te măriți, să fii fericită.

— Nu toate femeile măritate sunt fericite, mi-o reteză ea cu același ton repezit, grosolan.

— Nu toate, firește, dar tot li-i mai bine decât aici. Incomparabil mai bine. Și când iubești poți trăi și fără fericire. Și la necaz viața-i frumoasă, e bine să trăiești pe lumea asta, oricum ți-ar fi viața. Pe când aici n-ai parte decât de Duhoare. Ptiu!

M-am întors scârbit cu spatele; deja nu mai eram rece, făcând-o pe moralistul. Începeam să simt cu adevărat cele spuse și mă înfierbântasem. De acum râvneam să-mi expun ideile sacre, la care, gândindu-mă, îmi storsesem creierii în ungherul meu. Deodată se aprinsese ceva în mine, „apăruse” un scop.

— Nu te uita că sunt aici, nu judeca după mine. Poate am ajuns mai rău decât tine. De altfel, am intrat aici pentru că eram beat, m-am grăbit eu, totuși,

să mă justific. Pe deasupra, femeia nu trebuie să se ia după ce face bărbatul. E vorba de altceva; eu, chiar dacă mă scârnăvesc și mă murdăresc singur, măcar nu sunt sclavul nimănui; am venit, am plecat și nu mai știi de mine. Scutur murdăria și-s iarăși cel de dinainte. Pe când tu, de la bun început, ești sclavă. Da, sclavă! Tu dai totul, toată libertatea ta. Și pe urmă vei vrea să rupi aceste lanțuri, dar nu: or să se încolăcească și mai strâns în jurul tău. Așa-i afurisitul ăsta de lanț. Îl știi eu. Altceva nici nu mai zic, că tot n-ai înțelege, dar ia spune-mi: nu-i așa că i-ai ajuns datoare patroanei? Asta-i, vezi! am adăugat eu, deși ea nu mi-a răspuns, ci mă asculta tăcută, încordându-și întreaga ființă. Asta-i adevărul tău! N-o să scapi niciodată de datorii. Așa se întâmplă întotdeauna. E ca și cum ți-ai vinde sufletul diavolului... Și dacă vrei să știi, eU. Sunt, poate, la fel de nenorocit ca tine și dacă mă scufund în noroi, o fac tot de necaz. Doar mai beau oamenii când au necazuri; ei bine, și eu tot din cauza necazului fac ce fac. Ia spune, ce lucru bun am făcut: eu și cu tine ne-am. Însoțit. Mai adineaori și tot timpul n-am lăsat să ne scape o vorbă, iar pe urmă, tu, ca o sălbatică, ai început să te uiți la mine; iar eu – la tine. Asta înseamnă a face dragoste? Oare așa ar trebui să se apropie un om de alt om? Asta-i curată necuviință, nimic mai mult!

— Da! mă susținu ea tăios, în grabă.

Chiar m-a mirat repeziciunea acestui da. Deci, poate, și ea avea în cap același gând, când se uita la mine? Deci, și ea e capabilă de unele gânduri? „Drace, e interesant, avem afinități, mi-am zis eu, gata-gata să-mi frec mâinile de bucurie. De altfel, cum să nu dai gata un suflet atât de tânăr?”

Cel mai mult mă atrăgea jocul.

Ea își întoarse capul lângă mine și, după cum mi se păru în întuneric, și-l sprijini cu o mână. Poate că se uita la mine. Îmi părea rău că nu-i puteam desluși ochii, îi auzeam respirația adâncă.

— De ce ai venit aici? am început cu un ton oarecum autoritar.

— Așa.

— Păi e-atât de bine să trăiești în casa părintească! E cald, nu-ți cere nimeni socoteală; e cuibul tău.

— Și dacă-i mai rău decât aici?

„Tonul trebuie să-l nimeresc, m-a fulgerat un gând. Cu sentimentalismul cred că nu se poate face mare lucru.”

De altfel, n-a fost decât o fulgerare. Jur că într-adevăr soarta fetei începuse să mă intereseze. Pe deasupra, eram relaxat și bine dispus. Se știe doar că potlogăria face lesne casă bună cu sentimentalismul.

— Cine vorbește! m-am grăbit eu să răspund. Totul e posibil. Uite, sunt sigur că te-a supărat careva și că mai degrabă alții sunt vinovați de tine decât tu față de ei. Istoria ta nu ți-o știu deloc, dar sunt sigur că o fată ca tine nu nimereste aici de bună voie.

— Cum adică „o fată ca mine”? șopti ea de-abia auzit, însă eu am auzit-o.

„Drace, văd că o măgulesc. Urât din partea mea. Ba nu, poate că-i bine.”
Ea tăcea.

— Vezi tu, Liza, mă gândesc la mine! Dacă aş fi avut o familie din copilărie, aş fi acum altfel decât sunt. Mă gândesc des la asta. Căci, oricât de rău ar fi în familie, totuşi mama şi tata nu-ţi sunt duşmani, nu-ţi sunt străini. Ştii măcar că eşti la tine acasă. Eu am crescut fără familie; poate de-aceia am ajuns aşA. Insensibil.

Am lăsat din nou o pauză.

„Cred că n-o să înţelegă, îmi ziceam, de fapt, ar fi şi ridicul: doar îi fac morală!”

— Dacă aş fi tată şi aş avea o fiică, mi se pare că aş iubi-o mai mult decât pe băieţi, zău așa, am început pe ocolite, ca şi cum n-aş fi avut nici cea mai mică intenţie s-o distrez. Recunosc că roşisem.

— Asta de ce?

Aha, deci mă ascultă!

— Aşa. Nu ştiu, Liza. Vezi tu: am cunoscut un tată, care era un om aspru, dar în faţa fiică-sii stătea în genunchi, îi săruta mâinile şi picioarele, o sorbea din ochi, zău așa. Ea dansează la o serată iar el stă cinci ore în picioare, fără să se mişte din loc, n-o slăbeşte din ochi. Era nebun după ea; asta o înţeleg. Ea noaptea oboseşte şi adoarme iar el se trezeşte şi se duce s-o sărute în somn şi să-i facă cruce. Umblă într-un gheroc jerpelit, e zgârcit cu toţi, iar ei îi cumpără de toate cu ultimii bani, îi face daruri scumpe şi se bucură dacă i-a plăcut cadoul, întotdeauna tatăl ţine mai mult la fiice decât la mama lor. Tare bine o mai duce câte o fată acasă la ea! Cât despre mine, cred că, dacă aş avea o fată, nici n-aş mărita-o.

— Cum așa? întrebă ea cu o umbră de răs în voce.

— Aş fi gelos, zău. Cum, să-l sărute pe altul? Să-l iubească pe-un străin mai mult decât pe taică-său? Mi-ar fi greu să-mi imaginez așa ceva. Fireşte, astea-s prostii; fireşte, în cele din urmă, oricui îi vin minţile la cap. Dar eu, pare-mi-se, înainte de a o mărita, aş înnebuni de îngrijorare: pe toţi peţitorii i-aş respinge. Şi totuşi, aş sfârşi prin a mărita-o cu cel pe care ea îl iubeşte. Ştii doar că cel pe care fata îl îndrăgeşte i se pare tatălui cel mai rău dintre toţi. Asta așa-i. Din cauza asta mult rău îşi fac unele familii.

— Mulţi ar fi bucuroşi să-şi vândă fiica, nu s-o mărite cu cinste! spuse ea dintr-o dată.

Aha, asta era!

— Asta se întâmplă, Liza, în familii blestemate, care nu ştiu nici de Dumnezeu, nici de dragoste, am urmat eu cu însufletire. Şi unde dragoste nu e, nici judecată nu e. Există asemenea familii, e adevărat, dar nu despre ele vorbesc. Cred că în familia ta n-ai avut parte de bine, dacă spui asta. Poate că eşti cu adevărat nefericită. Hm. Toate astea se întâmplă mai cu seamă din cauza sărăciei.

— Adică la boieri o fi mai bine? Oamenii cinstiţi trăiesc frumos şi în sărăcie.

— HM. Da. Se poate. Încă ceva, Liza: omului îi place să-şi cântărească numai amărăciunea, iar fericirea nu şi-o cântăreşte. Însă, dacă ar socoti-o cum

trebuie, ar vedea că fericire există destulă pentru fiecare. Da, e bine într-o familie în care toate merg ca pe roate, dacă Dumnezeu o binecuvântează, dacă soțul e un om cumsecade, care te iubește, te alintă și stă lângă tine! Câteodată e bine chiar și când o duci cu chiu cu vai, de fapt, unde nu există necazuri? Poate, dacă o să te măriți, o să-ți dai seama singură. În schimb, de pildă, dacă am lua măcar prima perioadă de măritiş, cu cel pe care-l iubești; ah, de câtă, de câtă fericire ai parte câteodată, chiar clipă de clipă! în primele luni chiar certurile dintre tine și soț se sfârșesc frumos. Unele neveste, cu cât își iubesc mai mult bărbatul, cu atât mai mult caută ceartă. E adevărat, am cunoscut una: „Așa, te iubesc, zice, și te chinuiesc așa de mult din dragoste, simte și tu asta!” Știi tu că din dragoste poți să-l chinuiești pe-un om cu bună știință? Cel mai des o fac femeile. Și își zice în sinea ei: „în schimb așa o să-l iubesc pe urmă, așa o să-l mângâi, încât nu-i păcat să-l chinuiesc acum.” Toți ai casei se bucură de fericirea voastră, și viața-i frumoasă, veselă, pașnică, cinstită. Unele mai sunt și geloase. Pleacă undeva bărbatul – am cunoscut una – nu rabdă și fuge în toiul nopții să vadă dacă nu cumva e-n casa aceea, dacă nu cumva e cu femeia aceea. Asta-i deja rău. Știe și singură că-i rău, inima i se face cât un purice și suferă, însă îl iubește; totul i se trage din dragoste. Și ce bine e, după o ceartă, să te împaci, când îți ceri tu însăși iertare sau îl ierți! Și așa li-e de bine la amândoi, așa de bine le cade deodată, ca și cum s-ar fi întâlnit din nou, ca și cum s-ar fi cununat a doua oară, ca și cum dragostea s-ar fi înfiripat încă o dată. Și nimeni, nimeni n-are voie să știe ce se întâmplă între bărbat și femeie, dacă ei se iubesc. Și orice ceartă s-ar porni între dâșii, nici măcar pe mama vreunuia dintre ei nu trebuie s-o ia de judecător și să-i povestească ceva despre celălalt. Ei singuri își sunt judecători. Dragostea e o taină dumnezeiască și trebuie ferită de toți ochii străini, orice s-ar întâmpla între cei doi. Așa e mai sfântă, mai bună. Așa se stimează mai mult unul pe celălalt și pe stimă multe se întemeiază. Și dacă a existat dragostea, dacă s-au cununat din dragoste, de ce dragostea ar trece? Oare chiar nu poate fi păstrată? Rare sunt cazurile când nu poate fi păstrată. Și dacă ai norocul de un soț bun și cinstit, cum să lași dragostea să treacă? Ce-i drept, dragostea din primele luni de căsătorie trece, însă vine în urma ei altă dragoste, mai bună. Cei doi își contopesc inimile, toate treburile le orânduiesc împreună; n-au secrete unul față de altul. Și de cum apar copiii, până și zilele cele mai grele par o fericire; numai să iubești și să ai curaj. Așa și munca te înveselește, așa îți rupi câteodată de la gură de dragul copiilor, dar o faci cu bucurie. Doar și ei te vor iubi mai apoi pentru asta; deci, prin copii vei fi bogat mai târziu. Cresc copiii și simți că le ești exemplu, că ești un sprijin pentru ei; că vei muri, iar ei vor purta, toată viața, sentimentele și gândurile tale în sufletul lor așa cum le-au primit de la tine, că vor fi după chipul și asemănarea ta. Deci, asta-i o mare îndatorire. Cum să nu se apropie mai mult mama de tată și tata de mamă? Se zice că, pasămite, e greu să ai copii? Cine zice? E o fericire divină! îți plac copiii mici, Liza? Mie îmi plac grozav de mult. Știi tu – un băiețel rozaliu suga la pieptul tău, păi nu există bărbat pe lume căruia să nu i se topească inima de dragul soției lui, văzând-o cum șade

cu pruncul în brațe! Copilul e rozaliu, bucălat, se tolănește, se alintă; mânuțele și piciorușele îi sunt dolofane, unghiile curate, mici, atât de mici, încât îți vine să râzi privindu-le, ochișorii îi tresaltă ca și cum ar înțelege de-acum totul. Și când sughe, te strânge cu mânuța de sân, se joacă. Se apropie taică-su, copilul se desprinde de sân, se arcuiește pe spate din tot trupușorul, se uită la taică-su, râde, ca și cum ar fi într-adevăr ceva foarte caraghios, și iarăși, iarăși se apucă de supt. Sau, dacă-i ies cumva dinții, mușcă din senin sânul maică-sii și se uită la ea, pieziș, cu ochișorii lui: „Vezi, te-am mușcat!” Păi nu-i în asta toată fericirea, când toți trei, soțul, soția și copilul, sunt împreună? Pentru asemenea clipe multe pot fi iertate. Nu, Liza, mai întâi trebuie să înveți singură cum să trăiești și-abia după aceea să dai vina pe alții!

„Cu plăsmuiri, uite, cu plăsmuiri din astea trebuie să te ia omul! mi-am zis în sinea mea, deși, zău, vorbisem cu înflăcărare. Bruscu, am roșit. Și dacă izbucnește acum în răs, în ce gaură să dispar?” Această idee m-a înfuriat. Spre sfârșitul discursului mă înfierbântasem cu adevărat și acum orgoliul meu parcă suferea. Tăcerea se prelungea. Îmi trecu prin gând chiar s-o înghiontesc.

— D-tA. Începu ea bruscu și se opri.

Însă eu apucasem să înțeleg totul; în vocea ei tremura altă coardă, care nu mai era stridentă, grosolană și dușmănoasă, ca adineaori, ci una catifelată și rușinoasă, atât de rușinoasă, încât mie însumi mi s-a făcut rușine față de ea, simțindu-mă vinovat.

— Ce? am întrebat eu cu gingașă curiozitate.

— Păi d-ta.

— Ce?

— D-tA. Vorbești ca din carte, spuse ea și din nou, în vocea ei, se făcu parcă simțită o umbră de ironie.

Această remarcă m-a înțepat dureros. Nu mă așteptasem la așa ceva.

Nu fusesem în stare să pricep că fata își luase ironia drept mască și că era vorba de obișnuita ultimă stratagemă a oamenilor cu inima rușinoasă și neprihănită, căroră cineva, cu grosolanie și insistență, li se vâără în suflet și care, din mândrie, nu cedează până în ultima clipă și se tem să-ți mărturisească sentimentul. Ar fi trebuit să-mi dau seama după sfiala cu care, treptat, își adoptase ironia înainte de a se hotărî s-o plaseze. Însă nu mi-am dat seama și m-a cuprins ciuda.

„Stai puțin”, mi-am zis.

VII.

Nu, Liza, să nu crezi că-ți vorbesc ca din carte, când și mie mi-e scârbă să repet ce-au spus alții. De fapt, nu doar de ce-au spus alții. Toate astea mi s-au trezit chiar acum în suflet. Oare, oare chiar ție nu ți-e scârbă aici? Nu, pesemne că mare lucru-i obișnuința! Naiba știe ce poate face obișnuința din om. Chiar crezi serios că n-o să îmbătrânești niciodată, că vei fi mereu frumoasă și că patroana o să te țină aici în vecii vecilor? Nu mai zic că și aici viața-i o pacoste. De altminteri, uite ce-o să-ți zic de asta, de viața pe care o duci acum: chiar dacă ești tânără, drăguță, frumoasă, cu suflet și simțire, să

știi că, mai adineaori, când m-am trezit aici, imediat mi s-a făcut scârbă că stau aici cu tine! Numai la beție poate nimeri omul aici. Însă dacă ai fi în alt loc, dacă ai trăi cum trăiesc oamenii cumsecade poate că nu doar m-aș ține după fusta ta, poate m-aș îndrăgosti de tine, poate m-aș bucura de o privire a ta, ca să nu mai zic de cuvinte; te-aș pândi la poartă, aș îngenunchea în fața ta; m-aș uita la tine ca la viitoarea mea mireasă, ba încă aș socoti că-mi faci o mare cinste. N-aș îndrăzni să gândesc ceva urât despre tine. Pe când aici știu că n-am decât să fluier și tu, vrei nu vrei, trebuie să vii după mine, adică nu mai țin cont de voința ta, ci tu de a mea. Cel mai prăpădit țăran, când se tocmește la lucru, nu se înrobește de tot și știe, totuși, că are un soroc. Dar care-i sorocul tău? la gândește-te: ce dai tu aici, ce înrobești? Sufletul, sufletul, asupra căruia n-ai nici o putere, ți-l înrobești laolaltă cu trupul! Îți dai dragostea ca să ți-o batjocorească oricare bețiv.

Dragostea! Păi dragostea e totul, e diamantul, e comoara oricărei fete! Doar, ca să merite dragostea asta, altul ar fi în stare să-și dea sufletul, să meargă la moarte. Și ce preț are acum dragostea ta? Ești cumpărată cu totul, pe de-a-ntregul și n-are rost să-ți mai câștige cineva dragostea, când se poate și fără dragoste. Nu înțelegi că nu poate exista batjocură mai mare pentru o fată? Am auzit că aveți și voi, proastele, o mângâiere aici, că vi se permite să aveți aici ibovnici. Păi asta nu-i decât o joacă, o înșelăciune, o bătaie de joc, și voi credeți. Ce zici, ibovnicul tău chiar te iubește cu adevărat? Nu cred. N-are cum să te iubească știind că la prima chemare trebuie să te duci la altul. Dacă se împacă cu așa ceva, e un nemernic! Crezi că are vreun pic de respect pentru tine? Ce ai tu în comun cu el? își râde de tine și te jecmănește – asta-i toată dragostea lui! Măcar bine că nu te bate. Dar poate te și bate. Ia întreabă-l, dacă-l ai: o să se însoare cu tine? Păi o să-ți rădă în nas, dacă nu cumva o să te scuipe sau o să te ia la bătaie; și când te gândești că el însuși nu face nici cât o ceapă degerată. Și ia gândește-te: la ce bun ți-ai nenoroci aici toată viața? Pentru că ti se dă cafea și mâncare pe săturate? la spune: de ce ți se dă mâncare? Alteia, uneia cinstite, i s-ar opri în gât asemenea dumaticat, pentru că știe de ce i se dă mâncare. Tu ești aici datoare și vei fi datoare și trebuie să fii datoare până la cel din urmă sfârșit, până când clienții n-or să te mai vrea. Și asta se va întâmpla curând, nu-ți pune nădejdea în tinerețe. Știi că aici toate trec precum o diligență trasă de cai de poștă. Or să-ți facă brânci de-aici. Și n-or să-ți facă brânci pur și simplu ci, cu mult înainte de asta, or să înceapă a-ți căuta pricină, or să-nceapă să-ți scoată ochii, or să-nceapă să te ocărăscă, ca și cum nu tu i-ai dat patroanei toată sănătatea ta, ca și cum nu tu ți-ai fi nenorocit tinerețea și sufletul pentru ea, fără să câștigi nimic, ci parcă ai fi terminat-o, ai fi făcut-o să ajungă cerșetoare, ai fi jecmănit-o. Și să nu te aștepti la sprijin: celelalte prietene ale tale se vor repezi și ele la tine ca să-i facă pe plac, pentru că aici toate sunt în sclavie, și-au pierdut demult rușinea și mila. S-au ticăloșit și, crede-mă, nu există pe lume nimic mai mârșav, mai ticălos, mai jignitor decât ocările pe care ți le vor arunca ele. Și îți vei cheltui totul aici în păcat, iar la douăzeci și doi de ani o să arăți ca de treizeci și cinci și

bine-ar fi dacă măcar nu te-ai îmbolnăvi – roagă-te lui Dumnezeu pentru asta. De bună seamă, îți zici acum că asta nu-i muncă ci doar o petrecere! Păi muncă, ocnă mai grea ca asta nu este și n-a fost niciodată pe pământ. Și nici un cuvânt, nici o jumătate de cuvânt n-o să îndrăznești să îngâni; când or să te alunge de aici o să înțelegi cât ești de vinovată. O să te muți în alt loc, pe urmă în altul, după aceea o să te mai oploșești pe undeva și în cele din urmă o să ajungi pe Sennaia. Iar acolo, printre altele, o să ai parte și de bătaie; acolo, așa știu oamenii să fie drăguți; acolo clientul nici nu se pricepe să dezmierde fără bătaie. Nu crezi că acolo-i viața atât de parșivă? Du-te într-o zi și poate o să vezi cu ochii tăi. Eu am văzut-o pe una acolo, de Anul Nou, în dreptul ușii. O îmbrânciseră afară fetele, în bătaie de joc, ca să înghețe un pic pentru că se văita prea tare; zăvorâseră ușa pe dinăuntru. Pe la ora nouă dimineața era beată criță, cu părul încâlcit, aproape goală, bătută măr. Pudrată, dar cu vânătaii la ochi; nasul și dinții îi sângerau: o snopise un birjar. S-a așezat biata de ea pe treptele de piatră, ținând în mână un pește sărat; urla, își văieta „soarta” și izbea peștele de trepte. Iar lângă scară se adunaseră birjari și soldați beți care o zădărau. Nu crezi că vei ajunge și tu într-un asemenea hal? Nici eu n-aș vrea să cred; dar n-ai cum să știi, poate că acum zece, acum opt ani, fata aceea cu peștele sărat în mână a venit aici de undeva proaspătă, ca un heruvim, neprihănită, curată; nu știa ce-i răul, roșea la fiecare cuvânt. Poate era ca tine, mândră, supărăcioasă, nu semăna cu altele, se uita de sus ca o regină și știa că mare fericire îl așteaptă pe cel care o va îndrăgi și îl va îndrăgi și ea. Și vezi cum a sfârșit? Poate că tocmai în momentul când trântea peștele sărat de treptele murdare, beată și scârmănată, poate că tocmai atunci și-a amintit de tot ce-a fost cândva, de anii curați petrecuți în casa părinților ei, când mergea la școală, iar fiul vecinilor o aștepta în drum, îi jura că o s-o iubească toată viața și-o să-și lege soarta de a ei, cum și-au făgăduit unul altuia să se iubească veșnic și să meargă la altar de îndată ce-or crește mari! Nu, Liza, ar fi o fericire, un noroc pentru tine dacă oftica te-ar ucide de tânără printr-un ungher, la vreun subsol precum cel din care a ieșit fata de care ți-am povestit. La spital, zici tu? Bine, or să te ducă, dar dacă patroana încă mai are nevoie de tine? Oftica nu-i ca tifosul. Având boala asta, omul speră până în ultima clipă și spune că-i sănătos. Se înșeală singur. Iar patroana profită. Fii pe pace, așa-i: sufletul, adică, ti l-ai vândut, iar fată de cel căruia îi datorezi bani n-o să îndrăznești să zici nici păs. Și când vei fi pe moarte, toți or să te părăsească, toți or să-ți întoarcă spatele, pentru că ce folos să mai aibă de pe urma ta? Pe deasupra, or să înceapă să-ți scoată ochii că ocupi locul degeaba, că nu mori mai repede. Cu mare ce or să-ți dea o gură de apă, neapărat ocărându-te: „Când, cică, o să crapi odată, ticăloaso? Nu putem dormi din cauza gemetelor tale, clienților li se face silă”. Așa-i; am auzit cu urechile mele asemenea cuvinte. Tu ești gata să-ți dai sufletul, iar ei te vâra în ungherul cel mai împutit din subsol, unde-i întuneric și igrasie; zăcând singură acolo, la ce te gândești? De îndată ce mori, te pregătesc de înmormântare la iuțeală, cu mâini străine, cu bombăneli și nerăbdare, nimeni n-o să te binecuvânteze,

nimeni n-o să ofteze după tine, nu-și vor dori decât să scape și de grija asta. Or să-ți cumpere un sicriu făcut de mântuială, or să te ducă la groapă cum au dus-o azi pe nenorocita aceea și pe urmă or să-ți facă parastasul la cârciumă. N-are a face că groapa-i plină cu noroi, că groparii sunt niște lepădături, că lapovița se prăvălește valuri-valuri – doar n-o să-și bată capul cu tine, nu-i așa? «Coboar-o, Vaniuha; chiar că așa-i e „soarta”, și-aici a pornit cu picioarele-n sus, că din alea a fost. Scurtează frânghia, pezevenchiule!» «E bine și-așa.» «Cum să fie bine? Uite că zace pe-o rână. N-a fost și ea om? Gata, astup-o.» Nici să se certe prea mult din pricina ta n-or să aibă chef. Or să astupe cât pot de repede groapa cu lut vânat și-or să se ducă la cârciumă. Asta va fi sfârșitul amintirii tale pe pământ; la mormintele altora vin copiii, tații, soții, iar tu n-o să ai parte nici de-o lacrimă, nici de-un oftat, nici de-o vorbă bună, nimeni din toată lumea asta n-o să vină vreodată la mormântul tău; numele o să-ți dispară de pe fața pământului, ca și cum n-ai fi trăit vreodată pe lume, ca și cum nici măcar nu te-ai fi născut! Din noroi și mlaștină, degeaba ai bocăni tu acolo, în capacul sicriului, când se scoală morții: „Dați-mi drumul, oameni buni, să trăiesc și eu pe lume! Trăind, n-am avut parte de viață, viața mea a fost o cârpă de care oamenii și-au șters picioarele, mi-au băut-o într-o cârciumă de pe Sennaia; dați-mi drumul, oameni buni, să mai trăiesc o dată pe lume!”

Mă apucase patosul până într-atât, încât simțeam că mi se oprește un nod în gât și. Deodată m-am oprit, m-am ridicat speriat într-un cot și, aplecându-mi temător capul, cu inima agitată, am început să trag cu urechea. Aveam motive să mă simt încurcat.

De mult presimțeam că-i răvășisem sufletul și îi zdrobisem inima și, pe măsură ce mă convingeam de asta, doream tot mai mult să-mi ating țelul cât mai repede și cât mai în forță. Jocul, jocul mă pasionase; la drept vorbind, nu doar jocul.

Știam că vorbesc dens, stereotip, chiar livresc, într-un cuvânt, nu mă pricepeam să vorbesc altfel decât „ca din carte”. Dar asta nu mă deranja; știam, doar, presimțeam că mă va înțelege și că, poate, stilul livresc va fi de folos intenției mele. Dar acum, obținând efectul scontat, mă speriasem. Nu, niciodată, niciodată nu mai fusesem martorul unei asemenea disperări! Ea zăcea cu fața înfundată în perna pe care o îmbrățișase. Plânsul îi sfâșia pieptul. Tot trupul ei tânăr tremura, zguduit parcă de convulsii. Hohotele ei de plâns, înăbușite în interior, clocoteau și, brusc, răbufneau în afară, purtate de gemete și țipete. Atunci își afunda și mai mult fața în pernă: ținea ca nimeni din casa asta, nici un suflet viu să nu afle de lacrimile și chinurile ei. Mușca perna, și-a mușcat și mâna până la sânge (am văzut asta mai târziu), sau, înfigându-și degetele în cosițele ei încălcite, încremenea de încordare, cu răsufierea oprită și dinții încleștați. Am dat să încep a-i vorbi, s-o rog să se liniștească, dar am simțit că n-am curaj și deodată, cuprins parcă de friguri, aproape îngrozit, pe pipăite, m-am pregătit iute de plecare. Era întuneric: oricât mă grăbeam, nu puteam termina repede cu îmbrăcatul. Bâjbâind, am dat dintr-o dată de o cutie de chibrituri și de un sfeșnic, în care era înfiptă o lumânare neînceptă. De

îndată ce lumina a împrăștiat bezna, Liza s-a ridicat brusc în capul oaselor cu fața cumva schimonosită, cu un zâmbet pe jumătate smintit, privindu-mă cu un aer stupid. M-am așezat lângă ea și i-am luat mâinile; ea s-a dezmeticit, s-a repezit la mine, a dat să mă îmbrățișeze dar n-a îndrăznit și și-a înclinat încet fruntea către mine.

— Liza, draga mea, degeaba ți-am. Iartă-mă. Am dat eu să încep, dar ea mi-a strâns cu degetele atât de tare mâinile, încât mi-am dat seama că vorbele mele sunt nepotrivite și am tăcut.

— Uite adresa mea, Liza, treci pe la mine.

— O să treC. Șopti ea cu hotărâre, fără să-și ridice capul.

— Atunci, eu plec, rămâi cu binE. La revedere.

M-am ridicat, a coborât și ea din pat și dintr-o dată a roșit, a tresărit, a luat o broboadă de pe scaun, și-a aruncat-o pe umeri, strângându-și-o până sub bărbie. Făcând toate astea, zâmbi iarăși cumva dureros, roși și se uită ciudat la mine. Eram și eu îndurerat; mă grăbeam să plec, să mă retrag.

— Stai puțin, spuse ea deodată, de-acum în vestibul, chiar în dreptul ușii; trăgându-mă de mâneca mantalei și oprindu-mă, puse jos lumânarea și fugi înapoi; probabil își amintise de ceva sau voia să aducă și să-mi arate ceva. Fugind, se înroșise din nou, ochii îi străluceau, pe buze îi licărise un zâmbet – ce să fie? Am așteptat-o fără să vreau; s-a întors după un minut, privindu-mă ca și cum m-ar fi rugat s-o iert pentru nu știu ce. Acum nu mai avea fața, nu mai avea privirea ursuză, neîncredătoare și îndârjită de adineaori. Ochii îi erau acum rugători, catifelati și totodată încredători, tandri, sfioși. Așa se uită copiii la persoanele pe care le iubesc foarte mult și cărora le cer ceva. Avea ochii căprui, doi ochi minunați, vii, care se pricepeau să oglindească și dragostea, și ura posomorâtă.

Fără să-mi explice nimic – ca și cum eu, precum nu știu ce ființă superioară, trebuia să știu totul fără explicații – mi-a întins o foaie de hârtie. În clipa aceasta fața îi era plină de triumful cel mai naiv, cel mai copilăresc. Am despăturit hârtia. Era o scrisoare primită de la un student medicinist sau cam așa ceva, o declarație de dragoste foarte emfatică, cu înflorituri, dar extrem de respectuoasă. Nu-mi aduc aminte exact expresiile, dar țin bine minte că de sub stilul pretențios răzbătea un sentiment veritabil, imposibil de falsificat. După ce am terminat de citit, i-am întâlnit privirea fierbinte, curioasă și copilăresc de nerăbdătoare, care mă fixa. Își pironise ochii pe fața mea și aștepta nerăbdătoare să vadă ce voi spune. În câteva cuvinte, grăbită, dar parcă bucuroasă și mândră, mi-a explicat că fusese undeva la o serată dansantă, la o familie, în casa unor „oameni foarte, foarte cumsecade, familiști, care nu știu încă nimic, absolut nimic”, pentru că ea e încă nouă aici și doar așa. Nu-i încă deloc hotărâtă să rămână și va pleca negreșit, de îndată ce-și va plăti datoria. „Ei, acolo era studentul, toată seara a dansat, a vorbit cu ea și au constatat că o cunoaște de la Riga, încă de pe când erau copii, că se jucaseră împreună, numai că asta a fost demult. – că îi cunoaște și pe părinții ei, dar de asta el nu

știe și nu bănuiește nimic-nimic-nimic! Și a doua zi după serată (acum trei zile), prin prietena care a însoțit-o acolo, i-a trimis scrisoarea. Și asta-i tot.”

După ce termină de povestit, își coborî parcă rușinată ochii strălucitori.

Biata de ea, păstra scrisoarea ca pe un lucru de preț și dăduse fuga după singurul lucru de preț, nedorind ca eu să plec înainte de a afla că și pe ea o iubește cineva cinstit și sincer, că și cu ea vorbește respectuos cineva. Precis că scrisorii îi era hărăzit să zacă într-o casetă, fără urmări. Dar oricum, sunt sigur că toată viața ar fi păstrat scrisoarea ca pe un lucru de preț, ca pe mândria și justificarea ei; și iată, într-un asemenea moment, și-a adus aminte de scrisoare și mi-a adus-o, pentru a se mândri naiv cu ea față de mine, ca să-mi fac o altă impresie despre ea și s-o laud. N-am spus nimic, i-am strâns mâna și am plecat. Nu puteam să nu plec. Tot drumul am mers pe jos, cu toate că lapovița continua să-și cearnă fulgii mari, îndoiiți cu apă. Eram istovit, zdrobit, plin de nedumerire. Dar dedesubtul nedumeririi licărea deja adevărul. Un adevăr dezgustător!

VIII.

De altminteri, n-am acceptat prea curând să recunosc acest adevăr. Trezindu-mă dimineață după câteva ore de somn adânc, de plumb, și amintindu-mi imediat toată ziua din ajun, chiar m-am mirat de sentimentalismul meu față de Liza, „de toate ororile și milele de ieri”. „Uite-așa, te-apucă uneori câte-o zdruncinare muierească de nervi, ptiu! mi-am zis. Și de ce i-oi fi împins adresa mea? Dacă vine? De fapt, n-are decât să vină; nu-i nimic. Însă, pesemne, nu asta era acum prima și cea mai importantă problemă: trebuia să mă grăbesc, cu orice preț, să-mi salvez reputația în ochii lui Zverkov și ai lui Simonov. Asta era grija mea cea mai de căpătâi. Și luându-mă cu treburile, chiar am uitat de Liza în dimineața aceea.

Mai întâi și mai întâi, trebuia să-i restitui imediat datoria lui Simonov. M-am decis să fac un pas disperat: să împrumut o mulțime de bani, cincisprezece ruble, de la Anton Antonâci. Ca un făcut, în dimineața aceea era extraordinar de bine dispus și mi i-a dat pe loc, de la prima rugămintă. M-am bucurat atât de mult, încât semnând chitanța, cu o figură bravă, dezinvolt, i-am spus că ieri „am tras un chef cu niște prieteni la Hotel de Paris, ne-am luat adio de la un coleg, pot zice chiar prieten din copilărie, știți, un mare petrecăreț și un răsfățat, dar, desigur, de familie bună, cu avere însemnată, cu o carieră strălucită, știți dv de care; am întrecut măsura cu o juma' de duzină și.” Și nimic; toate astea le-am rostit foarte ușor, degajat și cu satisfacție.

Întorcându-mă acasă, i-am scris de îndată lui Simonov.

Și acum mă apucă încântarea, amintindu-mi tonul de veritabil gentleman al scrisorii, stilul ei amical și sincer. Cu ingeniozitate și noblețe și – ceea ce e mai important – fără nici un cuvânt de prisos, am luat asupra mea toată vina. Mă justificam, „dacă mai am dreptul să mă justific”, prin faptul că neobișnuit deloc cu băutura, m-am îmbătat de la primul pahar, pe care (pasămite) l-am băut înainte de venirea lor, când îi așteptasem la Hotel de Paris, între ora cinci și șase. Scuzele mele i le ofeream mai ales lui Simonov; tot pe el îl rugam să le

transmită și celorlalți scuzele mele, mai ales lui Zverkov, pe care, „îmi aduc aminte ca prin vis”, mi se pare că l-am jignit. Am adăugat că aș fi luat o birjă ca să trec pe la fiecare dintre ei, dar că mă doare capul și, mai presus de toate, mi-e rușine. Am rămas mulțumit mai cu seamă de „ușurința”, mai bine zis, dezinvoltura (de altfel, întru totul decentă) care îmi purta subit condeiul și, mai bine decât orice argument, le dădea de înțeles că privesc destul de detașat „toată porcăria de ieri”; totuși, nu sunt câtuși de puțin omorât dintr-o lovitură, cum, probabil, vă închipuiți, domnilor, ci dimpotrivă, văd lucrurile calm, așa cum trebuie să le vadă un gentleman care se respectă. „Ce-a fost a fost, adică, am făcut-o și gata.”

— Păi nu-i o cochetărie de marchiz? mă minunam eu, recitind misiva. Și toate datorită faptului că sunt un om evoluat și cult! în locul meu, alții n-ar fi știut cum să se descâlcească, pe când eu m-am descurcat și îmi fac iarăși de cap, deoarece sunt „un om cult și evoluat al timpului nostru”. La o adică, poate că ieri totul s-a întâmplat din pricina vinului.» HM. Nu, nu din pricina vinului. N-am băut deloc votcă, de la cinci la șase, cât i-am așteptat. L-am mințit pe Simonov; l-am mințit fără rușine; de fapt, nici acum nu mi-e rușine.

La urma urmei, mă doare-n cot! Principalul e că mi-am luat de-o grijă.

Am pus în plicul cu scrisoarea șase ruble, l-am lipit și l-am înduplecat pe Apollon să i-l ducă lui Simonov. Aflând că sunt bani în plic, Apollon a devenit ceva mai respectuos și a acceptat să meargă. Spre seară am ieșit să mă plimb. După beția de ieri, capul mă durea și mi se învârtea. Dar pe măsură ce se lăsa seara și amurgul devenea tot mai întunecat, cu atât mai mult mi se schimbau și mi se încâlceau impresiile și, în urma lor, gândurile. Ceva era pe moarte în interiorul meu, în adâncul inimii și conștiinței mele, însă nu voia să moară și se îmi provoca într-o tristețe arzătoare. Cel mai adesea, mă înghesuiam pe străzile cele mai aglomerate, cu ateliere muncitorești: Meșceanskaia, Sadovaia, pe lângă Parcul Iusupov. Îmi plăcea mai ales să mă plimb pe aceste străzi în amurg, când creștea forfota mulțimii de trecători, muncitori și meseriași, care, având întipărită pe fețe o îngrijorare înrăită, se duceau pe la casele lor după munca de peste zi. Îmi plăceau tocmai pentru vânzoleala de două parale, tocmai prozaismul obraznic. De data asta viermuiala străzii doar mă irita și mai mult. Nu izbuteam nicidecum s-o scot la capăt cu mine însumi. Ceva se ridica neconținut în sufletul meu, dureros și nu voia să se potolească. Mâhnit de tot, m-am întors acasă. Parcă aș fi săvârșit o fărădelege.

Mă chinuia permanent gândul că va veni Liza. Ciudat mi se părea că, dintre toate întâmplările de ieri, amintirea ei mă chinuia cumva deosebit, fără legătură cu celelalte. Spre seară izbutisem să uit de toate celelalte, dădusem a lehamite din mână și încă mai eram pe deplin satisfăcut de scrisoarea pe care i-o trimisesem lui Simonov. Dar în privința ei, parcă nu mai eram mulțumit. Parcă numai gândul la Liza mă chinuia. „Ce-ar fi dacă vine? mă întrebam întruna. Nu-i nimic, n-are decât să vină. Hm. Partea urâtă e că o să vadă, bunăoară, cum trăiesc. Ieri m-am înfățișat dinaintea ei ca un EroU. Iar acum, hm! De fapt, e-o porcărie că am ajuns în halul ăsta. Casa mi-e de-o mizerie

lucie. Și am avut curajul să merg ieri la dîneu cu hainele astea! Ce să mai zic de canapeaua, de sub mușamaua căreia ies bucăți de burete? Dar halatul, cu care nu mă pot acoperi! Ce zdrențe. Și ea o să vadă toate astea; și pe Apollon o să-l vadă. Precis că măgarul o s-o jignească. O să-i caute nod în papură ca să-mi facă o bătărie. Iar eu, se înțelege, după cum îmi e obiceiul, o să fiu laș, o să-ncep să umblu cu pași mărunți prin fața ei, să mă înfășor în pulpanele halatului, o să-ncep să zâmbesc, o să spun minciuni. Ptiu, mare porcărie! Și încă nu asta-i marea porcărie! Nu, aici sunt lucruri mai grave, mai urâte, mai abjecte, da, mai abjecte! Și iarăși, iarăși va trebui să-mi pun pe față masca asta necinstită, mincinoasă.”

Ajungând la acest gând, am explodat: „De ce să fie necinstită? Care necinstită? Ieri am vorbit sincer. Mi-aduc aminte că și-n sufletul meu era un sentiment adevărat. Am vrut să trezesc în ea sentimente nobile. Și dacă a plâns puțin, asta-i bine, o să aibă un efect benefic.”

Totuși nu reușeam să mă liniștesc nicidecum.

Toată seara, după ce m-am întors acasă, când trecuse de-acum de ora nouă și, conform calculelor mele, Liza nu mai putea veni, parcă o vedeam totuși în fața ochilor și, mai cu seamă, mi-o aminteam într-una și aceeași poziție. Din toată ziua precedentă îmi revenea în minte cu deosebită claritate: atunci când am iluminat camera cu chibritul și i-am văzut fața palidă, schimonosită, cu privirea de muceniță. Și în clipa aceea, ce jalnic, ce nefiresc, ce strâmb era zâmbetul întipărit pe fața ei! Însă pe-atunci încă nu știam că până și peste cincisprezece ani mi-o voi închipui pe Liza tot așa, cu zâmbetul acela jalnic, strâmb, inutil, pe care-l avusese în clipa aceea.

A doua zi eram deja gata să consider că toate sunt niște ineptii, nervi care au luat-o razna și, în primul rând-o exagerare. Fusesem întotdeauna conștient de această coardă slabă a mea și uneori mă temeam foarte tare de ea: „exagerez totul și tocmai de asta calc pe alături” îmi repetam în fiecare oră. Dar, de altfel, „de altfel, Liza va veni” – iată refrenul cu care se încheiau toate reflecțiile mele de atunci. Eram atât de neliniștit, încât uneori simțeam că turbez. «Va veni! Va veni negreșit! exclamam eu, umblând repede prin cameră. Poate nu astăzi, însă mâine va veni, mă va găsi până la urmă! Așa-i afurisitul de romantism al tuturor acestor inimi curate! Ah, mârșăvie, ah, perfidie, ah, mărginire a tuturor acestor „infecțe suflete sentimentale”! Ei, cum să nu înțelegi, cum, adică, să nu înțelegi!» Dar aici mă opream, chiar foarte încurcat.

„Și, mă gândeam eu în treacăt, ce puține, ah, ce puține cuvinte mi-au trebuit, ce idilă de tot nimicul (și încă o idilă prefăcută, livrescă, studiată) ca să întorc pe dos, la repezeală, un suflet omenesc. Mare lucru și virginitatea, glia prielnică!”

Câteodată îmi trecea prin minte să mă duc chiar eu la ea, „să-i povestesc tot” și s-o înduplec să nu vină. Dar în aceste momente, la acest gând, se stârnea în mine o furie atât de mare, încât, pare-mi-se, aș fi fost în stare s-o zdrobesc pe „blestemata” de Liza, dacă s-ar fi nimerit prin preajmă, aș fi jignit-o, aș fi insultat-o, aș fi alungat-o, aș fi lovit-o!

Totuși, trecură o zi, două, trei, ea nu mai venea și eu începusem să mă liniștesc. Mă învioram și mă înseninam mai ales după ora nouă, uneori chiar începeam să visez și încă destul de dulce. «Bunăoară, o salvez pe Liza tocmai prin faptul că mă vizitează și eu îi vorbesc. O cultiv, o educ. În cele din urmă, observ că mă iubește, mă iubește cu patimă. Mă prefac a nu înțelege (de fapt, nu-mi dau seama de ce mă prefac; probabil, așa, de frumusețea gestului). În sfârșit ea, tulburată cu totul, frumoasă, tremurând și plângând, se aruncă la picioarele mele și-mi spune că sunt salvatorul ei, că mă iubește mai presus de orice pe lume. Mă arăt, uimit, dar. „Liza, îi zic, chiar crezi că nu ți-am remarcat dragostea? Am văzut, am ghicit totul, dar n-am îndrăznit să atentez primul la inima ta, pentru că aveam influență asupra ta și m-am temut că tu, din recunoștință, îți vei impune cu forța să răspunzi iubirii mele, că îți vei provoca silnic în suflet un sentiment pe care, poate, nu-l ai, lucru pe care eu nu l-am vrut pentru că ar fi. Un despotism. N-ar fi fost delicat (ei bine, într-un cuvânt, o luam razna prin cine știe ce subtilități europene, î la George Sand, inexplicabil de fine.). Dar acum, acum ești a mea, ești creația mea, ești pură, superbă, ești splendida mea soție.»

Și-n casa mea, cu fruntea sus Tu intră liberă, stăpână!

Apoi începem să trăim omeneste, călătorim în străinătate etC. Etc.» într-un cuvânt, ajungeam să mi se facă mie însumi rușine și sfârșeam prin a mă lua singur peste picior, scoțându-mi limba în oglindă.

«Păi nici n-o s-or lase pe „ticăloasă”! îmi ziceam. Pare-mi-se că patroana nu le prea dă voie să se plimbe, mai ales seara (nu știu de ce mi se părea că trebuia să vină neapărat seara, exact la ora șapte). De altfel, mi-a spus că încă nu s-a înrobite de tot, că are un statut special, așa că, hm! La naiba, va veni, negreșit va veni!»

Bine măcar că între timp mă distrăgea Apollon cu mitocăniile lui. Mă făcea să-mi pierd și ultima picătură de răbdare! Era ciurma mea, flagelul prăvălit de Providență asupra mea. Mă ciorovăiam mereu, de câțiva ani, și-l uram. Doamne, ce mult îl uram! Cred că n-am mai urât pe nimeni în viață așa cum îl uram pe el, mai ales în anumite momente. Era un om în vârstă, sobru, care se mai îndeletnicea și cu croitoria. Nu știu de ce, însă, mă disprețuia, întrecea chiar orice măsură cu disprețul și se uita la mine de sus, insuportabil de sus. De altfel, privea de sus pe oricine. Era de-ajuns să-i vezi țeasta blondă, părul lins, moțul pe care și-l înfoia pe frunte și și-l ungea cu untdelemn, gura cu buzele țuguiate într-un triunghi, și simțeau deja că ai dinaintea ta o ființă care nu se îndoia niciodată de sine. Era pedant în cel mai înalt grad, cel mai mare pedant din câți mi-a fost dat să întâlnesc pe lume; și pe deasupra, avea un amor propriu cum poate numai lui Alexandru Macedon i-ar fi stat bine. Era îndrăgostit de fiecare nasture al lui, de fiecare unghie, îndrăgostit cu adevărat, ceea ce se vedea din prima clipă! Se purta cu mine într-un despotism, vorbea extrem de puțin cu mine și, dacă se întâmpla să-mi arunce o privire, aceasta era fermă, maiestuos de înfumurată permanent batjocoritoare, ceea ce mă făcea câteodată să turbez de furie. Slujba și-o făcea cu aerul că-mi acordă cea mai

mare favoare. De altminteri, nu făcea pentru mine aproape nimic și nici măcar nu se socotea cătuși de puțin obligat să facă ceva. Nu mai încapă nici o îndoială că mă socotea prostul proștilor din lumea asta și dacă „mă ținea pe lângă el”, o făcea numai și numai pentru că putea căpăta de la mine simbrie în fiecare lună. Era de acord „să nu facă nimic” la mine pentru șapte ruble pe lună. Multe păcate mi se vor ierta pentru el. Uneori ajungeam să-l urăsc atât de tare, încât tremuram de furie numai văzând cum pășește. Dar mai ales mă scârbea vorbirea lui peltică. Avea limba un pic mai lungă decât trebuie, sau cam așa ceva și, din această pricină, șuiera și sâsâia mereu, lucru cu care, pare-mi-se, se mândrea grozav, închipuindu-și că-i conferea extrem de multă demnitate. Vorbea încet, măsurat, punându-și mâinile la spate și plecându-și ochii în pământ. Cel mai mult mă înfură când, uneori, începea să citească Psaltirea, în cotlonul lui, despărțit de camera mea printr-un perete de scânduri. Multe lupte am avut de îndurat din pricina acestei lecturi, însă lui îi plăcea grozav de mult să citească seara, cu voce scăzută și monotonă, îngânată, ca și cum s-ar fi aflat la căpătâiul unui mort. Curios e că până la urmă aici a ajuns: acum se tocmește ca să citească Psaltirea pentru morți și, totodată, exterminază șobolani și face vacs. Dar pe-atunci nu-l puteam alunga, de parcă ar fi fost contopit chimic cu viața mea. Pe deasupra, nici în ruptul capului nu s-ar fi lăsat înduplecat să plece din casa mea. Mi-era imposibil să locuiesc în chambres garnies, apartamentul era palatul meu, găoacea mea, carapacea mea, în care mă ascundeam de restul umanității, iar Apollon, naiba mai știe de ce, mi se părea a aparține acestui apartament, așa că timp de șapte ani nu i-am putut face vânt.

Bunăoară, era imposibil să-l amân cu plata simbriei măcar două-trei zile. Ar fi ieșit o istorie, de n-aș mai fi știut cum să mă descâlcesc din ea. Dar în zilele acelea eram atât de pornit împotriva tuturor, încât nici eu nu știu de ce și pentru ce m-am hotărât să-l pedepsesc pe Apollon și să-l mai amân cu plata simbriei încă două săptămâni. Demult, de vreo doi ani, aveam de gând s-o fac, numai ca să-i demonstrez că nu trebuie să-ndrăznească s-o facă pe grozavul cu mine și că, dacă am eu chef, pot oricând să nici nu-i plătesc simbrie. Mi-am propus să nu-i spun nimic și chiar să nu aduc dinadins vorba de asta, ca să-i înfrunt mândria și să-l silesc să pomenească el primul despre simbrie. Atunci voi scoate șapte ruble din sertar, îi voi arăta că le am și că intenționat le-am pus deoparte, dar că, „nu vreau, pur și simplu nu vreau să-i dau simbria, nu vreau pentru că așa vreau eu”, pentru că „asta mi-e voia de stăpân”, din cauză că nu-i respectuos, din cauză că-i mitocan, dar că, dacă mă roagă respectuos, poate mă îmbunez și-l plătesc; dacă nu, o să mai aștepte încă două săptămâni, o să aștepte și trei, o lună întreagă o să aștepte.

Însă tot el a biruit, cu toată încrâncenarea mea. N-am rezistat nici patru zile. A început ca întotdeauna în asemenea cazuri, pentru că mai fuseră cazuri din acestea, mai existaseră încercări (și, notez, știam totul dinainte, îi cunoșteam pe dinafară tactica ticăloasă); începea prin a mă țintui din când în când cu o privire extrem de severă, necoborându-și-o câteva minute la rând,

mai ales când intram sau când ieșeam din casă. Dacă, de pildă, rezistam și mă prefăceam că nu-i observ privirile, ca și altădată, tăcut, trecea la celelalte torturi. Se întâmpla că, deodată, hodoronc-tronc, intra lin și neauzit în cameră, în timp ce eu citeam sau mă plimbam încoace și încolo, se oprea lângă ușă, își punea o mână la spate, își împingea un picior înainte și mă țintuia cu o privire care nu mai era doar severă, ci de-a dreptul disprețuitoare. Dacă-I întrebam ce vrea, nu-mi răspundea nimic, continua să se uite în ochii mei încă vreo câteva secunde, apoi, strângându-și buzele într-un chip aparte, cu o expresie semnificativă, se răsucea încet în loc și ieșea agale din cameră. Peste două ore iar intra pe neașteptate și mi se înfățișa în același fel. Se întâmpla că, turbat de furie, îl întrebam ce pofteste sau, pur și simplu, îmi ridicam, brusc și poruncitor, capul, începând să-l privesc și eu drept în ochi. Ne uitam așa, unul la altul, cam două minute; apoi, încet și plin de importanță, îmi întorcea spatele și ieșea din nou pentru alte două ore.

Dacă nici după asta nu-mi veneau mințile la cap și continuam să mă răzvrătesc, începea dintr-o dată să ofteze privindu-mă, să ofteze prelung, adânc, ca și cum prin acest oftat mi-ar fi măsurat întreaga adâncime a prăbușirii mele morale și, firește, sfârșea prin a mă birui cu totul: turbam, zbieram, dar eram totuși nevoit să cedez în problema care-l interesa pe el.

Acum, de îndată ce începuseră obișnuitele manevre cu „privirile severe”, mi-am ieșit din fire și, înfuriat, m-am năpustit asupra lui. Eram prea scos din sărite și fără asta.

— Stai! am strigat eu cu frenezie, pe când el se răsucea încet și tăcut, cu o mână pusă la spate, ca să se retragă în camera lui. Stai! întoarce-te, întoarce-te, îți zic! Cred că mă răstisem la el atât de nefiresc, încât s-a întors și, oarecum mirat, a început să mă măsoare din ochi. De altminteri, continua să nu-mi spună o vorbă, ceea ce mă exaspera.

— Cum îndrăznești să intri la mine fără să-ți ceri voie și să te holbezi așa la mine? Răspunde!

Însă, privindu-mă calm vreo jumătate de minut, el dădu iarăși să se răsucească.

— Stai! am zbierat eu, repezindu-mă după el. Nu te mișca din loc! Așa. Acum răspunde: ce-ai vrut să vezi, intrând?

— Dacă acușilea vrei să-mi poruncești ceva, treaba mea-i să fac, răspunse el, după încă un moment de tăcere, sâsâind încet și măsurat, ridicându-și sprâncenele și aplecându-și calm capul de pe un umăr pe celălalt; și toate astea cu un calm îngrozitor.

— Nu asta, nu asta te întreb, călăule! am strigat eu, tremurând de furie. Îți spun eu, călăule, de ce vii aici: vezi că nu-ți dau simbria, ești mândru și nu vrei să te ploconești, să mă rogi și de asta vii – ca să mă pedepsești, să mă chiniești cu privirile tale prostesti și nu bă-nu-iești, călăule, ce prostie-i asta, ce prostie, prostie, prostie!

Tăcut, el dădu iarăși să se răsucească, dar eu m-am agățat de el.

— Ascultă, i-am strigat. Vezi, uite banii, uite-i! (l-am scos din sertar). Șapte ruble, toate, dar n-o să le capeți, n-o să le capeți până când n-o să vii, respectuos și cu fruntea plecată, să-mi ceri iertare. Ai auzit?

— Asta nu se poate! mi-a răspuns el cu nefirească siguranță de sine.

— Se poate! i-am strigat. Îți dau cuvântul meu că așa va fi!

— N-am de ce să-mi cer iertare de la d-ta, continuă el, de parcă nici nu mi-ar fi auzit țipetele. Pentru că d-ta ești cel care m-a făcut „călău” și pentru asta pot să te reclam oricând la poliție.

— Du-te! Reclamă-mă! am zbierat eu. Du-te chiar acum, în minutul, în secunda asta! Oricum ești călău! călău! călău! însă el doar m-a privit, apoi mi-a întors spatele și, fără să-mi mai asculte țipetele prin care-l chemam înapoi, a intrat agale în camera lui, fără a mai întoarce capul.

„Dacă nu era Liza, nu s-ar fi întâmplat nimic din toate astea!” mi-am zis în sinea mea. Apoi, după ce am stat pe loc cam un minut, grav și solemn, dar cu inima bătându-mi când mai încet, când mai repede, m-am dus în odaia lui, îndărătul peretelui de scânduri.

— Apollon, i-am spus eu încet, târăgănat, dar simțind că mă înăbuș. Chiar acum, fără întârziere, du-te după comisar!

Între timp el apucase să se așeze la masa lui, își pusese ochelarii pe nas și începuse să coase ceva. Dar, auzindu-mi porunca, a pufnit dintr-o dată în râs.

— Acum, în clipa asta, du-te! Du-te, du-te, nici nu-ți imaginezi ce se întâmplă dacă nu te duci!

— Chiar că nu ești în toate mințile, observă el fără să-și ridice măcar capul, sâsâind tot atât de rar și continuând să-și bage ața în ac. Unde s-a mai pomenit să vrea cineva să se pârască singur la poliție? Și dacă vrei să mă sperii, te bucuri degeaba, pentru că n-o să se întâmple nimic.

— Du-te! am urlat, înșfăcându-l de umăr. Simțeam că-s gata să-l lovesc.

Și n-am auzit cum în clipa aceea s-a deschis încet ușa de la vestibul și a intrat cineva, care s-a oprit și a început să ne măsoare cu nedumerire din ochi. M-am uitat peste umăr, am înlemnit de rușine și m-am repezit în camera mea. Acolo, apucându-mă de păr cu amândouă mâinile, mi-am lipit capul de perete și am încremenit în această poziție.

Peste vreo două minute se auziră pașii domoli ai lui Apollon.

— A venit una care întreabă de d-ta, spuse el, privindu-mă deosebit de sever, apoi se dădu deoparte și-i făcu loc Lizei să treacă. Nu voia să plece și ne privea în batjocură.

— Du-te! Du-te! i-am dat eu comanda, zăpăcit de tot. În clipa aceea ornicul meu s-a sforțat, a hârâit și a bătut ora șapte.

IX.

Și-n casa mea, cu fruntea sus Tu intră liberă, stăpână! (Din poezia aceluiași autor)

Stăteam în picioare în fața ei, zdrobit, făcut de rușine, dezgustător de fâstăcit și, pare-mi-se, zâmbeam, încercând din răspuțeri să mă acopăr cu

pulpanele halatului meu vătuit, jerpelit – exact cum, cu puțin timp înainte, într-un moment de depresiune sufletească, îmi imaginasem că se va întâmpla. După ce-a stat pe capul nostru vreo două minute, Apollon plecase, dar eu nu mă simțeam mai ușurat. Cel mai rău era că și ea se fâstâcise subit într-un hal la care nu m-aș fi așteptat.

— La loc, i-am spus eu mașinal și i-am împins un scaun lângă masă, iar eu m-am așezat pe canapea. Docilă, ea s-a așezat imediat, privindu-mă cu ochii mari și așteptând în mod evident ceva de la mine. Tocmai această naivitate a așteptării m-a înfuriat, dar mă stăpâneam.

Ar fi fost cazul să se străduiască a nu observa nimic, ca și cum toate ar fi fost obișnuite, dar ea. Și am simțit vag că-mi va plăti scump pentru toate astea.

— M-ai surprins într-o situație ciudată, Liza, am început eu, bâlbâindu-mă și știind că tocmai așa n-ar trebui să încep.

— Nu, nu, să nu-ți închipui mai știu eu ce! am strigat, văzând-o că roșește brusc. Nu mi-e rușine de sărăcia mea. Dimpotrivă, sunt mândru de ea. Sunt sărac, dar curat. Se poate să fii sărac și curat, am bâiguit eu. De fapt. Vrei un ceai?

— NU. Dădu ea să refuze.

— Stai puțin!

Am sărit de pe canapea și am dat fuga la Apollon. Doar trebuia să dispar undeva.

— Apollon, i-am șoptit eu cu o grabă înfrigurată, aruncându-i pe masă cele șapte ruble pe care le ținusem tot timpul în pumnul strâns, ia-ți simbria; vezi și tu, ți-o dau; în schimb, ești obligat să mă salvezi; adu imediat de la bodegă niște ceai și zece pesmeți. Dacă nu vrei să te duci, mă nenorocești! Nu știi ce femeie e. Ea e totul! Poate că-ți închipuiești ceva.! Dar nu știi ce femeie e!

Apollon, care se apucase deja de lucru și își pusese ochelarii, fără să-și lase acul jos, s-a uitat mai întâi pieziș la bani; apoi, fără să-mi acorde nici o atenție și nerăspunzându-mi nimic, a continuat să-și facă de lucru cu ața pe care încă nu apucase s-o treacă prin urechile acului. Am așteptat vreo trei minute, în picioare, cu brațele încrucișate î la Napoleon. Tâmpilele îmi erau umede de transpirație; simțeam că sunt palid la față. Dar, slavă Domnului, pesemne că, uitându-se la mine, i s-a făcut milă. Terminând cu ața lui, s-a ridicat încet de pe scaun, a împins scaunul încet, și-a scos încet ochelarii, a numărat încet banii și, în cele din urmă a ieșit încet din cameră, întrebându-mă peste umăr dacă să ia o porție întregă. Întorcându-mă la Liza, mi-a venit o idee: ce-ar fi să fug așa cum sunt, în halat, unde-oi vedea cu ochii și pe urmă – fie ce-o fi?

M-am așezat din nou. Fata mă privea neliniștită. Câteva minute am tăcut amândoi.

— Îl omor! am strigat eu deodată, bătând cu pumnul în masă atât de tare, încât din călimară săriră stropi.

— Vai, cum poți vorbi așa? strigă ea, cutremurată.

— Îl omor, îl omor! zbieram eu, bătând în masă, înfuriat la culme, dar în același timp dându-mi foarte bine seama ce prostie e din partea mea să fiu atât de furios.

— Nu știi, Liza, ce înseamnă călăul ăsta pentru mine. E călăul meu. Acum s-a dus după pesmeți; el.

Și deodată m-au podidit lacrimile. Aveam o criză. Mi-era tare rușine printre sughiturile de plâns; dar nu mă mai puteam stăpâni.

Ea s-a speriat. „Ce-i cu d-ta! Ce-i cu d-ta!” striga mereu, agitându-se împrejurul meu.

— Apă, dă-mi niște apă, de-acolo! băiguiam eu cu vocea slăbită dându-mi, de fapt, prea bine seama că m-aș putea lipsi de apă și că nu-i nevoie să băiguiesc cu vocea slabă. Dar, cum se zice, mă dădeam în spectacol ca să salvez aparențele, deși criza era veritabilă.

Mi-a dat apă, privindu-mă pierdută. În momentul acela Apollon a adus ceaiul. Brusc, mi s-a părut că ceaiul acela obișnuit și prozaic este groaznic de indecent și mizerabil după tot ce-a fost; am roșit. Liza se uita la Apollon și chiar părea speriată. Acesta a ieșit fără să ne arunce măcar o privire.

— Liza, mă disprețuiești? am întrebat, privind-o în ochi și tremurând de nerăbdare să aflu ce gândește.

Era fâstăcită și n-a fost în stare să răspundă nimic.

— Bea-ți ceaiul! am spus eu înciudat. Mi-era necaz pe mine însumi, însă firește, ea trebuia să plătească oalele sparte. O furie grozavă împotriva ei începu brusc să fiarbă în inima mea; cred că eram în stare s-o omor. Ca să mă răzbun pe ea, m-am jurat în gând să nu scot o vorbă pe toată durata vizitei ei. „Din pricina ei s-a iscat totul”, mi-am zis.

Tăcerea noastră ținea deja de cinci minute. Ceștile cu ceai rămăseseră pe masă; nu ne atingeam de ele: ajunseseam atât de departe, încât, într-adins nu voiam să-mi beau ceaiul ca s-o fac să se simtă și mai prost; iar ea se jena să înceapă discuția. De câteva ori, cu tristă nedumerire, s-a uitat la mine. Eu tăceam cu încăpățănare. Principalul mucenic eram, firește, eu însumi, pentru că eram pe deplin conștient de dezgustătoarea josnicie a prostiei mele dușmănoase și, în același timp, nicidecum nu mă puteam abține.

— De-acolo. VreaU. Să plec de tot, dădu ea să înceapă, ca să rupă într-un fel tăcerea, dar, biata de ea, tocmai de asta nu trebuia să aducă discuția în această clipă și așa stupidă, cu un om și așa stupid, cum eram eu. Până și inima mea începu să geamă de milă pentru stângăcia și sinceritatea ei inutilă. Dar ceva infam reprimă imediat în mine toată mila; chiar mă întărită și mai mult: ducă-se toate la naiba! Mai trecură încă cinci minute.

— Nu cumva te deranjez? începu ea sfios, de-abia auzit și dădu să se ridice.

Însă de îndată ce am văzut această primă scânteie de demnitate jignită, am început să tremur de furie și m-am dezlănțuit.

— De ce ai venit la mine? la spune! am început eu, înăbușindu-mă și chiar nemaiținând cont de ordinea logică a gândurilor mele. Voiam să spun

totul dintr-o dată, dintr-o suflare; nici măcar nu-mi puneam problema cu ce să încep.

— De ce ai venit? Răspunde! Răspunde! am strigat eu, de-abia păstrându-mi luciditatea. Îți spun eu, drăguțo, de ce ai venit. Ai venit pentru că ți-am spus atunci vorbe miloase. Așa că te-ai înduioșat și ți-a venit iar pofta de vorbe miloase. Află dar, află că atunci mi-am râs de tine! Și acum rid. De ce tremuri? Da, am râs! Înainte de a te întâlni, mă jigniseră cei cu care luasem dineul, chiar cei care au sosit atunci înaintea mea. Venisem ca să-l burdușesc în bătaie pe unul dintre ei, pe ofițer; dar n-am apucat, nu i-am mai găsit acolo; așa că trebuia să-mi vârs pe cineva supărarea, să-mi fac cheful, s-a întâmplat să dau de tine și asupra ta mi-am deșertat răutatea, mi-am bătut joc de tine. Fusesem umilit, voiam să umilesc și eu pe cineva; făcuseră din mine o cârpă de șters picioarele, voiam și eu să-mi arăt puterea. Asta a fost, doar nu ți-ai închipuit că am venit înadins ca să te salvez pe tine? Asta ți-ai închipuit? Asta ai crezut?

Știam că, poate, ea se va încurca și nu va înțelege amănuntele; dar știam și că va înțelege foarte bine esențialul. Chiar așa a fost. S-a făcut albă la față ca varul, a vrut să spună ceva, buzele i s-au crispat dureros; însă a căzut pe scaun ca și cum i-ar fi dat cineva cu toporul în cap. Și pe urmă, în timp ce mă asculta, a rămas cu gura căscată, cu ochii mari și tremurând de-o spaimă cumplită. Cinismul, cinismul vorbelor mele o strivise.

— Să te salvez! am continuat eu, sărind de pe scaun și alergând înapoi și încolo prin fața ei. De la ce să te salvez? Poate că sunt chiar mai rău decât tine. De ce nu mi-ai strigat de la obraz atunci, când îți dădeam povețe: „Da' tu ce cauți aici, mă rog? Ai venit să-mi ții lecții de morală?” De putere, de putere aveam nevoie atunci, de joc aveam nevoie, țineam morțiș să te văd plângând, înjosită, isterizată – iată de ce aveam nevoie atunci! Ai văzut doar că nici eu n-am rezistat până la capăt, pentru că-s un om de nimic, m-am speriat și naiba știe cum s-a făcut că, din prostie, ți-am dat adresa. Păi încă nici nu apucasem bine să ajung acasă și mă blestemam de mama focului pentru că ți-am dat adresa.

Te și uram pentru că te-am mințit. Așa-s eu: îmi place să mă joc cu vorbele, să-mi împuiez capul cu visări, dar în realitate, știi ce: să vă ia dracul pe toți, uite ce-i! Am nevoie de liniște. Pentru ca să fiu lăsat în pace, aș fi în stare să vând toată lumea, chiar acum, pe o copeică. Să se dărâme lumea sau eu să nu-mi beau ceaiul? Dacă-i pe-așa, zic: dărâme-se lumea, dar eu să-mi pot bea ceaiul întotdeauna. Știai asta, ori nu? Uite, eu știu că sunt un nemernic, un ticălos, un egoist, un leneș. Și trei zile am tremurat de teamă că o să vii. Știi ce m-a neliniștit mai ales în aceste trei zile? Faptul că atunci am făcut-o pe eroul în fața ta și că o să mă vezi în halatul ăsta zdrențuit, o să-ți dai seama că-s calic și respingător. Ți-am spus mai înainte că nu mi-e rușine de sărăcia mea; află că mi-e rușine, mai mult decât orice mi-e rușine, mă tem mai mult decât orice, mai mult decât dacă aș fura, pentru că-s atât de vanitos, de parcă aș fi fost jupuit de piele și m-ar durea atingerea aerului. Nu-mi vine-a

crede că încă nu ți-ai dat seama că nu te voi ierta niciodată pentru că m-ai găsit în halatul ăsta, repezindu-mă, ca un cățeluș rău, la Apollon. Ia te uită: mântuitorul, fostul erou, se repede, ca o potaie parșivă, flocoasă, la lacheul lui, iar lacheul își râde de el! N-o să-ți iert niciodată nici lacrimile mele de adineaori, când, ca o muiere făcută de ocară, nu mi-am putut stăpâni plânsul în fața ta! Nici mărturisirile pe care ti le fac acum tot ție n-o să ti le iert niciodată! Da, tu, numai tu trebuie să dai socoteală pentru tot, pentru că tu mi te-ai nimerit în cale, pentru că sunt un ticălos, pentru că sunt viermele cel mai scârbos, cel mai caraghios, cel mai meschin, cel mai prost, cel mai invidios dintre toți viermii, care nu-s cătuși de puțini mai buni ca mine dar – naiba știe de ce! – nu se fâstăcesc niciodată; pe când eu o să primesc toată viața bobârnace de la fel de fel de lepădături: și ăsta mi-e caracterul! Nu mă privește că tu n-ai cum înțelege toate astea! Și de ce, de ce m-ar durea pe mine în cot dacă o să crăpi sau nu acolo? Nu-ți dai seama că, după ce ți-am spus toate astea, o să te urască și pentru că ai fost aici și ai ascultat? Doar omul se exprimă astfel numai o dată în viață, ba încă și-atunci e cuprins de isterie! Ce mai vrei? De ce, după toate astea, mai stai în fața mea și mă chinuiești, de ce nu pleci?

Dar în acest moment s-a întâmplat deodată ceva ciudat.

Mă obișnuisem până-ntr-atât să gândesc și să-mi imaginez totul cum scrie la carte, ca și cum toată lumea ar fi exact așa cum am făurit-o eu în visele mele, încât nici nu mi-am dat seama din prima clipă că se întâmplă ceva ciudat. Și iată ce s-a întâmplat: Liza, jignită și călcată în picioare, a înțeles infinit mai mult decât îmi imaginam eu. Din toate acestea a înțeles ceea ce femeia, dacă iubește sincer, înțelege întotdeauna de la bun început și anume: că eu însumi sunt nefericit!

Sentimentului de spaimă și jignire întipărit pe fața ei îi luă locul o mirare amară. Iar când m-am categorisit singur drept nemernic și ticălos și când mi-au dat lacrimile (debitasem toată tirada cu lacrimi în ochi), toată ființa ei păru cutremurată de convulsii. Voia să se ridice și să mă oprească; iar când am terminat, nu a dat importanță țipetelor mele: „De ce ești aici, de ce nu pleci?” ci faptului că, probabil, mi-a venit foarte greu să rostesc aceste cuvinte. Era și timorată, biata de ea; se considera infinit mai prejos decât mine; cum să se înfurie, cum să se supere? Deodată a sărit de pe scaun cu un avânt de nestăvilit și, avântată cu toată ființa ei spre mine, dar încă timidă și neîndrăznind să se clikească din loc, își întinse mâinile spre mine. Atunci și inima mea s-a muiat de tot. Atunci Liza s-a repezit brusc spre mine, mi-a înlănțuit gâtul cu brațele și a izbucnit în plâns. N-am mai rezistat nici eu și am început să plâng cum nu mai plânsesem niciodată până atunci.

— Nu sunt lăsat. Nu pot fi. Bun! de-abia am reușit să spun, apoi am ajuns până la canapea, m-am prăbușit pe ea cu fața în jos și, cuprins de-o adevărată isterie, am plâns cu hohote un sfert de oră. Ea s-a lipit de mine, m-a îmbrățișat și a încremenit așa.

Partea proastă era că, totuși, isteria trebuia să-mi treacă odată și-odată. Și iată-mă (știu că scriu un adevăr dezgustător) zăcând cu fața în jos pe canapea, trântit de lipcă și cu fața înfundată în prăpădita mea de pernă de piele, am început să simt câte puțin, de departe, fără voie, dar implacabil, că acum îmi va fi jenă să-mi salt capul și s-o privesc pe Liza în ochi. De ce-mi era rușine? Nu știu, dar îmi era rușine. Pe deasupra, în mintea mea tulburată, a fulgerat ideea că rolurile noastre s-au inversat definitiv, că acum ea era eroina, iar eu eram o creatură la fel de umilită și zdrobită cum fusese ea în fața mea atunci, noaptea, cu patru zile în urmă. Și toate astea mi-au trecut prin cap încă din momentul când zăceam cu fața în jos pe canapea!

Dumnezeule! Oare o invidiam atunci?

Nu știu, nici până acum nu mi-am putut da seama, însă atunci, desigur, înțelegeam lucrurile și mai puțin decât acum. Știu că nu pot trăi fără să-mi manifest puterea, fără să fiu tiranul cuiva. DaR. Dar reflecțiile nu explică nimic și, în consecință, n-are rost să-mi duc reflecțiile mai departe.

Totuși, mi-am învins jena și am ridicat puțin capul; oricum tot trebuia să-l ridic odată și-odată. Ei bine, și acum sunt convins: tocmai din cauză că-mi era rușine s-o privesc, deodată, în inima mea s-a aprins și a răbufnit un alt sentiment. Sentimentul dominației și al posesiunii. Ochii mi-au scânteiat de patimă și i-am strâns mâinile cu putere. Cât o uram și cât o doream în clipa aceea! Un sentiment îl amplifică pe celălalt. Aproape că semăna a răzbunare! Mai întâi pe fața ei păru să treacă o umbră de nedumerire, chiar parcă de spaimă, dar numai pentru o clipă. Mă îmbrățișă frenetic și fierbinte.

X.

Peste un sfert de oră, cuprins de o nerăbdare turbată, alergam încoace și încolo prin cameră, mă apropiam de peretele de scânduri și, printr-o crăpătură, o urmăream pe Liza. Stătea în genunchi pe dușumea, cu capul pus pe marginea patului și, probabil, plângea. Dar nu pleca și tocmai asta mă scotea din sărite. De-acum știa totul. O jignisem definitiv, daR. N-are rost să povestesc. Își dăduse seama că elanul pasiunii mele fusese într-adevăr o răzbunare, o nouă umilire a ei și că urii mele de dinainte, care era aproape fără obiect, i se adăugase de-acum ura mea personală, invidioasă față de ea. De fapt, nu susțin că ea a înțeles totul exact; în schimb, înțelesese că eu sunt un om mârșav și, mai ales, că nu-s capabil s-o iubesc.

Știu, mi se va spune că e incredibil, că e incredibil ca un om să fie atât de rău, de prost ca mine; se va spune, poate, că a fost incredibil să n-o îndrăgesc sau măcar să-i prețuiesc dragostea. De ce să fie incredibil? În primul rând, n-o mai puteam îndrăgi deoarece, repet, pentru mine a iubi înseamnă să tiranizez și să domin moral. Toată viața nici măcar nu mi-am putut imagina altfel de dragoste și am ajuns până acolo, încât acum mă gândesc uneori că dragostea constă tocmai în dreptul de a-l tiraniza pe cel pe care îl iubești, drept pe care chiar el ți-l dăruiește de bună voie. Nici în visele mele din subterană nu-mi imaginam altfel dragostea, aceasta era pentru mine ca o luptă, o începeam întotdeauna cu ură și sfârșeam cu victoria mea morală, după care habar n-

aveam ce să fac cu persoana cucerită. De fapt, nu-i nimic incredibil în asta, dacă am izbutisem să ating un asemenea grad de descompunere morală, până-ntr-atâta mă dezobișnuisem de „viața vie”, încât fusesem în stare mai înainte să-i reproșez că a venit la mine ca să asculte „vorbe miloase”; dar nu-mi dădusem seama că nu venise cătuși de puțin ca să asculte vorbe de milă, ci ca să mă iubească, deoarece pentru o femeie învierea este conținută tocmai în dragoste, mântuirea ei de la orice pierzanie și renașterea ei numai în dragoste pot fi aflate. De altminteri, n-o mai uram chiar foarte tare când mă agitam prin cameră și-o pândeam prin crăpătura din peretele de scânduri. Mi-era doar insuportabil de greu că se afla aici. Voiam să dispară. „Liniște” îmi doream, doream să rămân singur în subterană. Neobișnuit cu ea, „viața vie” mă>apăsa atât de tare, încât îmi era greu să respir.

Dar mai trecură zece minute și ea tot nu se ridica, parcă uitase de toate. Am avut nerușinarea să ciocănesc încet în peretele de scânduri ca să-i aduc aminte. Deodată, a tresărit, s-a ridicat din loc și s-a repezit să-și caute basmaua, pălăria, haina de blană, parcă vrând să dispară undeva ca să scape de mine. Peste două minute a ieșit încet de după paravanul de scânduri și mi-a aruncat o privire grea. Eu am zâmbit răutăcios, de altminteri forțat, doar de conveniență și am întors capul.

— Rămâi cu bine! a spus, îndreptându-se spre ușă.

Brusc, m-am repezit la ea, am înșfăcat-o de mână, i-am desfăcut palma, am puS. Și i-am strâns-o la loc. Apoi, m-am răsucit imediat cu spatele și am fugit repede în colțul celălalt al camerei, măcar să nu văd.

Era cât pe ce să mint acum, să scriu că am făcut-o fără să vreau, nedându-mi seama, pierzându-mi capul din prostie. Dar nu vreau să mint și spun de-a dreptul că i-am desfăcut palma și i-am pus în ea. Din răutate. Ideea de a face una ca asta îmi venise de când umblam înainte și înapoi prin cameră, iar ea stătea ingenuncheată dincolo de paravanul de scânduri. Dar iată ce pot spune cu siguranță: deși intenționat, n-am făcut totuși din inimă această cruzime, ci m-a împins la asta prostia pe care o aveam în cap. Această cruzime era atât de simulată, atât de cerebrală, atât de plăsmuită, livrescă, încât eu însumi n-am rezistat nici un minut. – mai întâi m-am retras iute în colț ca să nu văd, iar apoi, cuprins de rușine și disperare, m-am repezit pe urmele ei. Am deschis ușa ce dădea în vestibul și am început să trag cu urechea.

— Liza! Liza! am strigat eu pe casa scării, însă fără curaj, cu jumătate de gură.

N-am primit nici un răspuns, însă mi s-a părut că-i aud pașii pe treptele de jos.

— Liza! am strigat mai tare.

Nici un răspuns. Dar în aceeași clipă am auzit cum, jos, s-a deschis greu, scrâșnind, ușa cu geam care dădea în stradă, după care, trântită cu putere, s-a închis la loc. Bufnitura s-a rostogolit în sus pe scară.

Plecuse. Îngândurat, m-am întors în cameră. Mi-era cumplit de greu.

M-am oprit în dreptul mesei, lângă scaunul pe care stătuse ea; priveam în gol. S-a scurs așa un minut, când, dintr-o dată, m-am cutremurat: chiar în fața mea, pe masă, am văzut. Într-un cuvânt, am văzut o hârtie albastră de cinci ruble, boțită, aceeași bancnotă pe care, acum câteva minute, i-o îndesasem în palmă. Era bancnota aceea; alta nu putea fi; alta nici nu mai era în casă. Deci, când eu mă retrăsesem în colțul celălalt, Liza apucase s-o arunce pe masă.

Ce să zic? Puteam să mă aștept că așa va face. Puteam să mă aștept? Nu. Eram atât de egoist, până-ntr-atâta nu-i respectam pe oameni, încât nici măcar nu-mi imaginasem că va proceda așa. Asta n-am mai suportat-o. Peste o clipă, ca un nebun, m-am îmbrăcat în grabă, am aruncat pe mine ce-am apucat la repezeală și am dat buzna pe scară în urma ei. Când am ieșit în stradă, ea n-avea cum să se îndepărteze mai mult de două sute de pași.

Era liniște, ninsoarea cernea din cer și fulgii cădeau aproape perpendicular, așternând o pernă pe trotuar și pe strada pustie. Nu se vedea nici un trecător, nu se auzea nici un zgomot. Felinarele clipoceau trist și inutil. Am străbătut în fugă cei două sute de pași până la intersecție și m-am oprit. „Ce drum o fi apucat? Și de ce fug după ea?”

De ce? Ca să cad în genunchi în fața ei, să izbucnesc în lacrimi de căință, să-i sărut picioarele, s-o implor să mă ierte! Asta aș fi vrut să fac; mi se rupea inima și niciodată, niciodată nu-mi voi aminti fără durere această clipă. Dar la ce bun? m-am întrebat. Oare n-o voi urî, poate chiar mâine, tocmai pentru că astăzi i-am sărutat picioarele? Parcă sunt în stare s-o fac fericită? Oare astăzi, pentru a suta oară, nu mi-am aflat din nou prețul? Oare n-aș nenoroci-o?

Stăteam în ninsoare, scrutam ceața tulbure și mă gândeam la asta.

„Și nu-i mai bine, oare nu-i mai bine, mă întrebam eu mai apoi, întors deja acasă, înăbușind cu fantezii durerea vie din inimă, nu-i mai bine că duce acum cu ea, pe vecie, jignirea? Păi jignirea e un fel de purificare; e conștiința cea mai usturătoare și mai dureroasă! Chiar mâine i-aș întina sufletul cu ființa mea și i-aș istovi inima. Pe când jignirea nu va mai muri de-acum niciodată în ființa ei și, oricât de abjectă ar fi mocirla care o așteaptă, jignirea o va înălța și o va purifica. Prin urmare. HM. Poate, și prin iertare. Și la drept vorbind, o să-i fie oare mai ușor din pricina asta?”

Chiar așa: acum, din partea mea, pun o întrebare superfluă: ce-i preferabil – fericirea ieftină sau suferințele sublime? Ei, ce-i preferabil?

Așa mi se năzărea în seara aceea, stând acasă, aproape doborât de durerea din suflet. Niciodată n-am mai îndurat atâta suferință și atâtea păreri de rău; dar oare, când ieșeam în fugă din apartament, exista vreo îndoială că nu mă voi întoarce acasă de la jumătatea drumului? N-am mai întâlnit-o niciodată pe Liza și n-am mai auzit nimic de ea. Adaug și că pentru mult timp am rămas mulțumit de fraza despre foloasele oferite de jignire și ură, cu toate că atunci era cât pe ce să mă îmbolnăvesc de inimă rea.

Chiar și acum, după atâția ani, îmi aduc aminte de toate astea, nu știu cum, parcă prea penibil. Acum multe mi le amintesc penibil, dar. N-ar fi bine

să-mi închei aici însemnările? Cred că am făcut o greșeală, începând să le scriu. În orice caz, mi-a fost rușine tot timpul cât am scris această nuvelă: deci, asta nu mai e literatură, ci o pedeapsă corecțională. Căci, nu-i deloc interesant să înșir lungi povești despre felul cum, bunăoară, mi-am ratat toată viața din pricina descompunerii morale în ungherul meu, din pricina insuficienței comunicării cu lumea, dezobișnuindu-mă de tot ce-i viu și măcinându-mă în subterană cu răutatea mea vanitoasă; într-un roman e nevoie de un erou, iar aici sunt înadins adunate toate trăsăturile pentru un antierou și – ceea ce-i mai important – toate acestea vor produce impresia cea mai neplăcută cu putință, deoarece ne-am dezobișnuit cu toții de viață, șchiopătăm cu toții în privința asta, unii mai mult, alții mai puțin. Ne-am dezobișnuit chiar într-o asemenea măsură, încât simțim uneori un fel de dezgust față de adevărata „viață vie” și de aceea nici nu suportăm să ne amintească cineva de ea. Doar am ajuns până acolo, încât adevărata „viață vie” mai că n-o considerăm drept o muncă, aproape un fel de slujbă și suntem de acord cu toții, în sinea noastră, că tot mai bine e ca din carte. Și la ce bun ne frământăm câteodată, la ce bun ne facem de cap, ce tot vrem? Nici noi nu știm. Tot nouă ne-ar fi mai rău dacă ne-ar fi satisfăcute toanele, la încercați, ia dați-ne, bunăoară, mai multă independență, dezlegați-i mâinile oricărui dintre noi, lărgiți-i sfera de activitate, slăbiți-ne tutela și noi. Păi vă încredințez: imediat ne vom ruga să fim luați iarăși sub tutelă. Știu că, poate, domniile voastre vă veți supăra pentru asta pe mine, veți începe să țipați și să bateți din picioare: «Pasămite, vorbește numai de d-ta și de miseres din subterana d-tale și să nu îndrăznești să spui: „noi toți”». Dați-mi voie, domnilor, doar să mă justific prin această toțime. În ce mă privește, în viața mea n-am făcut decât să împing până la extrem ceea ce domniile voastre n-ați îndrăznit să duceți nici până la jumătate, ba încă și lașitatea v-ați luat-o drept prudență, consolându-vă cu asta, amăgindu-vă singuri. Așa că se prea poate ca eu să apar „mai viu” decât domniile voastre, la uitați-vă mai cu atenție! Noi nici măcar nu știm unde-o mai fi trăind viul acum, nici ce-i el, nici cum s-o fi numind. Lăsați-ne singuri, fără să avem cartea la îndemână și ne vom încurca imediat, ne vom pierde – nu vom ști la ce să aderăm, la ce să ne conformăm; nu vom ști ce să iubim și ce să urâm, ce să stimăm și ce să disprețuim. Nouă până și oameni ne e greu să fim. – oameni cu trup propriu și sânge, adevărat; ne e rușine de asta, socotim că-i un lucru de ocară și ne tot încăpățânăm să fim un fel de oameni universali, ceva ce încă nu s-a pomenit. Suntem născuți morți, de fapt de mult nu ne mai naștem din părinți vii și asta ne place din ce în ce mai mult. Prindem gust. Curând vom scorni o modalitate de a ne naște însemnări din subterană cumva din idee. Dar ajunge; nu mai vreau să scriu „din Subterană”.

De altfel, „însemnările” acestui paradoxalist nu se sfârșesc aici. N-a rezistat și le-a continuat. Dar și nouă ni se pare că ne putem opri aici.

1 Firește, autorul însemnării lor este imaginar, așa cum și însemnările sunt imaginare. Și totuși persoane precum autorul acestor însemnări nu numai că pot, dar chiar trebuie să existe în societatea noastră, ținând cont de

împrejurările în care s-a format, în general, societatea noastră. Am vrut să înfățișez publicului, mai evident decât în mod obișnuit, unul dintre caracterele timpului de curând apus. Acesta este unul dintre reprezentanții generației care încă își mai trăiește ultimele zile. În acest fragment, intitulat Subterana, persoana în cauză se prezintă singură, își expune opiniile și parcă vrea să elucideze cauzele în virtutea cărora a apărut și trebuia să apară în mediul nostru. În capitolul următor vom reproduce de-acum adevăratele „însemnări” ale acestei persoane, privitoare la câteva întâmplări din viața sa.

SFÂRȘIT